

आपस्तम्ब-गृह्य-सूत्राणि①

ApastambaH

आपस्तम्ब-गृह्य-सूत्राणि ①

1. ॐ

2. ०१ सामान्यपरिभाषा:

1. ०१ ०१ अथ कर्माण्य्
2. ०१ ०२ उदगयन-पूर्वपक्षाहः-पुण्याहेषु
3. ०१ ०३ यज्ञोपवीतिना कार्याणि
4. ०१ ०४ प्रदक्षिणम् प्रदक्षिणम्
5. ०१ ०५ पुरस्तादुदगवोपक्रमः अनियमे
6. ०१ ०६ तथाऽपवर्गः तेषामपवर्गोऽपि
7. ०१ ०७ अपरपक्षे पित्र्याणि
8. ०१ ०८ प्राचीनावीतिना
9. ०१ ०९ प्रसव्यम्
10. ०१ १० दक्षिणतोऽपवर्गः
11. ०१ ११ निमित्तावेक्षाणि नैमित्तिकानि

3. ०२ अग्निमुखनिरूपणम्

1. ०१ १२ अग्निमिध्वा
2. ०१ १३ प्रागुदगग्रैर्वा उक्ताः
3. ०१ १४ दक्षिणाग्रैः पित्र्येषु
4. ०१ १५ दक्षिणाप्रागग्रैर्वा तत्र
5. ०१ १६ उत्तरेणाग्निन्
6. ०१ १७ सकृदेव मनुष्यसंयुक्तानि
7. ०१ १८ एकैकशः पितृसंयुक्तानि
8. ०१ १९ पवित्रयोस्संस्कार आयामतः
9. ०१ २० अपरेणाग्निम् पवित्रान्तर्हिते
10. ०१ २१ ब्राह्मणन् दक्षिणतो
11. ०१ २२ आज्यं विलाप्यापरेणाग्निम्
12. ०२ ०१ येन जुहोति
13. ०२ ०२ शम्याः परिध्यर्थे
14. ०२ ०३ अग्निम्
15. ०२ ०४ पैतृकेषु समन्तमेव
16. ०२ ०५ इध्ममाधयाघारावाघारयति
17. ०२ ०६ अथाज्यभागौ जुहोत्यग्नये
18. ०२ ०७ यथोपदेशम् प्रधानाहुतीर्हुत्वा
19. ०२ ०८ पूर्ववत् परिषेचनमन्वमंस्थाः
20. ०२ ०९ लौकिकानाम् पाकयज्ञशब्दः
21. ०२ १० तत्र ब्राह्मणावेक्षो
22. ०२ ११ द्विर्जुहोति द्विर्निमार्ष्टि

4. ०३ वैवाहिकविषयाः

1. ०२ १२ सर्व-ऋतवो विवाहस्य
2. ०२ १३ सर्वाणि पुण्योक्तानि
3. ०२ १४ तथा मङ्गलानि
4. ०२ १५ आवृतश्चास्त्रीभ्यः प्रतीयेरन्
5. ०२ १६ इन्वकाभिः प्रसृज्यन्ते
6. ०३ ०१ मघाभिर्गावो गृह्णन्ते
7. ०३ ०२ फल्गुनीभ्यां व्यूह्यते
8. ०३ ०३ याङ् कामयेत
9. ०३ ०४ इन्वकाशब्दो मृगशिरसि
10. ०३ ०५ निष्ट्याशब्दस्वातौ छन्दसि
11. ०३ ०६ विवाहे गौः

12. ०३ ०७ गृहेषु गौः
  13. ०३ ०८ तथा वरमतिथिवदहयेत्
  14. ०३ ०९ योऽस्यापचितस्तमितरथा
  15. ०३ १० एतावद्गोरालम्भस्थानमतिथिः
  16. ०३ ११ सुप्तां रुन्दन्तीम्
  17. ०३ १२ दत्ताङ्गुप्ताम्
  18. ०३ १३ नक्षत्रनामा नदीनामा
  19. ०३ १४ सर्वाश्च रेफलकारोपान्ता
  20. ०३ १५ शक्तिविषये द्वव्याणि
  21. ०३ १६ नाना बीजानि
  22. ०३ १७ पूर्वेषामुपस्पर्शने
  23. ०३ १८ उत्तमम् परिचक्षते
  24. ०३ १९ बन्धुशीललक्षणसम्पन्नामरोगामुपयच्छेत
  25. ०३ २० बन्धुशीललक्षणसम्पन्नश्रुतवानरोग
  26. ०३ २१ यस्याम्
5. ०४ विवाहप्रकरणम्
1. ०४ ०१ सुहृदस्समवेतान् मन्त्रवतो
  2. ०४ ०२ तानादितो द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत्
  3. ०४ ०३ स्वयन् दृष्ट्वा
  4. ०४ ०४ चतुर्थ्यां समीक्षेत
  5. ०४ ०५ अङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुल्या
  6. ०४ ०६ प्राप्ते निमित्त
  7. ०४ ०७ युग्मान् समवेतान्
  8. ०४ ०८ उत्तरेण यजुषा
    1. स्नानम्
    2. अहृतस्य वाससः परिधानम्
    3. योक्त्रबन्धनम्
  9. ०४ ०९ अथैनामुत्तरया दक्षिणे
  10. ०४ १० अग्नेर्
  11. ०४ ११ अथास्यै दक्षिणेन
  12. ०४ १२ यदि कामयेत्
  13. ०४ १३ यदि कामयेत्
  14. ०४ १४ गृभ्णामि त
  15. ०४ १५ अथैनामुत्तरेणाग्निन् दक्षिणेन
  16. ०४ १६ सखेति सप्तमे
  17. ०५ ०१ प्राग्घोमात् प्रदक्षिणमग्निम्
    1. षोडश प्रधानाहुतिमन्त्राः
      1. मन्त्रः
      2. १४ त्वन्नो अग्ने
  18. ०५ ०२ अथैनामुत्तरेणाग्निन् दक्षिणेन
  19. ०५ ०३ अथास्या अञ्जलावुपस्तीर्य
  20. ०५ ०४ तस्यास्सोदर्यो
  21. ०५ ०५ जुहोतीयन् नारीति
  22. ०५ ०६ उत्तराभिस्तिःसूभिः
  23. ०५ ०७ होमश्चोत्तरया यथा
  24. ०५ ०८ पुनः परिक्रमणम्
  25. ०५ ०९ आस्थापनम् पुनरपि
  26. ०५ १० होमश्चोत्तरया उत्तरया
  27. ०५ ११ पुनः परिक्रमणम्
  28. ०५ १२ जयादि प्रतिपद्यते
  29. ०५ १३ परिषेचनान्तङ्

30. ०५ १४ समोष्यैतमग्निमनुहरन्ति एतम्
31. ०५ १५ नित्यः
32. ०५ १६ धार्यः एष
33. ०५ १७ अनुगतो मन्थ्यः
34. ०५ १८ श्रोत्रियागाराद्धार्यः
35. ०५ १९ उपवासश्चान्यतरस्य भार्यायाः
36. ०५ २० अनुगतेऽपि वीत्तरया
37. ०५ २१ उत्तरा रथस्योत्तम्भनी
38. ०५ २२ वाह्यवृत्तराभ्यां युनक्ति
39. ०५ २३ आरोहतीमुत्तराभिरभिमन्त्रयते अथ
40. ०५ २४ सूत्रे
41. ०५ २५ ते उत्तराभिरभियाति
42. ०५ २६ तीर्थस्थाणुचतुष्पथव्यतिक्रमे
  1. तीर्थादिव्यतिक्रमे जपः
43. ०६ ०१ नावमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते अथ
44. ०६ ०२ न च
45. ०६ ०३ तीर्त्वात्तराज् जपेत्
46. ०६ ०४ श्मशानादिव्यतिक्रमे भाण्डे
47. ०६ ०५ क्षीरिणामन्येषां वा
  1. नद्याद्यतिक्रमे जपः
48. ०६ ०६ गृहानुत्तरया सङ्काशयति
49. ०६ ०७ वाह्यवृत्तराभ्यां विमुञ्चति
50. ०६ ०८ लोहितञ् चर्मनिडुहम्
51. ०६ ०९ न च
52. ०६ १० उत्तरपूर्वे
  1. मन्त्रः
  2. उपवेषनम्
53. ०६ ११ अथास्याः पुँस्वोर्जीवपुत्रायाः
  1. मन्त्रः
54. ०६ १२ उदितेषु नक्षत्रेषु
55. ०७ ०१ अथैनाम् आग्नेयेन
56. ०७ ०२ पत्न्यवहन्ति
57. ०७ ०३ श्रपयित्वाभिघार्य
58. ०७ ०४ सकृदुपस्तरणाभिघारणे
59. ०७ ०५ अग्निर्देवता स्वाहाकारप्रदानः
60. ०७ ०६ अपि वा
61. ०७ ०७ अग्निस्विष्टकृद् द्वितीयः
62. ०७ ०८ सकृदुपस्तरणावदाने
63. ०७ ०९ मध्यात् पूर्वस्यावदानम्
64. ०७ १० मध्ये होमः
65. ०७ ११ उत्तरार्धादुत्तरस्य
66. ०७ १२ उत्तरार्धपूर्वार्धे होमः
67. ०७ १३ लेपयोः प्रस्तरवत्
68. ०७ १४ सिद्धमुत्तरम् परिषेचनम्
69. ०७ १५ तेन सर्पिष्मता
70. ०७ १६ योऽस्यापचितस्तस्मा ऋषभम्
71. ०७ १७ एवमत ऊर्ध्वम्
72. ०७ १८ पूर्णपात्रस्तु दक्षिणेत्येके
73. ०७ १९ सायम् प्रातरत्
74. ०७ २० स्थालीपाकवद्देवतम् देवतैव
75. ०७ २१ सौरी पूर्वाहुतिः

76. ०७ २२ उभयतः परिषेचनम्
 77. ०७ २३ पार्वणेनातो ऽन्यानि
 78. ०७ २४ यथोपदेशन् देवताः
 79. ०७ २५ अग्निं स्विष्टकृतम्
 80. ०७ २६ अविकृतमातिथ्यम्
 81. ०७ २७ वैश्वदेवे विश्वे
 82. ०७ २८ पौर्णमास्याम् पौर्णमासी
 83. ०८ ०१ उपाकरणे समापने
 84. ०८ ०२ सदसस्पतिर्द्वितीयः
 85. ०८ ०३ स्त्रियाऽनुपेतेन
 86. ०८ ०४ यथोपदेशञ् काम्यानि
 87. ०८ ०५ सर्वत्र स्वयम्
 88. ०८ ०६ आपन्माश्रीः श्रीर्मागादिति
 89. ०८ ०७ एतदहर्विजानीयाद्यदहर्भार्यामावहते
 90. ०८ ०८ त्रिरात्रमुभयोरधश्शय्या
 91. ०८ ०९ तयोश्शय्यामन्तरेण दण्डो
 92. ०८ १० तज् चतुर्थ्याऽपररात्र
 1. शेष-होम-मन्त्राः
 1. वध्वाश् शिरस्य् आज्यशेषानयनम्
 2. परस्परवीक्षणम्
 3. अथ जपः
 93. ०८ ११ अन्यो वैनामभिमन्त्रयेत
 94. ०८ १२ यदा मलवद्वासाः
 6. ०५ ऋतुसमवेशनम्
 1. ०८ १३ रजसः प्रादुर्भावात्
 2. ०९ ०१ चतुर्थीप्रभृत्याषोडशीमुत्तरामुत्तरां
 7. ०६ कर्मान्तराणि
 1. ०९ ०२ अर्थप्राध्वस्य परिक्षवे
 2. ०९ ०३ एवमुत्तरैर्यथालिङ्गञ्
 3. ०९ ०४ उभयोर्हृदयसंसर्गोऽप्सुस्त्रिरात्रावरम्
 4. ०९ ०५ श्वस्तिष्येणेति
 5. ०९ ०६ श्रोभूते
 6. ०९ ०७ वश्यो भवति
 7. ०९ ०८ सपत्नीबाधनञ्च
 8. ०९ ०९ एतेनैव कामेनोत्तरेणानुवाकेन
 9. ०९ १० यक्ष्मगृहीतामन्यां वा
 10. ०९ ११ वधूवास उत्तराभिरेतद्विदे
 8. ०७ उपनयनप्रकरणम्
 1. १० ०१ उपनयनं व्याख्यास्यामः
 2. १० ०२ गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत्
 3. १० ०३ गर्भैकादशेषु राजन्यम्
 4. १० ०४ वसन्तो ग्रीष्मश्
 5. १० ०५ ब्राह्मणान् भोजयित्वाशिषो
 6. १० ०६ त्रींस्त्रीन्
 7. १० ०७ वपन्तमुत्तरयानुमन्त्रयते
 8. १० ०८ आनडुहे शकृत्पिण्डे
 9. १० ०९ स्नातम् अग्नेर्
 10. १० १० वासः
 1. वासः-परिधापनम्
 11. १० ११ मौञ्जीम् मेखलाम्
 1. मौञ्जी

2. अजिनमन्त्रः
3. ११ मित्रस्य चक्षुर्धरुणम्
12. १० १२ उत्तरेणाग्निन् दर्भान्
  1. हस्तग्रहणम्
  2. परिदानम्
  3. उपनयनम्
13. ११ ०१ ब्रह्मचर्यमागामिति कुमार
14. ११ ०२ प्रष्टम् परस्य
15. ११ ०३ शेषम् परो
16. ११ ०४ प्रत्यगाशिषञ् चैनम्
17. ११ ०५ उक्तमाज्यभागान्तम्
18. ११ ०६ अत्रैनमुत्तरा आहुतीर्हावयित्वा
  1. १६ त्वमग्ने अयाऽस्यया
19. ११ ०७ परिषेचनान्तङ्
20. ११ ०८ पुरस्तात्प्रत्यङ्ङासीनः कुमारो
21. ११ ०९ तस्मा अन्वाह
22. ११ १० पच्छोऽर्धर्चशस्ततस्सर्वाम्
23. ११ ११ व्याहृतीर्विहताः
  1. पादशः
  2. अर्धशः पूर्णश्च
  3. पुनः पूर्णोच्यते कैश्चित्
24. ११ १२ कुमार उत्तरेण
25. ११ १३ कर्णावुत्तरेण
26. ११ १४ दण्डमुत्तरेणाऽऽदत्ते
27. ११ १५ पालाशो दण्डो
28. ११ १६ वाक्षो दण्ड
29. ११ १७ स्मृतञ् च
  1. वरदानम्
  1. उत्थापनमन्त्रः
  2. आदित्योपस्थानम्
30. ११ १८ यङ् कामयेत
31. ११ १९ त्र्यहमेतमग्निन् धारयन्ति
32. ११ २० क्षारलवणवर्जनञ् च
33. ११ २१ 'परित्वे' ति
  1. समिदाधानम्
34. ११ २२ एवमन्यस्मिन्नपि
35. ११ २३ उत्तरया संशास्ति
36. ११ २४ वासश्चतुर्थीमुत्तरयादत्तेऽन्यत्परिधाप्य
9. ०८ उपाकर्मोत्सर्जनप्रकरणम्
  1. ११३ ०१
  2. ११३ ०२
  3. ११३ ०३
  4. ११३ ०४
  5. ११३ ०५
  6. ११३ ०६
  7. ११३ ०७
  8. ११३ ०८
  9. ११३ ०९
    1. मन्त्राः
  10. ११३ १०
  11. ११३ ११

12. ११३ १२
13. ११३ १३
14. ११३ १४
15. ११३ १५
16. ११३ १६
17. ११३ १७
18. ११३ १८
19. ११३ १९
20. ११३ २०
21. ११३ २१
22. ११३ २२
23. ११३ २३
24. ११३ २४
25. ११३ २५
26. ११३ २६

10. ०९ समावर्तनम्

1. १२ ०१ वेदमधीत्य स्नास्यन्
2. १२ ०२ नैनमेतदहरादित्योऽभितपेत्
3. १२ ०३ मध्यन्दिनेऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते
4. १२ ०४ जघनार्धे ब्रजस्योपविश्य
5. १२ ०५ तां स
6. १२ ०६ एवं
7. १२ ०७ स्नानीयोच्छादितस्नातः
8. १२ ०८ उत्तरेन यजुषाऽहतमन्तरम्
9. १२ ०९ तस्य दशायाम्
10. १२ १० परिषेचनान्तङ् कृत्वताभिरेव
11. १२ ११ एवमुत्तरैर्यथालिङ्गं
12. १२ १२ वाचं यच्छत्यानक्षत्रेभ्यः
13. १२ १३ उदितेषु नक्षत्रेषु
14. १२ १४ रातिना सम्भाष्य

11. १० मधुपर्कः

1. १३ ०१ अथैतदपरन् तृष्णीमेव
2. १३ ०२ यत्रास्मा अपचितिम्
3. १३ ०३ एवमुत्तराभ्यां यथालिङ्गम्
4. १३ ०४ आपः पाद्या
5. १३ ०५ उत्तरयाऽभिमन्त्र्य दक्षिणम्
6. १३ ०६ प्रक्षालयितारमुपस्पृश्योत्तरेण
7. १३ ०७ कूर्चाभ्याम् परिगूह्य
8. १३ ०८ उत्तरयाऽभिमन्त्र्याञ्जलावेकदेश
9. १३ ०९ शेषम्
10. १३ १० दधि मध्विति
11. १३ ११ त्रिवृतमेके घृतम्
12. १३ १२ पाङ्क्तमेके धानास्सक्तंश्च
13. १३ १३ उत्तराभ्यामभिमन्त्र्य
14. १३ १४ प्रतिगूह्यैव राजा
15. १३ १५ गौरिति गाम्
16. १३ १६ उत्तरयाभिमन्त्र्य तस्यै
17. १३ १७ यद्युत्सृजेदुपांशूत्तराञ्
18. १३ १८ अन्नम्
19. १३ १९ आचार्यायत्विजे श्वशुराय
20. १३ २० सकृत्प्रवक्त्रे चित्राय

12. ११ सीमन्तोन्नयनम्

1. १४ ०१ सीमन्तोन्नयनम् प्रथमे
2. १४ ०२ ब्राह्मणान् भोजयित्वाऽऽशिषो
3. १४ ०३ परिषेचनान्तङ् कृत्वा
4. १४ ०४ 'गायतम्' इति
5. १४ ०५ उत्तरयोः पूर्वा
6. १४ ०६ नदीनिर्देशश्च यस्याम्
7. १४ ०७ यवान् विरूढानाबध्य
8. १४ ०८ उदितेषु नक्षत्रेषु

13. १२ पुंसुवनम्

1. १४ ०९ पुंसवनं व्यक्ते
2. १४ १० न्यग्रोधस्य या
3. १४ ११ अनवस्नातया कुमार्या
4. १४ १२ पुमाँसञ् जनयति
5. १४ १३ क्षिप्रं सुवनम्
6. १४ १४ अनाप्रीतेन
  1. मन्त्रः
7. १४ १५ यदि जरायु

14. १३ जातकर्म

1. १५ ०१ जातं वात्सप्रेणाभिमृश्योत्तरेण
  1. उपस्थ आधानम्
  2. अभिमन्त्रणम्
  3. मूर्धन्यवघ्राणम्
  4. दक्षिणकर्णे-जपः
2. १५ ०२ नक्षत्रनाम च
3. १५ ०३ तद्ग्रहस्यम् भवति
4. १५ ०४ मधु घृतमिति
  1. स्नापनम्
  2. प्रतिज्ञा
  3. शान्तिवचनम्
  4. अवर्तिनिवारणम्
  5. सूर्यग्रहणमोक्षनिदर्शनम्
  6. दधि-घृत-प्राशनम्
5. १५ ०५ उत्तरया मातुरुपस्थ
  1. दक्षिणे स्तने प्रतिधाप्य
  2. पृथिव्या अभिमर्शः
  3. संविष्टस्याभिमर्शनम्
6. १५ ०६ उत्तरेण यजुषा
  1. सूतकहोमः
7. १५ ०७ एवमहरहरानिर्देशतायाः

15. १४ नामकरणम्

1. १५ ०८ दशम्यामुत्थितायां स्नातायाम्
2. १५ ०९ द्व्यक्षरञ् चतुरक्षरम्
3. १५ १० अपि वा
4. १५ ११ अयुजाक्षरङ् कुमार्याः
5. १५ १२ प्रवासादेत्य
  1. कर्णे जपः
6. १५ १३ कुमारीमुत्तरेण

16. १५ अन्नप्राशनम्

1. १६ ०१ जन्मनोऽधि षष्ठे
2. १६ ०२ तैत्तिरेण माँसेनेत्येके

17. ३६ चौलम्

1. ३६ ०३ जन्मनोऽधि तृतीये
2. ३६ ०४ ब्राह्मणानाम् भोजनम्
3. ३६ ०५ सीमन्तवद् अग्नेर्
4. ३६ ०६ अपरेणाग्निम् प्राञ्चमुपवेश्य
5. ३६ ०७ यथा वैषाम्
6. ३६ ०८ अपाँ
7. ३६ ०९ क्षुरं प्रक्षाल्य
8. ३६ १० तेन त्र्यहम्
9. ३६ ११ वरन् ददाति
10. ३६ १२ एवङ् गोदानम्
11. ३६ १३ अग्निगोदानो वा
12. ३६ १४ संवत्सरङ् गोदानव्रत(३)मेक
13. ३६ १५ एतावन्नाना सर्वान्
14. ३६ १६ उदकोपस्पर्शनमिति छन्दोगाः

18. ३७ गृहनिर्मणम्

1. ३७ ०१ दक्षिणाप्रत्यक्प्रवणमगारावकाशमुद्धृत्य
2. ३७ ०२ एवन् त्रिः
3. ३७ ०३ कृप्तमुत्तरयाभिमूश्य
  1. ०२ स्योना पृथिवि
  2. मन्त्रः - द्वारस्थूणामन्त्रणम्
4. ३७ ०४ एवमितराम् एताभ्यामेव
5. ३७ ०५ यथाखातमितरा अन्ववधाय
6. ३७ ०६ सम्मितमुत्तरैर्यथालिङ्गम्

19. ३८ गृहप्रवेशविधिः

1. ३७ ०७ पालाशं शमीमयम्
  1. अगारप्रतिपादनम्
  2. प्रतिष्ठापनम्
2. ३७ ०८ तस्माद्दक्षिणमुदधानायतनम् भवति
3. ३७ ०९ तस्मिन्विषूचीनाग्रान् दर्भान्
4. ३७ १० तस्मिन्नुत्तरेण यजुषा
5. ३७ ११ दीर्घमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते अथ
6. ३७ १२ अग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते
  1. २१ अमीवहा वास्तीष्पते
7. ३७ १३ परिषेचनान्तङ् कृत्वोत्तरेण
  1. अग्न्यन्तरानयनम्
  2. ब्राह्मणभोजनम्

20. ३९ बालग्रहगृहीतस्य कुमारस्य तन्निवर्तकं कर्म

1. ३८ ०१ श्वग्रहगृहीतङ् कुमारम्
2. ३८ ०२ अगदो भवति
3. ३८ ०३ शङ्खिनङ् कुमारम्
4. ३८ ०४ अगदो भवति

21. २० सर्पबलिः

1. ३८ ०५ श्रावण्याम्
2. ३८ ०६ पार्वणवदाज्यभागान्ते
3. ३८ ०७ उत्तराभिस्तिःसूभिरारगवधमय्यस्समिधः
4. ३८ ०८ आज्याहुतीरुत्तराः
5. ३८ ०९ जयादि प्रतिपद्यते
6. ३८ १० परिषेचनान्तङ् कृत्वा
  1. बलिनिर्वापः
    1. बलिहरण-सङ्कल्पः

7. १८ ११ तूष्णीं सम्पुष्का
8. १८ १२ उत्तरैरुपस्थायापः
  1. प्रत्येत्य गूहपरिषेचनमन्त्रौ
  2. उपस्थानमन्त्राः
  3. मन्त्रः
9. १९ ०१ धानाः कुमारान्
10. १९ ०२ एवम् अत
11. १९ ०३ मार्गशीर्ष्याम्
12. १९ ०४ अहार्षमिति बलिमन्त्रस्य
13. १९ ०५ अत्रैनमुत्सृजति
22. २१ आग्रयणस्थालीपाकः
  1. १९ ०६ अनाहिताग्नेराग्रयणम्
  2. १९ ०७ नवानाँ स्थालीपाकँ
23. २२ हेमन्तप्रत्यवरोहणम्
  1. १९ ०८ हेमन्तप्रत्यवरोहणम्
  2. १९ ०९ उत्तरेण यजुषा
    1. संवेशनमन्त्राः
  3. १९ १० दक्षिणतः पितोत्तरा
  4. १९ ११ सँहायोत्तराभ्याम्
    1. ०८ स्योना पृथिवि
  5. १९ १२ एवं संवेशनादि
24. २३ ईशानबलिः
  1. १९ १३ ईशानाय स्थालीपाकम्
  2. १९ १४ अपरेणाग्निन् द्वे
  3. २० ०१ उत्तरया
  4. २० ०२ लौकिक्या वाचोत्तरस्याम्
  5. २० ०३ मध्ये जयन्तम्
  6. २० ०४ यथोद्धमुदकानि प्रदाय
    1. हवनम्
  7. २० ०५ उत्तरेण
  8. २० ०६ पूर्ववदुत्तरैः
  9. २० ०७ ओदनपिण्डं संवृत्य
  10. २० ०८ अत्र रुद्रान्
  11. २० ०९ प्रथमोत्तमौ वा
  12. २० १० अभित एतमग्निम्
  13. २० ११ ता
  14. २० १२ गवाम् मर्गेऽनग्नौ
  15. २० १३ ईशानवदावाहनम्
  16. २० १४ चतुर्षु सप्तसु
  17. २० १५ क्षिप्रं यजेत
  18. २० १६ उत्तराभ्यामुपतिष्ठते
  19. २० १७ स्थालीपाकम् ब्राह्मणान्
  20. २० १८ क्षैत्रपत्यम् प्राश्नन्ति
  21. २० १९ यथा वैषाम्
25. २४ मासिश्राद्धप्रकरणम्
  1. २१ ०१ मासिश्राद्धस्यापरपक्षे
  2. २१ ०२ शुचीन् मन्त्रवतो
  3. २१ ०३ अन्नस्योत्तराभिर्जुहोति
    1. पितामहाय
    2. प्रपितामहाय
    3. अन्येभ्यः

4. २१ ०४ आज्याहुतीरुत्तराः
5. २१ ०५ एतद्वा विपरीतम्
6. २१ ०६ सर्वमुत्तरैरभिमृशेत्
7. २१ ०७ कृप्तान्वा प्रतिपूरुषम्
8. २१ ०८ उत्तरेण यजुषोपस्पर्शयित्वा
9. २१ ०९ भुक्तवतोऽनुव्रज्य
  1. उत्तरैर्दक्षिणापवर्गान् पिण्डान्दत्त्वा
  2. उत्तरैरुपस्थानम्
  3. उभयान् पिण्डान् परिषिञ्चति
  4. शेष-प्राशनम्

26. २५ अष्टकाश्राद्धम्

1. २१ १० या माध्याः
2. २१ ११ तस्यास्सायमौपकार्यम्
3. २१ १२ अपूपज् चतुश्शरावम्
4. २१ १३ अष्टाकपाल इत्येके
5. २२ ०१ पार्वणवदाज्यभागान्तेऽञ्जलिनोत्तरयाऽपूपाञ्जुहोति
6. २२ ०२ सिद्धश्लेषस्तमष्टधा कृत्वा
7. २२ ०३ श्लोभूते दर्भेण
8. २२ ०४ तूष्णीम् पञ्चाज्याहुतीर्हुत्वा
  1. श्लोभूते वपाहोममन्त्रः
9. २२ ०५ माँसौदनमुत्तराभिः
10. २२ ०६ पिष्टान्नमुत्तरया पिष्टेन
11. २२ ०७ आज्याहुतीरुत्तराः
12. २२ ०८ स्विष्टकृत्प्रभृति
13. २२ ०९ अन्वष्टकायामेवैके
14. २२ १० अथैतदपरन् दध्न
15. २२ ११ अत एव
16. २२ १२ तस्या मासिश्राद्धेन

27. २६ प्रकीर्णकर्माणि

1. २२ १३ सनिमित्त्वोत्तरान् जपित्वाऽर्थम्
2. २२ १४ रथं लब्ध्वा
3. २२ १५ उत्तरेण यजुषाऽधिरुहोत्तरया
4. २२ १६ अश्वमुत्तरैरारोहेत्
5. २२ १७ हस्तिनमुत्तरया
6. २२ १८ ताभ्याँ रेषणे
  1. ०८ स्योना पृथिवि
7. २२ १९ संवादमेष्यन् सव्येन
8. २३ ०१ दक्षिणेन फलीकरणमुष्टिमुत्तरया
9. २३ ०२ कृद्धमुत्तराभ्यामभिमन्त्रयेत्
10. २३ ०३ असम्भवेप्सुः परेषाँ
11. २३ ०४ सिद्धयर्थे बभ्रुमूत्रेण
12. २३ ०५ सिद्धयर्थे यदस्य
13. २३ ०६ यङ् कामयेत्
14. २३ ०७ येन पथा
15. २३ ०८ यद्येनं
16. २३ ०९ आगारस्थूणाविरोहणे मधुन
17. २३ १० परिषेचनान्तङ् कृत्वाऽभिमृतेभ्य

28. Appendix - +Dyugangā द्युगङ्गा

1. Goals ध्येयानि
  1. संस्कृतानुवादः

2. Contribution, contact

2. वन्दनीय-वन्दना

ॐ ①

मूलम् अत्र 1 ।

1.
<https://archive.org/details/APASTHAMBAGRUHYASUTRAMSUDARSHANAHARADATHA/APASTHAMBAGRUHYASUTRAM%20%28SUDARSHANA%2CHARADATHA%29?view=theater#page/n5/mode/2up>

०१ सामान्यपरिभाषा: ①

०१ ०१ अथ कर्माण्य् ②

अथ कर्माण्य् आचाराद् यानि गृह्यन्ते।

▼ Oldenberg

1. [f1] Now (follow) the ceremonies (the knowledge of) which is derived from practice (and not from the Śruti).

[f1]: 1, 1-11. The Paribhāṣās for the Pākayajñas.

अथ कर्माण्य् आचाराद् यानि गृह्यन्ते।

०१ ०२ उदगयन-पूर्वपक्षाहः-पुण्याहेषु ②

उदगयन-पूर्वपक्षाहः-पुण्याहेषु कार्याणि।

▼ Oldenberg

2. They should be performed during the northern course of the sun, on days of the first fortnight (of the month), on auspicious days,

उदगयन-पूर्वपक्षाहः-पुण्याहेषु कार्याणि।

०१ ०३ यज्ञोपवीतिना कार्याणि ②

(देवकर्मसु) यज्ञोपवीतिना ।

▼ Oldenberg

3. With the sacrificial cord suspended over (the sacrificer's) left shoulder.

यज्ञोपवीतिना।

०१ ०४ प्रदक्षिणम् प्रदक्षिणम् ②

प्रदक्षिणम्।

▼ Oldenberg

4. (The rites should be performed) from left to right.

प्रदक्षिणम्।

०१ ०५ पुरस्तादुदग्वोपक्रमः अनियमे ②

(देवकर्मसु) पुरस्तादुदग्वोपक्रमः

▼ Oldenberg

5. The beginning should be made on the east side or on the north side,

पुरस्तादुदग्बोपक्रमः।

०१ ०६ तथाऽपवर्गः तेषामपवर्गोऽपि ②

तथाऽपवर्गः।

▼ Oldenberg

6. And also the end.

तथाऽपवर्गः।

०१ ०७ अपरपक्षे पित्र्याणि ②

अपरपक्षे पित्र्याणि।

▼ Oldenberg

7. [f2] Ceremonies belonging to the Fathers (are performed) in the second fortnight (of the month),

[f2]: 7-10. Comp. 7 with 2, 8 with 3, 9 with 4, 10 with 6.

अपरपक्षे पित्र्याणि।

०१ ०८ प्राचीनावीतिना ②

(पित्र्येषु) प्राचीनावीतिना ८

▼ Oldenberg

8. With the sacrificial cord suspended over the right shoulder,

प्राचीनावीतिना।

०१ ०९ प्रसव्यम् ②

(पित्र्येषु) प्रसव्यम् ९

▼ Oldenberg

9. From right to left,

प्रसव्यम्।

०१ १० दक्षिणतोऽपवर्गः ②

दक्षिणतोऽपवर्गः।

▼ Oldenberg

10. Ending in the south.

दक्षिणतोऽपवर्गः।

०१ ११ निमित्तावेक्षाणि नैमित्तिकानि②

निमित्तावेक्षाणि नैमित्तिकानि।

▼ Oldenberg

11. Ceremonies occasioned by special occurrences (are performed) according as their occasions demand.

निमित्तावेक्षाणि नैमित्तिकानि।

०२ अग्निमुखनिरूपणम्①

०१ १२ अग्निमिध्वा②

परिस्तरणम् - (क्रमोऽन्यत्रोक्तः।) अग्निमिध्वा प्रागग्रैर्दर्भरग्निं परिस्तृणाति १२

▼ Oldenberg

12. [f3] Having set the fire in a blaze, he strews eastward-pointed Darbha grass around it,

[f3]: 12 seq. Description of the regular form of a Pākayajña.

अग्निमिध्वा प्रागग्रैर्दर्भरग्निं परिस्तृणाति।

०१ १३ प्रागुदगग्रैर्वा उक्ताः②

प्रागुदगग्रैर्वा।

▼ Oldenberg

13. Or eastward-pointed and northward-pointed (grass);

प्रागुदगग्रैर्वा।

०१ १४ दक्षिणाग्रैः पित्र्येषु②

दक्षिणाग्रैः पित्र्येषु।

▼ Oldenberg

14. Southward-pointed at sacrifices to the Fathers,

दक्षिणाग्रैः पित्र्येषु।

०१ १५ दक्षिणाप्रागग्रैर्वा तत्र②

दक्षिणाप्रागग्रैर्वा।

▼ Oldenberg

15. Or southward-pointed and eastward-pointed.

दक्षिणाप्रागग्रैर्वा।

०१ १६ उत्तरेणाग्निन्②

उत्तरेणानिं दर्भान् संस्तीर्य तेष्व् एनम् उत्तरया ("आगन्त्रा समगन्मही"त्येतया) ऽवस्थाप्य

(उत्तरेणानिं दर्भेषु अवस्थापनमन्त्रः)

आगन्त्रा (छात्रेण) समंगन्महि

प्र सुं मृत्युं युंयोतन (←यौतिः पृथाभावे) ।

अरिष्टास् सञ्चरेमहि स्वस्ति,

(ब्रह्मचर्यं) चरताद् इह स्वस्त्य् आ गृहेभ्यः (→आगृहस्थाश्रमम्) । (५)

▼ Oldenberg

16. To the north of the fire he strews Darbha grass and (on that) he places the vessels (required for sacrifice) upside-down, two by two, if referring to ceremonies directed to the gods,

उत्तरेणानि दर्भान्त्संस्तीर्य द्वन्द्वं न्यञ्चि पात्राणि प्रयुनक्ति देवसंयुक्तानि।

०१ १७ सकृदेव मनुष्यसंयुक्तानि②

सकृदेव मनुष्यसंयुक्तानि।

▼ Oldenberg

17. All at once, if to men,

सकृदेव मनुष्यसंयुक्तानि।

०१ १८ एकैकशः पितृसंयुक्तानि②

एकैकशः पितृसंयुक्तानि।

▼ Oldenberg

18. One by one, if to the Fathers.

एकैकशः पितृसंयुक्तानि।

०१ १९ पवित्रयोस्संस्कार आयामतः②

(पवित्रसृष्टिः -)

पवित्रयोस् संस्कारः, आयामतः (=दीर्घतः [प्रादेशमात्रं]) परीमाणम्,
... इति दर्शपूर्णमासवत्तूष्णीम्।

▼ विश्वास-टिप्पणी

तयोर् आयामतो यत्परिमाणं दीर्घप्रमाणं प्रादेशमात्रौ। [आप.श्रौ.१.१.१९.] समावप्रच्छिन्नाग्रौ दर्भौ प्रादेशमात्रौ पवित्रे कुरुते, तृणं काष्ठं वान्तर्थाय छिनत्ति, न नखेन।

ततोऽप उपस्पृशेत् - "रौद्रराक्षस" इति परिशिष्टवचनात्। ततस्तयोर्मूलाद् आरभ्याऽग्राद् अद्धिर्मार्जनम् ।

आज्यसंस्काराय प्रोक्षणीसंस्काराय प्रणीताप्रणयनाय च प्रयुज्यते।

▼ Oldenberg

19. [f4] The preparation of the (blades used as) 'purifiers,' the measure of their length, the preparation of the Prokṣaṇī water, and the sprinkling of the vessels are the same here as at

the sacrifices of the new and full moon, (but are performed) in silence.

[f4]: Comp. Śrauta-sūtra I, 11, 6 seqq.

पवित्रयोस्संस्कार आयामतः परीमाणं प्रोक्षणीसंस्कारः पात्रप्रोक्ष इति दर्शपूर्णमासवत्तूष्णीम्।

०१ २० अपरेणाग्निम् पवित्रान्तर्हिते②

अपरेणाग्निं पवित्रान्तर्हिते पात्रेऽप आनीयोदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां त्रिर् उत्पूय,
समं प्राणैर् हत्वोत्तरेणाग्निं दर्भेषु सादयित्वा, दर्भैः प्रच्छाद्य २०

▼ Oldenberg

20. [f5] To the west of the fire he pours water into a vessel over which he has laid (two grass blades called) purifiers, purifies (the water) three times with two northward-pointed purifiers, holds it on a level with his nose and mouth, places it to the north of the fire on Darbha grass, and covers it with Darbha grass.

[f5]: This is the Praṇītā water.

अपरेणाग्निं पवित्रान्तर्हिते पात्रेऽप आनीयोदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां त्रिरुत्पूय समं प्राणैर्हत्वोत्तरेणाग्निं दर्भेषु सादयित्वा दर्भैः प्रच्छाद्य।

०१ २१ ब्राह्मणन् दक्षिणतो②

ब्रह्म-वरणम् - ब्राह्मणं दक्षिणतो दर्भेषु निषाद्य २१

▼ Oldenberg

21. [f6] On the south side he causes a Brāhmaṇa to sit down on Darbha grass.

[f6]: The Brahman.

ब्राह्मणं दक्षिणतो दर्भेषु निषाद्य।

०१ २२ आज्यं विलाप्यापरेणाग्निम्②

आज्य-संस्कारः - आज्यं विलाप्य, अपरेणाग्निं पवित्रान्तर्हितायाम् आज्यस्थाल्याम् आज्यं निरुप्य, उदीचोऽङ्गारान्निरूह्य, तेष्वधिश्रित्य,
ज्वलताऽवद्युत्य, द्वे दर्भाग्रौ प्रत्यस्य (अनेन वज्रनिभाभ्यां रक्षोनाशः), त्रिः पर्यग्निं कृत्वा (अनेन देवेभ्यः प्रतिजानति द्रव्यम्), उदगुद्रास्याङ्गारान् प्रत्यूह्य, उदगग्राभ्यां
पवित्राभ्यां पुनराहारं त्रिरुत्पूय (अनेन शोधनम्), पवित्रे अनुप्रहृत्य २२

▼ Oldenberg

22. He melts the Ājya, pours it, to the west of the fire, into the Ājya-pot, over which he has laid two purifiers, draws coals (out of the sacrificial fire) towards the mirth, puts (the Ājya) on them, throws light on it by means of a burning (grass-blade), throws two Darbha points into it, moves a firebrand round it three times, takes it from the fire towards the north, sweeps the coals back (into the fire), purifies (the Ājya) three times with two northward-pointed purifiers, moving them backward and forward, and throws the purifiers into the fire.

आज्यं विलाप्यापरेणानि पवित्रान्तर्हितायामाज्यस्थाल्यामाज्यं निरुष्योदीचोऽङ्गारान्निरूह्य तेष्वधिश्रित्य ज्वलताऽवहृत्य द्वे दर्भाग्रौ प्रत्यस्य त्रिः पर्यग्निं कृत्वोदगुद्धास्याङ्गारान् प्रत्यूह्योदगग्राभ्यां पवित्राभ्यां पुनराहारं त्रिरुत्पूय पवित्रे अनुप्रहृत्य ॥२२॥

०२ ०१ येन जुहोति②

दर्वी-संस्कारः - येन जुहोति, तदग्नौ प्रतितप्य, दर्भैः समृज्य, पुनः प्रतितप्य, प्रोक्ष्य, निधाय, दर्भान् अद्भिस्संस्पृश्याग्नौ प्रहरति १

▼ Oldenberg

1. He warms at the fire the implement with which he sacrifices, wipes it off with Darbha blades, warms it again, sprinkles it (with water), puts it down, touches the Darbha blades with water, and throws them into the fire.

येन जुहोति तदग्नौ प्रतितप्य दर्भैः समृज्य पुनः प्रतितप्य प्रोक्ष्य निधाय दर्भान् अद्भिस्संस्पृश्याग्नौ प्रहरति।

०२ ०२ शम्याः परिध्यर्थे②

शम्याः (=युगकीलाः) परिध्यर्थे विवाह+उपनयन-समावर्तन-सीमन्त-चौल-गोदान-प्रायश्चित्तेषु २ (अथ परिधीन् परिदधाति। तत आघारसमिधौ।)

▼ Oldenberg

2. [f1] As paridhis (or pieces of wood laid round the fire) yoke-pins are used at the marriage, the Upanayana, the Samāvartana, the parting of the (wife's) hair, the tonsure of the child's hair, the cutting of the beard, and at expiatory ceremonies.

[f1]: 2, 2. On the paridhi woods, comp. chiefly Hillebrandt, Neu-und Vollmondsopfer, 66 seq.

शम्याः परिध्यर्थे विवाहोपनयनसमावर्तनसीमन्तचौलगोदानप्रायश्चित्तेषु।

०२ ०३ अग्निम्②

परिषेचनम् - अग्निं परिषिञ्चत्य् - अदितेऽनुमन्यस्वेति दक्षिणतः प्राचीनम्, अनुमते ऽमुमन्यस्वेति पश्चादुदीचीनं, सरस्वतेऽनुमन्यस्वेत्युत्तरतः प्राचीनं, देव सवितः प्रसुवेति समन्तम् ३

अदितेऽनुं मन्यस्व। (इति दक्षिणतः, प्राचीनम्)

अनुमते (=ऊनचन्द्रे पूर्णमासि) ऽनुं मन्यस्व। (इति पश्चिमाद् उदीचीनम्)

सरस्वते (छान्दसो गुणः) ऽनुं मन्यस्व। (इति उत्तरतः प्राचीनम्)

देवं सवितः प्रसुंव। (इति प्रागारम्भं प्रदक्षिणं)

▼ Oldenberg

3. He sprinkles water round the fire, on the south side from west to east with (the words), 'Aditi, give thy consent!' on the west side from south to north with 'Anumati, give thy consent!' on the north side from west to east with 'Sarasvatī [sic], give thy consent!' all around with 'God Sāvitrī, give thy impulse!'

अग्निं परिषिञ्चत्यदितेऽनुमन्यस्वेति दक्षिणतः प्राचीनमनुमतेऽमुमन्यस्वेति पश्चादुदीचीनं सरस्वतेऽनुमन्यस्वेत्युत्तरतः प्राचीनं देव सवितः प्रसुवेति समन्तम्।

०२ ०४ पैतृकेषु समन्तमेव ②

पैतृकेषु समन्तमेव तूष्णीम्।

▼ Oldenberg

4. At ceremonies belonging to the Fathers (water is sprinkled) only all round (the fire), silently.

पैतृकेषु समन्तमेव तूष्णीम्।

०२ ०५ इध्ममाधायाघारावाधारयति ②

इध्मः, आधारः - इध्ममाधाय (एकविंशतिदारुमिध्मम् [आप. १५. ६]), आधारवा (आधारनामकौ होमौ द्वौ) आधारयति (= दीर्घधारया जुहोति) दर्शपूर्णमासवत्तूष्णीम् ५
(उत्तरं परिधिसन्धिमन्ववहृत्य... दक्षिणाप्राञ्चं ऋजुं सन्ततं ज्योतिष्मत्याघारमाधारयन् सर्वाणीध्मकाष्ठानि संस्पर्शयति [आप. श्रौ. २१२७]। दक्षिणं परिधिसन्धिमन्ववहृत्य
प्राञ्चमुदञ्चम् [आप. श्रौ. २१४१] ऋजू प्राञ्चौ होतव्यौ तिर्यञ्चौ वा व्यतिषक्तावव्यातिषक्तौ वा [आप. श्रौ. २१२८]। गार्हपतिभाषामनुसृत्य प्रागपवर्गाभ्यामुदगपवर्गाभ्यां वा दीर्घधाराभ्यां
जुहोति, न तु कोणदिगपवर्गाभ्याम् इति तु केचित्।) (यत्तूष्णीम् तत्राजापत्यम् । (तै. ब्रा. २१४) दर्शपूर्णमासवत्प्रथमस्य प्रजापतिः, द्वितीयस्येन्द्र इति केचित्।)

▼ Oldenberg

5. [f2] Having put a piece of wood on the fire, he offers the two Āghāra oblations as at the sacrifices of the new and full moon, silently.

[f2]: The Śrauta rules on the two Āghāras are given Śrauta-sūtra II, 12, 7; 14, 1.

इध्ममाधायाघारावाधारयति दर्शपूर्णमासवत्तूष्णीम्।

०२ ०६ अथाज्यभागौ जुहोत्यग्नये ②

आज्यभागौ - अथाज्यभागौ जुहोत्य् अग्नये स्वाहेत्युत्तरार्धपूर्वार्धे, सोमाय स्वाहेति दक्षिणार्धपूर्वार्धे, समं पूर्वेण (=आधारहोमसममात्रा ऽऽज्य) ६

▼ Oldenberg

6. [f3] Then he offers the two Ājyabhāga oblations, over the easterly part of the northerly part (of the fire) with (the words), 'To Agni Svāhā!' over the easterly part of the southerly part (another oblation) exactly like the preceding one, with (the words), 'To Soma Svāhā!'

[f3]: Comp. Śrauta-sūtra II, 18, 5; Hillebrandt, loc. cit., p. 106, note 3.

अथाज्यभागौ जुहोत्यग्नये स्वाहेत्युत्तरार्धपूर्वार्धे सोमाय स्वाहेति दक्षिणार्धपूर्वार्धे समं पूर्वेण।

०२ ०७ यथोपदेशम् प्रधानाहुतीर्हुत्वा ②

यथोपदेशं प्रधानाहुतीर् हुत्वा,

(उपहोमाः -)

जयाभ्यातानान्,

राष्ट्रभृतः,

प्राजापत्यां,

व्याहतीर् विहताः,

सौविष्टकृतीम् इत्य् उपजुहोति -

▼ मूल-प्रस्तुतिः

यद् अंस्यु कर्मणो ऽत्यरीरिचं
यद् वा न्यूनम् इहाकरम् ।
अग्निष् टत् स्विष्टकृद् विद्वान्थ
सर्वं स्विष्टं सुहुतं करोतु
स्वाहा ।

+इति ७

▼ विश्वास-टिप्पणी

एतदेवानुयाज्यम् इति केचित्। कपर्दिकारिकायान्तु स्थालीपाकादिषु नैकेषु कर्मसु न विद्यतेऽयम्भागः। तथैवाधुनिकाचारे केषाञ्चित्।

▼ Oldenberg

7. [f4] Having offered the chief oblations (belonging to each sacrifice) according to prescription, he adds the following oblations, viz. the Jaya, Abhyātāna, Rāṣṭrabhṛt oblations, the oblation to Prajāpati, the Vyāhṛtis one by one, the oblation to (Agni) Sviṣṭakṛt with (the following formula), 'What I have done too much in this ceremony, or what I have done here too little, all that may Agni Sviṣṭakṛt, he who knows, make well sacrificed and well offered. Svāhā!'

[f4]: On the Jaya, Abhyātāna, Rāṣṭrabhṛt formulas, comp. Pāraskara I, 5, 7 seq.; Hiraṇyakeśin I, I, 3, 7 seq.; Taitt. Saṃhitā III, 4, 4-7. The last formula occurs also in Āśvalāyana I, 10, 23; Hiraṇyakeśin I, I, 3, 6, &c.

यथोपदेशं प्रधानाहुतीर्हुत्वा जयाभ्यातानान्नाष्ट्रभृतः प्राजापत्यां व्याहृतीर्विहताः सौविष्टकृतीमित्युपजुहोति- यदस्य कर्मणोऽत्यरीरिचं यद्वा न्यूनमिहाकरम् । अग्निष्टत्स्विष्टकृद्विद्वान्त्सर्वं स्विष्टं सुहुतं करोतु स्वाहेति।

०२ ०८ पूर्ववत् परिषेचनमन्वमँस्थाः②

अग्नेरुत्तरं परिषेचनम् - पूर्ववत्परिषेचनमन्वमँस्थाः प्रासावीरिति मन्त्रसन्नामः ॥ (अत्र श्रौतवत्प्रणीता विमुञ्चति तूष्णीम् - कृतकार्याणामासां प्रतिपत्त्यपेक्षत्वात्। ब्राह्मणश्च यथाशक्ति दानमानादिना सत्कृतो गच्छेत् ॥)

▼ Oldenberg

8. [f5] The sprinkling (of water) round (the fire is repeated) as above; the Mantras are altered so as to say, 'Thou hast given thy consent,' 'Thou hast given thy impulse.'

[f5]: Comp. above, Sūtra 3.

पूर्ववत् परिषेचनमन्वमँस्थाः प्रासावीरिति मन्त्रसन्नामः ।

०२ ०९ लौकिकानाम् पाकयज्ञशब्दः②

लौकिकानां पाकयज्ञशब्दः ॥

+++ (लोकशब्देन शिष्टा उच्यन्ते ।

केचित् - पाकयज्ञ इति विवाहादीनां संज्ञा विधीयते । पाकशब्दोऽल्पवचनः, यथाक्षिप्रं यजेत पाको देव (आप.गु.२०१५) इति । पाकगुणको यज्ञः पाकयज्ञ इति निर्वचने आज्यहोमेषु संज्ञा न स्यात् ।)+++ (अपरे - सप्तानां औपासनहोमादीनां<पाकयज्ञशब्दः> संज्ञात्वेन प्रसिद्धः, नतु श्रौतानां विवाहादीनां च, तत्र

लोकानामप्रयोगात् ।)

▼ Oldenberg

9. The designation 'Pākayajña' is used of ceremonies connected with worldly life.

लौकिकानां पाकयज्ञशब्दः।

०२ १० तत्र ब्राह्मणावेक्षो ②

तत्र ब्राह्मणावेक्षो विधिः।

(वैकल्पिकः।) १० (अत्र न दर्शपूर्णमासप्रकृतिः। अग्निहोत्रप्रकृतिः।)

▼ Oldenberg

10. [f6] There the ritual based on the Brāhmaṇa (holds good),

[f6]: According to Haradatta, this Sūtra would imply that wheresoever the ritual described in the preceding Sūtras holds good, p. 255 another ritual based on the Brāhmaṇa, and more especially on the treatment of the Agnihotra in the Brāhmaṇa, may be used in its stead.

तत्र ब्राह्मणावेक्षो विधिः।

०२ ११ द्विर्जुहोति द्विर्निमार्ष्टि ②

द्विर्जुहोति (=अग्निहोत्राहुत्योरुभयोरधमः पाकयज्ञेषु प्रधानाहुतिं स्विकृतं चाधिकृत्य विहितः) द्विर्निमार्ष्टि (=अग्निहोत्रवल्लेपनिमार्जनम्) द्विः प्राश्नात्य् (=अङ्गुलिप्राशनम्, ततः प्रक्षालनम्) उत्सृत्याचामति (= यत्तत्रतीयं प्राशनं बर्हिषोपयम्योदङ्डावृत्योत्सृत्याचामतीति तच्चोदितम्) निर्लेढीति (=द्विःसुचं निर्लेह्य) ११

▼ Oldenberg

11. [f7] (To which the words allude), 'He sacrifices twice; he wipes off (his hand) twice; he partakes twice (of the sacrificial food); having gone away he sips (out of the Sruc) and licks off (the Sruc).'

[f7]: Comp. Taitt. Brāhmaṇa II, 1, 4, 5; Śatapatha Brāhmaṇa II, 3, 1, 18. 21. - At the Agnihotra the sacrificer, having wiped off the Sruc with his hand, wipes off the hand on the Barhis or on the earth (Āpast.-Śraut. VI, 10, 11; 11, 4; Kātyāyana IV, 14, 20). As to the following acts alluded to in this Sūtra, comp. Āpastamba VI, 11, 4. 5; 12, 2.

द्विर्जुहोति द्विर्निमार्ष्टि द्विः प्राश्नात्युत्सृत्याचामति निर्लेढीति।

०३ वैवाहिकविषयाः ①

०२ १२ सर्व-ऋतवो विवाहस्य ②

सर्वऋतवो (=मासाः) विवाहस्य शैशिरौ मासौ (= माघफाल्गुनी) परिहाप्योत्तमं च नैदाघम् (= आषाढः) १२

▼ Oldenberg

12. All seasons are fit for marriage with the exception of the two months of the śísira season, and of the last summer month.

सर्व-ऋतवो विवाहस्य शैशिरौ मासौ परिहाप्योत्तमं च नैदाघम्।

०२ १३ सर्वाणि पुण्योक्तानि ②

(अनेन पूर्वपक्षादिनियमाभावः।) सर्वाणि पुण्योक्तानि नक्षत्राणि (सर्वापवादत्वान्युण्याहविधानार्थमिदम् । तथा च राज्यपरपक्षयोः विवाहपरिनिषेधः ।) १३

▼ Oldenberg

13. All Nakṣatras which are stated to be pure, (are fit for marriage);

सर्वाणि पुण्योक्तानि नक्षत्राणि।

०२ १४ तथा मङ्गलानि ②

तथा मङ्गलानि १४

▼ Oldenberg

14. And all auspicious performances.

तथा मङ्गलानि।

०२ १५ आवृतश्चास्त्रीभ्यः प्रतीयेरन् ②

("ब्राह्मणान् भोजयित्वाशिषोवाचयित्वे"त्येवमादीनि स्वशास्त्रप्रसिद्धानि । मङ्गलानि स्नातोऽहतवासा गन्धानुलिप्त, सग्वी भुक्तवानित्येवमादीनि नापितकर्माङ्कुरार्पणादीनि लोकप्रसिद्धानि ।) आवृतश्च (=प्रसिद्धाः) +आस्त्रीभ्यः प्रतीयेरन् १५

▼ Oldenberg

15. And one should learn from women what ceremonies (are required by custom).

आवृतश्चास्त्रीभ्यः प्रतीयेरन्।

०२ १६ इन्वकाभिः प्रसृज्यन्ते ②

इन्वकाभिः (=मृगशिरसि) प्रसृज्यन्ते (कन्यार्थं प्रेष्यन्ते) ते वराः प्रतिनन्दिताः १६

▼ Oldenberg

16. [f8] Under the Invakās (Nakṣatra), (the wooers who go to the girl's father) are sent out: such wooers are welcome.

[f8]: On the Nakṣatra Invakās, comp. Section 3, Sūtra 4. This Sūtra forms a Śloka-hemistich, on which Haradatta observes, 'This verse has not been made by the Sūtrakāra.'

इन्वकाभिः प्रसृज्यन्ते ते वराः प्रतिनन्दिताः।

०३ ०१ मघाभिर्गावो गृह्यन्ते②

मघाभिर्गावो गृह्यन्ते (दानार्थम्)१

▼ Oldenberg

1. [f1] Under the Maghās (Nakṣatra) cows are provided;

[f1]: 3, 1, 2. Comp. Ṛg-veda X, 85, 13; Atharva-veda XIV, i, 13; Kauśika-sūtra 75; Rāmāyaṇa I, 71, 24; 72, 13; Weber, Die vedischen Nachrichten von den Naxatra, II, 364 seq. These parallel passages most decidedly show that in Sūtra 2 we ought to read vyuhyate, not vyūhyate.

मघाभिर्गावो गृह्यन्ते।

०३ ०२ फल्गुनीभ्यां व्यूह्यते②

फल्गुनीभ्यां व्यूह्यते (= सेनाया इति केचित्, विवाहविशेषेषु कन्याया इत्यपरे) २

▼ Oldenberg

2. Under the Phalgunī (Nakṣatra) marriage is celebrated.

फल्गुनीभ्यां व्यूह्यते।

०३ ०३ याङ् कामयेत②

यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति, तां निष्ठायां दद्यात् प्रियैव भवति, नैव तु पुनरागच्छतीति ब्राह्मणवेक्षो विधिः ३

▼ Oldenberg

3. [f2] A daughter whom he wishes to be dear (to her husband), a father should give in marriage under the Niṣṭyā (Nakṣatra); thus she becomes dear (to her husband); she does not return (to her father's) house: this is an observance based on a Brāhmaṇa.

[f2]: Comp. Taittirīya Brāhmaṇa I, 5, 2, 3.

यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति तां निष्ठायां दद्यात् प्रियैव भवति नैव तु पुनरागच्छतीति ब्राह्मणावेक्षो विधिः।

०३ ०४ इन्वकाशब्दो मृगशिरसि②

इन्वकाशब्दो मृगशिरसि ४

▼ Oldenberg

4. [f3] The word Invakās means Mṛgaśiras; the word Niṣṭyā means Svāti.

[f3]: Comp. Sūtra 3, and above, Section 2, Sūtra 16.

इन्वकाशब्दो मृगशिरसि।

०३ ०५ निष्ठ्याशब्दस्वातौ छन्दसि ②

निष्ठ्याशब्दस्वातौ।

▼ Oldenberg

4. the word Niṣṭyā means Svāti.

निष्ठ्याशब्दस्वातौ।

०३ ०६ विवाहे गौः ②

विवाहे (=विवाहस्थाने) गौः ६

▼ Oldenberg

5. [f4] At the wedding one cow;

[f4]: 5-8. Comp. Śāṅkhāyana-Gṛhya I, 12, 10. It is clear that with the first cow the bride's father has to receive the bridegroom. The 'house' mentioned in Sūtra 6 seems to be the house of the newly-married couple. In the expression 'whom he reveres,' 'he,' according to the commentaries, is the bridegroom.

विवाहे गौः।

०३ ०७ गृहेषु गौः ②

गृहेषु (=शालायां) गौः ७

▼ Oldenberg

6. In the house one cow:

गृहेषु गौः।

०३ ०८ तया वरमतिथिवदर्हयेत् ②

तया वरमतिथिवदर्हयेत् ८

▼ Oldenberg

7. With the (first cow) he should prepare an Argha reception for the bridegroom as for a guest,

तया वरमतिथिवदहयेत्।

०३ ०९ योऽस्यापचितस्तमितरया ②

योऽस्यापचितस्तमितरया ९

▼ Oldenberg

8. With the other (the bridegroom [?] should do so) for a person whom he reveres.

योऽस्यापचितस्तमितरया।

०३ १० एतावद्गोरालम्भस्थानमतिथिः ②

एतावद्गोरालम्भनम् - अतिथिः पितरो विवाहश्च १०

▼ Oldenberg

9. These are the occasions for killing a cow: (the arrival of) a guest, (the Aṣṭakā sacrifice offered to) the Fathers, and marriage.

एतावद्गोरालम्भस्थानमतिथिः पितरो विवाहश्च।

०३ ११ सुप्तां रुन्दन्तीम् ②

(वरे प्राप्ते)

सुप्तां रुन्दन्तीं निष्क्रान्तां

वरणे परिवर्जयेत् ११

▼ Oldenberg

10. [f5] Let (the wooer) avoid in his wooing a girl that sleeps, or cries, or has left home.

[f5]: This Sūtra forms a half-śloka.

सुप्तां रुन्दन्तीं निष्क्रान्तां वरणे परिवर्जयेत्।

०३ १२ दत्ताङ् गुप्ताम् ②

दत्तां गुप्तां (=अदर्शिता) द्योताम् (=पिङ्गाक्षी, बभ्रुकेशी वा, विषमदृष्टिर्वा) ऋषभां (=ऋषभस्येव शरीरं गतिः शीलं वा यस्यास्सा) शरभां (= शीर्णदीप्तिः, सर्वनीललोम्नी वा, अरूपा वा, केचित्दर्शनीया) विनतां (=कुब्जां) विकटां (विस्तीर्ण-जङ्घां) मुण्डां मण्डूषिकां (=वामनाङ्गा, दग्धाङ्गा वा ।) साङ्कारिकां रातां (=रतिशीलां) पालीं (=वत्सादीनां पालयित्रीं) मित्रां (=बहुमित्रां) स्वनुजां (=केचित्त्वरजन्मसंवत्सर एव पश्चाज्जातेति ।) वर्षकारिणीं (=स्वेदशीलामिति केचित् । वराद्वर्षणाधिका ।) च वर्जयेत् १२

▼ Oldenberg

11. [f6] And let him avoid one who has been given (to another), and who is guarded (by her relations), and one who looks wicked (?), or who is a most excellent one (?), or (who is like the fabulous deer) śarabha (?), a hunch-back, a girl of monstrous appearance, a bald-headed girl, a girl whose skin is like a frog's (?), a girl who has gone over to another family (?), a girl given to sensual pleasures (?), or a herdless, or one who has too many friends, or who has a fine younger sister, or one whose age is too near to that of the bridegroom (?).

[f6]: Most expressions in this Sūtra are quite doubtful, and their translation rests on the explanations of the commentators (see pp. 44, 45 of Dr. Winternitz's edition), which are evidently for the most part only guesses.

दत्तां गुप्तां द्योतामृषभां शरभां विनतां विकटां मुण्डां मण्डूषिकां साङ्कारिकां रातां पालीं मित्रां स्वनुजां वर्षकारीं च वर्जयेत्।

०३ १३ नक्षत्रनामा नदीनामा②

नक्षत्र-नामा नदी-नामा वृक्ष-नामा च गर्हिताः १३

▼ Oldenberg

12. [f7] Girls who have the name of a Nakṣatra, or of a river, or of a tree, are objectionable.

[f7]: 12, 13. These Sūtras would require only slight alterations to make a śloka.

नक्षत्रनामा नदीनामा वृक्षनामा च गर्हिताः।

०३ १४ सर्वाश्च रेफलकारोपान्ता②

रेफ-लकारोपान्ता (=गौरी शालीत्याद्या) वरणे परिवर्जयेत् १४

▼ Oldenberg

13. And all girls in whose names the last letter but one is r or l, one should avoid in wooing.

सर्वाश्च रेफलकारोपान्ता वरणे परिवर्जयेत्।

०३ १५ शक्तिविषये द्रव्याणि②

कन्या-परीक्षा - शक्तिविषये द्रव्याणि प्रतिच्छन्नान्युपनिधाय ब्रूयादुपस्पृशेति १५

▼ Oldenberg

14. If possible, he should place (the following) objects hidden before the girl, and should say to her, 'Touch (one of these things).'

शक्तिविषये द्रव्याणि प्रतिच्छन्नान्युपनिधाय ब्रूयादुपस्पृशेति।

०३ १६ नाना बीजानि②

नाना बीजानि संसृष्टानि, वेद्याः पांसून्, क्षेत्राल्लोष्टं, शकृच्च, छमशानलोष्टमिति १६

▼ Oldenberg

15. (The objects are), different kinds of seeds mixed together, loose earth from (the kind of sacrificial altar called) vedi, an earth-clod from a field, cow-dung, and an earth-clod from a cemetery.

नाना बीजानि संसृष्टानि वेद्याः पांसून् क्षेत्राल्लोष्टं शकृच्चमशानलोष्टमिति।

०३ १७ पूर्वेषामुपस्पर्शने②

पूर्वेषामुपस्पर्शने यथालिङ्गमृद्धिः १७

▼ Oldenberg

16. [f8] If she touches one of the former (objects, this portends) prosperity as characterized (by the nature of what she has touched).

[f8]: The seeds mean offspring, and so on.

पूर्वेषामुपस्पर्शने यथालिङ्गमृद्धिः।

०३ १८ उत्तमम् परिचक्षते②

उत्तमं परिचक्षते १८

▼ Oldenberg

17. The last is regarded as objectionable.

उत्तमं परिचक्षते।

०३ १९ बन्धुशीलक्षणसम्पन्नामरोगामुपयच्छेत②

बन्धुशीलक्षणसम्पन्नामरोगामुपयच्छेत १९

▼ Oldenberg

18. Let him marry a girl of good family and character, with auspicious characteristics, and of good health.

बन्धुशीलक्षणसम्पन्नामरोगामुपयच्छेत ।

०३ २० बन्धुशीलक्षणसम्पन्नश्रुतवानरोग②

(वर-चयनम् -) बन्धुशील-लक्षण-सम्पन्नश् श्रुतवान् अरोग इति वरसम्पत् २०

▼ Oldenberg

19. Good family, a good character, auspicious characteristics, learning, and good health: these are the accomplishments of a bridegroom.

बन्धुशीलक्षणसम्पन्नश्रुतवानरोग इति वरसम्पत् ।

०३ २१ यस्याम्②

यस्यां मनश्-चक्षुषोर् निबन्धस् तस्याम् ऋद्धिर् नेतरद् आद्रियेतेत् एके २१

▼ Oldenberg

20. A wife who is pleasing to his mind and his eyes, will bring happiness to him; let him pay no attention to the other things: such is the opinion of some.

यस्यां मनश्चक्षुषोर्निबन्धस्तस्यामृद्धिर्नेतरदाद्रियेतेत्येके ।

०४ विवाहप्रकरणम् ①

०४ ०१ सुहृदस्समवेतान् मन्त्रवतो ②

सुहृदस्समवेतान् मन्त्रवतो ऽवरान् (वरः) प्रहिणुयात् १

▼ Oldenberg

1. Let him send out as his wooers friends who have assembled, who are versed in the Mantras.

सुहृदस्समवेतान् मन्त्रवतो वरान् प्रहिणुयात् ।

०४ ०२ तानादितो द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत् ②

तानादितो द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत् २ ("कृतप्राणायामोऽवरान् प्रेषयिष्ये" इति सङ्कल्प्य, "प्रसुग्मन्ते"ति द्वाभ्यां वरानभिमन्त्र्य, "यूयममुष्मात्कुलात्मह्यं कन्यां वृणीध्वम्" इति प्रेषयेत् । ततस्ते दुहितुमतो गृहं गत्वा, कन्यां दत्तसगोत्रत्वादिदोषरहितां बन्धादिगुणसम्पन्नां च यत्नतोऽवधार्य, दुहितुमन्तं पित्रीदिकं "गौतमगोत्राय विष्णुशर्मणे वराय भवदीयां कन्यां प्रजासहत्वकर्मभ्यो वृणीमहे"इति ब्रूयुः । ततस्स पित्रादिर् "दास्यामी"ति प्रतिब्रूयात् । ततस्ते प्रत्येत्य, "सिद्धार्ता वय"मिति वरायावेदयेयुः । एतच्च वरप्रेषणाद्यासुरार्षयोरेव, नान्येषु अर्थलोपात् ।)

(हे सुहृदः)

प्रसुग्मन्तां (=प्रकर्षेण सुष्ठु गन्तारः) धियसानस्य (=ध्यायमानस्य) सुक्षणि (=समाने क्षणे)
वरेभिर् (=श्रेष्ठैः [पथिभिः]) वरौ (=वरयितव्यान् [कन्यायाः पित्रादीन्]) अभि षु प्रसीदत (=प्रगच्छत) ।
अस्माकम् (=कन्याया मम च, अस्मदो द्वयोश्च इति बहुवचनम्) इन्द्रं उभयं जुजोषति
यत् (यज्ञेषु) सौम्यस्यान्धसो बुबोधति ।

अनुक्षरा" (=कंटकशर्करादिरहिताः) ऋज"वस् सन्तु प"न्था
ये"भिस् स"खायो य"न्ति नो वरेय"म् (=वरणीयं [कन्यायाः पित्रादिकं प्रति]) ।
स"म् अर्यमा" सं" भ"गो नो (=आवाम्, अस्मदो द्वयोश्च इति बहुवचनम्) निनीयात्
स"ञ् जास्पत्यै" (=जायापतिभावः) सुय"मम् अस्तु देवाः । (२५)

▼ Oldenberg

2. He should recite over them the first two verses (Mantrap. I, 1, 1. 2).

तानादितो द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत् ।

०४ ०३ स्वयन् दृष्ट्वा ②

स्वयं दृष्ट्वा (दृष्ट्वैव चक्षुषी उपसंहरति) तृतीयां (=अभ्रातृर्घ्नीमित्येताम्) जपेत् ३

अभ्रातृर्घ्नीं वरुणा-
ऽपतिर्घ्नीं बृहस्पते ।
इन्द्राऽपुत्रर्घ्नीं लक्ष्म्यन्,
ताम् अस्यै संवितस् सुव । (२५)

▼ Oldenberg

3. When he himself has seen (the bride), let him murmur the third (verse; M. I, 1, 3).

स्वयं दृष्ट्वा तृतीयां जपेत्।

०४ ०४ चतुर्थ्या समीक्षेत②

चतुर्थ्या (=अघोरचक्षुरित्येषा) समीक्षेत ४

अघोर-चक्षुर् अपतिघ्न्य एधि
शिवा पतिभ्यस् सुमनांस् सुवर्चाः ।
जीवसूर् देवकांमा स्योना (=प्रशस्ता)
शत्रौ भव द्विपदे शञ्चतुष्पदे । (२५)

▼ Oldenberg

4. With the fourth (M. I, 1, 4) let him behold her.

चतुर्थ्या समीक्षेत ।

०४ ०५ अङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुल्या②

अङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुल्या दर्भं संगृह्योत्तरेण यजुषा (=इदमहमित्यनेन) तस्या भ्रुवोरन्तरं संमृज्य, प्रतीचीनं (प्रत्यग्गतम् उपर्युपरि शिरो) निरस्येत् ५

(अङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुल्या दर्भं संगृह्योत्तरेण यजुषा भ्रुवोरन्तरं संमृज्य प्रतीचीनं निरस्येत्।)
इदम् अहयं या त्वयि पतिघ्न्य अंलक्षिस्, तां निर्दिशामि । (२५)

▼ Oldenberg

5. Let him seize with his thumb and fourth finger a Darbha blade, and let him wipe (therewith) the interstice between her eye-brows with the next Yajus (M. I, 1, 5), and let him throw it away towards the west.

अङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुल्या दर्भं ॐ संगृह्योत्तरेण यजुषा तस्या भ्रुवोरन्तरं सम्मृज्य प्रतीचीनं निरस्येत्।

०४ ०६ प्राप्ते निमित्त②

प्राप्ते निमित्त (=वध्वा स्वबन्धूनां च रोदनं) उत्तरां जपेत् ("जीवारुदन्ती") ६ (निमित्तावृत्तौ मन्त्र आवर्तते ।)

(कन्याया एव रोदन इत्याश्वलायनः । यथाह - जीवां रुदन्तीति रुदत्याम् इति ।)
(हर्षस्थाने) जीवाँ रुदन्ति वि (नि)मयन्ते अद्ध्वरे
दीर्घाम् अनु (भाव)प्रसितिं (=बन्धि) दीधियुर् (=ध्यायन्तु) नरः (बहुवचनम्) ।
वामं पितृभ्यो य इदं संमेरिरे (=प्रवर्तयन्ति)
मयः (=सुखदं) पतिभ्यो, जनयः (=जन्याः [वध्वाः]) परिष्वजे ।

▼ Oldenberg

6. If an omen occurs (such as the bride's or her relations' weeping), let him murmur the next (verse; M. I, 1, 6).

प्राप्ते निमित्त उत्तरां जपेत् ।

०४ ०७ युग्मान् समवेतान्②

युग्मान् समवेतान् मन्त्रवत् उत्तरया (=व्युक्षत्कूर...) ऽद्भ्यः (स्नानार्थजलाहरणार्थं) प्रहिणुयात् ॥

व्युक्षत् (=अपगच्छेत्) (यदपां) कूरम्,
 उदंचन्त् (=उद्वच्छन्तु) आपु,
 आऽस्यै ब्राह्मणास् स्नपनं हरन्तु ।
 अ-वीर-घ्नीर् (1) उद् अंचन्त् आपः ।

▼ Oldenberg

7. With the next (verse; M. I, 1, 7) let him send an even number of persons who have assembled there, and who are versed in the Mantras, to fetch water.

युगमान् समवेतान् मन्त्रवत् उत्तरयाऽद्भ्यः प्रहिणुयात् ।

०४ ०८ उत्तरेण यजुषा ②

उत्तरेण यजुषा (=अर्यम्णो अग्निं) तस्याशिशरसि दर्भेण (=दर्भैः परिकल्पितमिषं निगलाकृतिं परिमण्डलाकारम् रोमककिरीटम् इव) निधाय,

अर्यम्णो (प्रसादात्) अग्निं परियन्तु क्षिप्रं
 प्रतीक्षन्तौ श्वश्र्वौ देवरांश् च ।

तस्मिन्नुत्तरया (=खेऽनस) दक्षिणं युगच्छिद्रं प्रतिष्ठाप्य,

(तस्मिन्निष्वे दक्षिणं युगच्छिद्रं प्रतिष्ठापयति)

खे (=छिन्द्रावकाशे) ऽनसः (=शकटस्य), खे रथः (थस्य), खे युगंस्य (शोधक्य अपो निस्सार्य प्रसक्त) शचीपते ।

(श्वित्रिणीं नद्यां मज्जतीं सोमं दन्तपिष्टम् अर्पयन्तीं)

अपालाम् इन्द्रं त्रिः पूत्व्यं (=पूत्वा) अकरत् सूर्यवर्चसम् । (२५)

छिद्रे सुवर्णमुत्तरया (=शं ते हिरण्यम्) ऽन्तर्धाय,

(युगच्छिद्रे सुवर्णनिधानम् -)

शन् त्वे (छिद्रे निधीयमानं) हिरण्यं शम् उं सन्त् आपुश्

शन् तं मेधी (=खलेवाली, खले धान्यपेषणस्थाने वाल्यन्ते वृषा इति - अत्र युगः) भवतु, शयँ युगस्य तृदां (=छिद्रम्) ।

शन् त् आपुश् शत-पवित्रा भवन्त्

अथा पत्यां तन्वँ संसृजस्व ॥ (1)

स्नानम् ⑥

उत्तराभिः पञ्चभिस् (=हिरण्यवर्णा) स्नापयित्वा,

हिरण्य-वर्णांश् शुचंयः पावकाः

प्रचक्रमुर् हित्वा ऽवृष्टम् आपः ।

शतं पवित्रा वितंता ह्य् आंसु (असु)

ताभिष् द्वा देवस् संविता पुनातु । (२५)

हिरण्य-वर्णांश् शुचंयः पावका

यासुं जातः कश्यपो यास्व अग्निः ।

या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्

तास् त् आपुश् शँ स्योना (=सुखा) भवन्तु । (५)

यासाँ राजा वरुणो याति मद्भ्यँ

सत्यानृते अंवपश्यज् जनानाम् ।

या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्
तास् त आपश् शँ स्योना भवन्तु ।(५)

यासां देवा द्विवि कृण्वन्ति भुक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति।
या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्ता न आपः शं स्योना भवन्तु ॥

शिवेन (यजमान!) त्वा चक्षुषा पश्यन्त् (हे) आपश्!
शिवयां तन्वा+उपस्पृशन्तु त्वचंन् ते ।
घृतश्-चुतश्(=दुहन्त्यः) शुचंयो याः पांवाकास्
तास् त आपश् शँ स्योना भवन्तु ।(५)

▼ विश्वास-टिप्पणी

अथर्ववेदे - "शिवेन। मा। चक्षुषा। पश्यत्। आपः। शिवयां। तन्वा। उपं। स्पृशत्। त्वचंम्। मे। " त्वत्कारप्रयोगम् अत्र घटयितुं तर्हि कठिनम् एव।
My guess is that some ancient ritualist copied over the AtharvaNa mantra and modified it without fixing the svara appropriately, leaving later commentators to either ignore the svara-error or multi-sambodhana error.

अहतस्य वाससः परिधानम्⑥

उत्तरया (=परि त्वा गिर्वणो गिरः) ऽहतेन वाससाच्छाद्य,

पंरि त्वा गिर्-वणो(=सम्भक्तः)
गि"र इमा" भवन्तु विश्व"तः ।
वृद्धा"युम्(=वृद्धगम्) अ"नु वृ"द्धयो,
(त्वया) जु"ष्टा भवन्तु जु"ष्टयः ।(२४)

योक्त्रबन्धनम्⑥

उत्तरया (=आशासाना सौमनसम्) योक्त्रेण सन्नहति ८

आशासाना सौमनसं
प्रजां सौभाग्यं तनूम्।
अग्नेर् अनुव्रता भूत्वा (तिष्ठति/ तिष्ठामि),
(ता) सं नहो सुकृताय कम् (=सुखम् [यथा])।

▼ Oldenberg

8. [f1] With the next Yajus (M. I, 1, 8) he places a round piece of Darbha net-work on her head; on that, with the next (verse; M. I, 1, 9) he places a right yoke-hole; on this hole he lays with the next (verse; M. I, 1, 10), a piece of gold, and washes her with the next five verses (M. I, 2, 1-5), (so that the water runs over that gold and through the yoke-hole); with the next (verse; M. I, 2, 6) he causes her to dress in a fresh garment, and with the next (M. I, 2, 7) he girds her with a rope.

[f1]: 4, 8. As to the last sentence of this Sūtra, comp. the statements collected by Hillebrandt, Neu- and Vollmondsopfer, p. 59.

उत्तरेण यजुषा तस्याश्शिरसि दर्भेण निधाय तस्मिन्नुत्तरया दक्षिणं युगच्छिद्रं प्रतिष्ठाप्य छिद्रे सुवर्णमुत्तरयान्तर्धायोत्तराभिः पञ्चभिस्सनापयित्वोत्तरयाऽहतेन वाससाऽऽच्छाद्योत्तरया योक्त्रेण सन्नहति ।

०४ ०९ अथैनामुत्तरया दक्षिणे ②

अथैनामुत्तरया (=पूषात्वेत्) दक्षिणे हस्ते गृहीत्वाग्निमभ्यानीयापरेणाग्निमुदगग्रं कटमास्तीर्य तस्मिन्नुपविशत(ः)। उत्तरो वरः ॥

पूषा" त्वा" + इतो" नयतु ह"स्त-गृ"ह्या

ऽश्वि"नौ त्वा प्र"वहतौ र"थेन ।

(मदीयान्) गृहा"न् गच्छ गृह"पत्नी

य"था" ऽसो (=स्या) वशि"नी त्व" विद"थम् (=यज्ञं) आ"वदासि (=आवद) ॥ (2)

▼ Oldenberg

9. Then he takes hold of her with the next (verse; M. I, 2, 8) by her right hand, leads her to the fire, spreads a mat, west of the fire, so that the points of the blades in it are directed towards the north, and on this mat they both sit down, the bridegroom to the north.

अथैनामुत्तरया दक्षिणे हस्ते गृहीत्वाऽग्निमभ्यानीयापरेणाग्निमुदगग्रं कटमास्तीर्य तस्मिन्नुपविशत उत्तरो वरः।

०४ १० अग्नेर् ②

अग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते (उत्थाय) ऽथैनाम् (तृतीयस्यानुवाकस्य) आदितो द्वाभ्याम् (=सोमः प्रथम) अभिमन्त्रयेत् ॥

सो"मः प्रथमो" विविदे (लेभे)

गन्धर्वो" विविद उ"त्तरः ।

तृती"यो अग्नि"ष् टे प"तिस्

तुरी"यस्ते मनुष्यजाः" । (२५)

(स्त्रीमनस् तादृशम् - आदाव् अन्नं, ततः कामकलाः, ततो हि धर्मः, ततः पतिः।)

सो"मो ददद् गन्धर्वो"य

गन्धर्वो" ददद् अग्न"ये

रयिं" च पुत्रां"श् च अदाद्

अग्नि"र् म"ह्यम् अ"थो इमा"म्

▼ Oldenberg

10. After the ceremonies have been performed from the putting of wood on the fire down to the Ājyabhāga oblations, he recites over her the first two (verses of the third Anuvāka).

अग्नेर् उपसमाधानाद्-आज्यभागान्ते ऽथैनाम् आदितो द्वाभ्याम् अभिमन्त्रयेत् ।

०४ ११ अथास्यै दक्षिणेन ②

अथास्यै (=अस्याः) दक्षिणेन नीचा (=न्याभूतेन) हस्तेन दक्षिणमुत्तानं हस्तं गृह्णीयात्।

▼ Oldenberg

11. Then he should take with his right hand, palm down, her right hand which she holds palm up.

अथास्यै दक्षिणेन नीचा हस्तेन दक्षिणमुत्तानं हस्तं गृह्णीयात् ।

०४ १२ यदि कामयेत ②

यदि कामयेत स्त्रीरेव जनयेयमित्यङ्गुलीरेव गृह्णीयात् ॥

▼ Oldenberg

12. If he wishes that only daughters may be born to him, he should seize only the fingers (without the thumb);

यदि कामयेत स्त्रीरेव जनयेयमित्यङ्गुलीरेव गृह्णीयात् ।

०४ १३ यदि कामयेत ②

यदि कामयेत पुंस एव जनयेयमित्यङ्गुष्ठमेव सोऽभीवाङ्गुष्ठमभीव लोमानि (=यथा वरस्याङ्गुष्ठलोमानि सर्वाण्येवोपरि भवन्ति तथा) गृह्णाति ॥

▼ Oldenberg

13. If he wishes that only sons may be born to him, the thumb.

यदि कामयेत पुंस एव जनयेयमित्यङ्गुष्ठमेव सोऽभीवाङ्गुष्ठमभीव लोमानि गृह्णाति ।

०४ १४ गृह्णामि त ②

गृह्णामि त इत्येताभिश्चतसृभिः ॥

गृह्णा" (ला) मि ते सुप्रजास्त्वा"य ह"स्तं
म"या प"त्या जर"दष्टिर् य"था" ऽसः ।
भ"गो अर्यमा" सविता" पु"रन्धिर् (=बहुप्रज्ञा बहुकर्मा वा)
म"ह्यन् त्वा ऽदुर् गा"र्हपत्याय (=गार्हस्थ्याय) देवाः । (२५)

ते (भगादयः) ह पूर्वे जनांसो
यत्र (गार्हस्थ्ये) पूर्व-वहो (=पूर्वविवाहकृतः) द्विताः ।
मूर्धन्वान् (=प्राधान्यवान् [अग्निः]) यत्र सौभ्रवः (=सुभ्रुवा अदितेः पुत्रः)
पूर्वो देवेभ्य आऽतपत् ।

सरंस्वति प्रेदम् अंव
सुभंगे वाजिनी (=अन्नक्रिया/स्तुति) वति ।
तां त्वा विश्वस्य
भूतस्यं प्र-गायामस्य् ("इदन्तो मसि") अग्रतः ।

य एतिं प्रदिशस् सर्वा
दिशोऽनु पवंमानः ।
हिरण्यहस्त ऐरम्मस्य (=अग्निः)
(इरा अन्नं तां मीमिते करोतीतीरमः अग्निः)
स त्वा मन्मनसं (1) कृणोतु ।

▼ Oldenberg

(14. He takes (her hand) so as just to touch her thumb and the little hairs (on her hand),)
15. With the four verses, 'I take thy hand' (Mantrap. I, 3, 3-6).

गृभ्णामि त इत्येताभिश्चतसृभिः ।

०४ १५ अथैनामुत्तेरणाग्निन् दक्षिणेन ②

अथैनामुत्तेरणाग्निन् - दक्षिणेन पदा प्राचीमुदीचीं वा दिशमभि प्रक्रमयत्य् "एकमिष" इति ॥

एकम् - इषे (=अन्नाय) विष्णुस्त्वाऽन्वेतु । (५)

द्वे - ऊर्जे (=बलाय) विष्णुस्त्वाऽन्वेतु ।

त्रीणि - व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु ।

चत्वारि - मायौ (=सुख) भवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु ।

पञ्च - पशुभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु ।

षड् - रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु ।

सप्त - (यज्ञेषु) सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु ।

(होता प्रशास्ता ब्राह्मणाच्छंसी पोता नेष्टाच्छावाक आग्नीध्र इत्येतास्सप्त होत्राः)

सखायस् सप्तपदा अभूम ।

सख्यन्ते गमेयम् ।

▼ Oldenberg

16. He then makes her step forward with her right foot, to the north of the fire, in an easterly or northerly direction, with (the formula), 'One step for sap' (M. I, 3, 7).

अथैनामुत्तेरणाग्निन् दक्षिणेन पदा प्राचीमुदीचीं वा दिशमभि प्रक्रमयत्येकमिष" इति ।

०४ १६ सखेति सप्तमे ②

सखेति सप्तमे पदे जपति ॥

सखां (हे) सप्तपदा भव ।

सखायौ सप्तपदा बभूव (=बभूविव) ।

सख्यन्ते गमेयं ।

सख्यात् ते मा योषं (=पृथक्तो मा भूवं) ।

सख्यान् मे मा योष्ठास् ।

समंयाव, सङ्कल्पावहै, सं प्रियौ रोचिष्णु (=दीप्यमानौ) सुमनुस्यमानौ (=सुमनायमानौ) ।

इषुम् ऊर्जम् अग्निं संवसानौ

सन्नौ मनांसि सं व्रता समु चित्तान्याकरम् ।

सा (ऋक्) त्वम् अस्य अमू (=साम) ऽहम्, अमूहम् अस्मि । (५)

(सैव नाम ऋगासीदमो नाम साम इति बह्वचब्राह्मणदर्शनात् । बह्वचानां तु अमोहम् इति एव पाठः ।)

सा त्वं द्यौर अहं पृथिवी ।

त्वं रेतो ऽहं रेतोभृत् ।

त्वं मनो ऽहमस्मि वाक् ।

त्वं सामाहमस्म्यृक् ।

त्वं सा माम् अनुव्रता भव ।

पुंसे पुत्राय वेत्तवै (=लाभाय),

श्रियै पुत्राय वेत्तवा,

एहिं सूनृते (=प्रियवाग्वति) ॥ (3)

▼ Oldenberg

सखेति सप्तमे पदे जपति।

०५ ०१ प्राग्घोमात् प्रदक्षिणमग्निम्②

प्राग्घोमात् प्रदक्षिणमग्निं कृत्वा, यथास्थानम् उपविश्यान्वारब्धायाम् उत्तरा (१६) आहुतीर् जुहोति - "सोमाय जनिविदे स्वाहे"त्येतैः प्रतिमन्त्रम् ॥

षोडश प्रधानाहुतिमन्त्राः⑤

मन्त्रः⑥

सोमाय जनि (=जाया) विदे स्वाहा ।
गन्धर्वाय जनिविदे स्वाहा ।
अग्नये जनिविदे स्वाहा ।

कन्युला (=कन्यैव, लशब्द उपजनः) पितृभ्यो यती (=गच्छन्ती) पतिलोकम्
अवं (=उपसर्गः) (कन्या) दीक्षाम् अंदास्थ (=अवक्षपितवती त्यक्तवती) स्वाहा ।
(दीङ् क्षये। तकारस्य थकारः छान्दसः)

प्रेतो मुञ्चाति, नाऽमुतंस् (=पतिलोकात्)
सुबुद्धाम् अमुतंस् करत् (=कुरु) ।
यथेयम् इन्द्र मीढवस् (=वर्षक इन्द्र)
सुपुत्रा सुभगा ऽसंति (=स्यात्) । (२५)

इमान् त्वम् इन्द्र मीढवस् (=वर्षक इन्द्र)
सुपुत्रा सुभगा कुरु ।
दशाऽस्यां पुत्रान् आ धेहि
पतिम् एकादशं कृधि । (५)

अग्निर् ऐतु प्रथमो देवतानाँ
सोऽस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् ।
तदयं राजा वरुणो ऽनुमन्यतां
यथेयं स्त्री पौत्रम् अघन (=वापजं व्यसनम्) न रोदात् । (२५)

इमाम् अग्निस् त्रायतां गार्हपत्यः
प्रजाम् अस्यै नयतु दीर्घम् आयुः ।
अशून्योपस्था (१), जीवताम् अस्तु माता
पौत्रमानन्दम् अग्निं प्रबुद्धयताम् इयम् । (५)

मा ते गृहे निशि (रोदन) घोष उत्थाद्
अन्यत्र त्वद् (=त्वत्तः) रुद्रत्यंस् सर्वे विशन्तु ।
मा त्वं विकेश्य उरु आवधिष्ठा (=आताडयेः) जीवपंत्नी
पतिलोके विराज् पश्यन्ती प्रजाँ सुमनस्यमानाम् । (५)

द्यौस्ते पृष्ठं रक्षतु
वायुर् ऊरु
अश्विनौ च स्तनन्
(स्तनं) धर्यन्तं (=चूसन्तम्) सविताऽग्निं रक्षतु । (५)

आ वासंसः परिधानाद् (परिं त्वा गिर-वणो इत्यादिना) बृहस्पतिर्,
विश्वे देवा अभिरंक्षन्तु पश्चात् ।

अप्रजस्तां पौत्र मृत्युं
पाप्मानम् उत वा ऽघम् ।
शीर्ष्णस् स्रजम् इवोन्मुच्यं
द्विषद्भ्यः प्रतिमुञ्चामि पाशम् । (५)

इमं मे वरुण श्रुधी (=श्रुणु)
हं वम् (=आह्वानम्) अद्यां च मृळय (=सुखय)।
त्वांम् अवस्युर् आ चके (=अवदन्)॥

तं त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्
तं द आ शास्ते यजमानो हविर्भिः ।
अहेळमानो (=अक्रुध्यन्) वरुणेहं बोध्य उरुशंस
मां न आयुः प्र मोषीः ॥

१४ त्वन्नो अग्नेऽ

त्वन् नो अग्ने वरुणस्य विद्वांन्
देवस्य हेडो (=क्रोधो) ऽव यासिसीष्ठाः (=यक्षीष्ठाः) ।
यजिष्ठो (हविरु) वहितमश् शो शुचानो (=देदीप्यमानः)
विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्य अस्मत् ।

(अग्नीवरुणाभ्याम् इदं न मम)

सं त्वन् नो अग्ने ऽवमो (=मूलभूतो) भव+ऊती (त्या)
("अग्निरवमो देवतानां विष्णुः परमः" इति ब्राह्मणम्)
नेदिष्ठो (=अन्तिकतमो) अस्या उषसो व्युष्टौ (=व्युष्टायाम्) ।
अव यक्ष्व नो वरुणो, रराणो
वीहि (=खाद) मृडीकं (=सुखयितारं [हविः]) सुहवो न एधि ।

(अग्नीवरुणाभ्याम् इदं न मम)

त्वम् अग्ने अया (=एतव्यः/प्रत्येता) ऽस्य्
अया सन् मनसा हितः ।
अया सन् हव्यम् ऊहिषे
ऽया नो धेहि भेषजम् ॥ (५)

▼ Oldenberg

1. Having before the sacrifice gone round the fire, so that their right sides are turned towards it,
2. [f1] They sit down in their former position, and while she takes hold of him, he offers the oblations (indicated by the) next (Mantras), with (the Mantras), 'To Soma, the acquirer of a wife, Svāhā!' (M. I, 4, I-16), one oblation with each Mantra.

[f1]: 5, 2. See 4, 9.

प्राग्धोमात् प्रदक्षिणमग्निं कृत्वा यथास्थानमुपविश्यान्वारब्धायामुत्तरा आहुतीर्जुहोति "सोमाय जनिविदे स्वाहे"त्येतैः प्रतिमन्त्रम् ।

०५ ०२ अथैनामुत्तरेणाग्निन् दक्षिणेन ②

अथैनाम् उत्तरेणाग्निं दक्षिणेन पदा ऽश्मानम् आस्थापयत्य् आतिष्ठेति ॥

आतिष्ठेमम् अश्मानम्
अश्मेव त्वं स्थिरा (रो पुंसि) भव ।
अभितिष्ठ पृतन्युतस् (=पृतनाकामान्)
सहंस्व पृतनायुतः (=पृतनाकामान्) । (२५)

▼ Oldenberg

3. [f2] He then causes her, to the north of the fire, to tread with her right foot on a stone, with (the verse), 'Tread' (M. I, 5, 1).

[f2]: See below, IV, 10, 9.

अथैनामुत्तरेणाग्निं दक्षिणेन पदाऽश्मानमास्थापयत्यातिष्ठेति।

०५ ०३ अथास्या अञ्जलावुपस्तीर्य ②

अथास्या अञ्जलावुपस्तीर्य, द्विर् लाजानोप्याभिघारयति।

▼ Oldenberg

4. Having 'spread under' Ājya into her joined hands, he pours roasted grain twice (into them), and sprinkles Ājya over it.

अथास्या अञ्जलावुपस्तीर्य द्विर्लाजानोप्याभिघारयति।

०५ ०४ तस्यास्सोदर्यो ②

तस्यास्सोदर्यो लाजानावपतीत्येके।

▼ Oldenberg

5. Some say that an uterine relation of hers pours the grain (into her hands).

तस्यास्सोदर्यो लाजानावपतीत्येके।

०५ ०५ जुहोतीयन् नारीति ②

(वर एव तस्याः पाणिना) जुहोति "इयं नारी"ति ॥

इयन् नार्य् उपंब्रूते
कुल्पांन्य् (=लाजान्) आवपन्तिका (=आवपन्ती) ।
दीर्घायुर् अंस्तु मे पत्तिर्
जीवांतु (=जीव्यात्) श्रदंश्शतम् । (२५)

▼ Oldenberg

6. [f3] He (?) sacrifices (that grain) with (the verse), 'This wife' (M. I, 5, 2).

[f3]: 'The action of sacrificing belongs to the bridegroom; the hands of the wife represent the sacrificial vessel.' Haradatta. - 'It is the bridegroom who sacrifices the grain with the verse, "This wife."' Sudarśanārya.

जुहोतीयं नारीति।

०५ ०६ उत्तराभिस्तिसृभिः②

उत्तराभिस्तिसृभिः (=तुभ्यमाग्रे पर्यवहन्नित्यादिभिः) प्रदक्षिणमग्निं कृत्वा ऽऽश्मानमास्थापयति यथा पुरस्तात् ॥ (यथा पुरस्तात्)

(सूर्या नाम सवितुर्दुहिता विवाहस्य अधिष्ठात्री देवता - सूर्यासुक्तेः१ दृश्या।)

तु"भ्यम् (अग्नये) अ"ग्रे (गन्धर्वाः) प"र्यवहन्त्
सूर्या" वहतु"ना सह" ।
पु"नः प"तिभ्यो जायां" दा" (ः)
अग्ने प्रज"या सह" । (२५)

पु"नः प"त्नीम् अग्नि"र् अदाद्
आ"युषा सह" व"र्चसा ।
दीर्घायु"र् अस्या यः" प"तिस्
स" एतु शर"दश शत"म् ॥ (२५)

वि"श्वा उत" त्व"या वयं"
धा"रा उदन्या (उदक-सम्बन्धिनीः) इव ।
अ"तिगाहेमहि द्वि"षः । (५)

▼ Oldenberg

7. [f4] Having gone round the fire, with the right side turned towards it, with the next three (verses; M. I, 5, 3-5) he makes her tread on the stone as above (M. I, 5, 6).

[f4]: See above, Sūtra 3.

उत्तराभिस्तिसृभिः प्रदक्षिणमग्निं कृत्वाऽऽश्मानमास्थापयति यथा पुरस्तात्।

०५ ०७ होमश्चोत्तरया यथा②

होमश्चोत्तरया (=अर्यमणं नु देवम्) ॥

अर्यमणन् नु (=क्षिप्रं) देवं कन्यां (ः)
अग्निम् (च) अयक्षत (पतिलाभाय)।
स इमां देवो अंध्वरः (=अहिंसितः) प्रेतो मुञ्चति नाऽमुतस् (=पतिलोकात्)
सुबद्धाम् अमुतस् करत् (=कुरु) । (५)

▼ Oldenberg

8. And the oblation (is performed) with the next (verse; M. I, 5, 7).

होमश्चोत्तरया।

०५ ०८ पुनः परिक्रमणम्②

पुनः परिक्रमणम् ॥

▼ Oldenberg

9. (Then follow) again the circumambulation (M. I, 5, 8-10),

पुनः परिक्रमणम्।

०५ ०९ आस्थापनम् पुनरपि②

(अश्मन) आस्थापनम् ॥

(सूर्या नाम सवितुर्दुहिता विवाहस्य अधिष्ठात्री देवता - सूर्यासुक्ते² दृश्या।)

तु"भ्यम् (अग्नये) अ"ग्ने (गन्धर्वाः) प"र्यवहन्त्
सूर्या" वहतु"ना सह" ।
पु"नः प"तिभ्यो जायां" दा" (ःः)
अग्ने प्रज"या सह" । (२५)

पु"नः प"त्नीम् अग्नि"र् अदाद्
आ"युषा सह" व"र्चसा ।
दीर्घायु"र् अस्या यः" प"तिस्
स" एतु शर"दश् शत"म् ॥ (२५)

वि"श्वा उत" त्व"या वयं"
धा"रा उदन्या (उदक-सम्बन्धिनीः) इव ।
अ"तिगाहेमहि द्वि"षः । (५)

▼ Oldenberg

(again) the injunction to tread on the stone (I, 5, 11),

आस्थापनम्।

०५ १० होमश्चोत्तरया उत्तरया②

होमश्चोत्तरया (=त्वमर्यमा भवसि)॥

त्व"म् अर्यमा" भवसि य"त् कनी" (न्या) नान्
ना"म स्वधा" (=अन्न) वत् स्वर्य (र्व) बिभ"र्षि ।
अञ्ज"न्ति (=सिञ्चन्ति) वृक्षं" सु"धितन् (=सुष्ठु निहितं) न" गो"भिर् (=गोविकारैराज्यादिभिः)
य"द्द"म्पती स" (मान) मनसा (सौ) कृणो"षि ।

▼ Oldenberg

and (again) the oblation with the next (verse; I, 5, 12);

होमश्चोत्तरया।

०५ ११ पुनः परिक्रमणम्②

पुनः परिक्रमणम् ॥

▼ Oldenberg

10. (Then) the circumambulation again (I, 5, 13-15).

पुनः परिक्रमणम्।

०५ १२ जयादि प्रतिपद्यते②

जयादि प्रतिपद्यते ॥

▼ Oldenberg

11. [f5] He enters upon the performance of the Jaya and following oblations.

[f5]: 11, 12. See Section 2, Sūtras 7. 8; Section 4, Sūtra 8.

जयादि प्रतिपद्यते।

०५ १३ परिषेचनान्तङ् ②

(=प्र त्वा मुञ्चामीति) योक्त्रं विमुच्य, तां ततः प्र वा वाहयेत् (=स्थादिभिर्नयनं), प्र वा हारयेत् (=मनुष्यवाह्येन शिबिकादिना नयनम्) ॥

प्र त्वां मुञ्चामि वरुणस्य पाशाद् (योक्त्र-विमोकेन)

येन त्वा ऽबद्धनात् सविता सुकेतः (=सुप्रज्ञानो) ।

धातुश् च योनौ सुकृतस्य लोके

(सुकृतस्य लोको हि धातुर् योनिर् दम्पत्योः कृते।)

स्योनन् (=सुखं) तं सह पत्यां करोमि । (२४)

इमं विष्णामि (=विसंस्यामि) वरुणस्य पाशं

यम् अबद्धनीत सविता सुशेवः (=सुसुखः) ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके

(सुकृतस्य लोको हि धातुर् योनिर् दम्पत्योः कृते।)

ऽरिष्टां (=अविनाशिनीम्) त्वा सह पत्यां करोमि ।

▼ Oldenberg

12. [f6] Having performed (the rites) down to the sprinkling (of water) round (the fire), and having untied the rope with the next two verses (I, 5, 16. 17), he should then make her depart (from her father's house in a vehicle), or should have her taken away.

[f6]: 12 seq. Comp. Hiraṇyakeśin I, 7, 22, 1 seq.

परिषेचनान्तं कृत्वोत्तराभ्यां योक्त्रं विमुच्य तां ततः प्र वा वाहयेत् प्र वा हारयेत्।

०५ १४ समोष्यैतमग्निमनुहरन्ति एतम् ②

(उखायाम् = पात्र-विशेषे) समोष्यैतम् अग्निम् अनु-हरन्ति (- न पुरस्तात्) ॥

▼ विश्वास-टिप्पणी

"औपासनस्य च गृह्यान्तरेण प्रयाणे विहितं समारोपणं स्यात्" इति सुदर्शनः। बौधायनो विदधाति समित्-समारोपणम्। गृहे ऽप्रयाणे ऽपि धारणाशक्तौ दृश्यते समारोपणम् आचारे।
"अनेन श्रौतवत् समारोपस्य प्रतिषेध" इति तु हरदत्तः।

▼ Oldenberg

13. Having put that fire (with which the marriage rites have been performed, into a vessel), they carry it behind (the newly-married couple).

समोष्यैतमग्निमनुहरन्ति।

०५ १५ नित्यः ②

नित्यः ।

▼ Oldenberg

14. It should be kept constantly.

नित्यः।

०५ १६ धार्यः एष ②

धार्यः ॥

▼ Oldenberg

15. If it goes out, (a new fire) should be kindled by attrition,

धार्यः।

०५ १७ अनुगतो मन्थ्यः ②

अनुगतो मन्थ्यः (प्राग्दधाङ्गारेभ्यः - साक्षाद्, भस्मनारणी-संस्पृश्य वा) ॥

▼ Oldenberg

16. Or it should be fetched from the house of a Śrotriya.

अनुगतो मन्थ्यः।

०५ १८ श्रोत्रियागाराद्धार्यः ②

श्रोत्रियागाराद् वा ऽऽहार्यः (पचनाग्निः) ॥

▼ Oldenberg

17. Besides, if (the fire) goes out, one of them, either the wife or the husband, should fast.

श्रोत्रियागाराद्धार्यः।

०५ १९ उपवासश्चान्यतरस्य भार्यायाः ②

उपवासश् चान्यतरस्य भार्यायाः पत्युर्वा ॥

▼ Oldenberg

18. Or he may sacrifice with the next (verse; M. I, 5, 18), and not fast.

उपवासश्चान्यतरस्य भार्यायाः पत्युर्वा।

०५ २० अनुगतेऽपि वोत्तरया ②

अनुगते ऽपि वोत्तरया (=अयाश्चान्ने) जुहुयान् नोपवसेत् (- प्रायश्चित्तं तत्राप्य् अस्त्य् एव) ॥

अया"श (=एतुम् योग्यः, गमनशीलो वा) चाग्ने" ऽस्य अनभिशास्ती"श्च (=अनवद्यः)

सत्य"म् इ"त् त्व"म् (=स्वरः शोधितः) अया" असि ।

अ"यसा (=अय् + असुँन्) म"नसा धृतो

अय"सा (= इण् + असुँन्) हव्य"म् ऊहिषे (=वहस्व)

अया" नो धेहि भेषज"म् ॥ (५)

▼ Oldenberg

19. The next (verse; M. I, 6, 1) is for putting the chariot (on which the young couple is to depart), in position;

अनुगतेऽपि वोत्तरया जुहुयान्नोपवसेत्।

०५ २१ उत्तरा रथस्योत्तम्भनी ②

उत्तरा (=सत्येनोत्तभितेत्येषा) रथस्योत्तम्भनी ॥

सत्ये"नो"त्तभिता भू"मिस्

सू"र्येणो"त्तभिता द्यौः" ।

ऋते"नाऽऽदित्या"स् ति"ष्ठन्ति

दिवि" सो"मो अ"धि श्रितः" । (५)

▼ Oldenberg

20. With the next two (verses; M. I, 6, 2. 3), he puts the two animals to the chariot;

उत्तरा रथस्योत्तम्भनी।

०५ २२ वाहावुत्तराभ्यां युनक्ति ②

वाहावुत्तराभ्यां (=युञ्जन्ति ब्रध्न्) युनक्ति दक्षिणमग्रे ॥

युञ्ज"न्ति ब्रध्न्"म् (=महान्तम्) अरुष"ञ् (=गन्तारं)

च"रन्तम् प"रि तस्थु"षः ।

(यावद्) रो"चन्ते रोचना" दिवि" । (२५)

(स्थादि)यो"गेयोगे तव"स्(=गति[वत्])तरवँ
वा"जेवाजे हवामहे ।
(वयं स्तोत्रत्वेन) स"खाय(ः) इ"न्द्रम् ऊत"ये ।(५)

▼ Oldenberg

21. First the right one.

वाहावुत्तराभ्यां युनक्ति दक्षिणमग्रे।

०५ २३ आरोहतीमुत्तराभिरभिमन्त्रयते अथ②

आरोहतीमुत्तराभिरभिमन्त्रयते (= "सुकिंशुकमि"त्येवमादिभिः) ॥

सुकिंशुक(पुष्प)ँ, (निर्माणेन) शल्मलिं, विश्वरूपं,
हिरण्य-वर्णं, सुवृत्तं, सुचक्रम् (रथम्)। आरोह वध्व् अमृतस्य लोकं (तत्सङ्केतत्वेन)
स्योनं(=सुखं) पत्ये वहतुं(=स्त्रीधनं) कृणुष्व ।(४)

उदुत्तरम् आरोहन्ती
व्यस्यन्ती पृतन्युतः(=योद्धुकामान्) ।
मूर्ध्नि पत्युर् आ रोह
प्रजायां च विराड् भव ।(५)

सम्रा"ञ्जी श्व"शुरे भव
सम्रा"ञ्जी श्वश्रुवां" भव ।
न"नान्दरि सम्रा"ञ्जी भव
सम्रा"ञ्जी अ"धि देव"षु ।(५)

स्नुषाणां श्वशुराणां
प्रजायांश्च धनस्य च ।
पतीनाञ्च देवृणाञ्च
सजातानां विराड् भव ।(५)

▼ Oldenberg

22. When she mounts (the chariot), he recites over her the next (verses; M. I, 6, 4-7).

आरोहतीमुत्तराभिरभिमन्त्रयते।

०५ २४ सूत्रे②

(द्वे) सूत्रे वर्त्मनोर् (=चक्रयोर) व्यवस्तृणात्स्व (=तिर्यक्स्तृणाति) उत्तरया (= नीललोहित इत्येतया) नीलं दक्षिणस्यां लोहितमुत्तरस्याम् ॥

नीललोहिते (सूत्रे) भवतः
(एकतरेण?) (कु)कृत्या-सुक्तिर् (दूरं) व्यंज्यते ।
एधन्तेऽस्या ज्ञातयः
(एकतरेण?) पतिर् बन्धेषु बद्धयते ।

▼ Oldenberg

23. With the next (verse; M. I, 6, 8), he spreads out two threads in the wheel-tracks (in which the chariot is to go), a dark-blue one in the right (track), a red one in the left.

सूत्रे वर्त्मनोर्व्यवस्तृणात्युत्तरया नीलं दक्षिणस्यां लोहितमुत्तरस्याम् ।

०५ २५ ते उत्तराभिरभियाति ②

ते ते उत्तराभिर् (= ये वध्वश्चन्द्रमित्येताभिः) अभियाति (= उपरि गच्छति) ॥

(ते सूत्रे उत्तराभिरभियाति)

ये" वद्ध्व"श् चन्द्रं" (=आल्लादकं) वहतुं" (=स्त्रीधनं)
य"क्ष्मा य"न्ति ज"नौ अ"नु ।
पु"नस् ता"न् यज्ञि"या देवा"
न"यन्तु य"त आ"गताः । (२४)

मा" विदन् परिपन्थि"नो
य" आसी"दन्ति द"म्पती ।
सुगे"भिर् दुर्ग"म् (तौ) अ"तीताम्
अ"प द्रा (द्रव)न्त् अ"रातयः ।

सुगं पन्थानम् आरुक्षु (ह)म्
अरिष्टं स्वस्ति-वाहनम् ।
यस्मिन् वीरो न रिष्यत्य्,
अन्येषां विन्दते वसुं ॥ (6)

▼ Oldenberg

24. With the next (verses; M. I, 6, 9-11), he walks on these (threads).

ते उत्तराभिरभियाति ।

०५ २६ तीर्थस्थाणुचतुष्पथव्यतिक्रमे ②

तीर्थ-स्थाणु (=गवां कण्डूयनार्थं निखातः स्तम्भः) चतुष्पथव्यतिक्रमे चोत्तरां (=ता मन्दसाना) जपेत् ॥

तीर्थादिव्यतिक्रमे जपः ⑤

ता" (=तौ) मन्दसाना" (=स्तूयमानौ) म"नुषो दुरोण" (=गृहे)
आ" धत्तँ" रयि" दश" -वीरं वचस्य"वे (=वचनवते) ।
कृतं" (=कुरुत) तीर्थं" सु-प्रपाणं" शुभस्-पती (अश्विनौ),
स्थाणुं" पथेष्ठा"म् अ"प दुर्मतिं" हतम् ।

▼ Oldenberg

25. And when they pass by bathing-places, posts, or cross-roads, let him murmur the next (verse; M. I, 6, 12).

तीर्थस्थाणुचतुष्पथव्यतिक्रमे चोत्तरां जपेत् ।

०६ ०१ नावमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते अथ ②

नावम् उत्तरयानुमन्त्रयते (=अयं नो महाः पारं स्वस्ति) ॥

अयन् नो महाः (=महत्याः [नद्याः]) पारं
स्वस्ति नैषुद् वनुस्पतिः ।
सीरां (=नदिः) नस् सुतरां भव
दीर्घायुत्वायु वर्चसे ।

▼ Oldenberg

1. The next (verse; M. I, 6, 13), he recites over a boat (with which they are going to cross a river).

नावमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते।

०६ ०२ न च२

न च नाव्यांस् (=तरयितृन्) तरती वधूः पश्येत् ॥

▼ Oldenberg

2. And let the wife, when she is crossing, not see the crew.

न च नाव्यांस्तरती वधूः पश्येत् ।

०६ ०३ तीर्त्वोत्तराज् जपेत्२

तीर्त्वोत्तरां (=अस्य पारः) जपेत् ॥

(तीर्त्वा जपः)

अस्य (नद्यादेः) पारे (तीरे) निर्ऋतस्य (=निस्तरितस्य)
जीवा ज्योतिर् अशीमहि ।
महा (=महत्त्वै) इन्द्रस् स्वस्तये (ऽस्तु)।

▼ Oldenberg

3. When they have crossed, let him murmur the next (verse; M. I, 6, 14).

तीर्त्वोत्तरां जपेत्।

०६ ०४ श्मशानादिव्यतिक्रमे भाण्डे२

श्मशानादिव्यतिक्रमे भाण्डे रथे वा रिष्टे ऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते ऽन्वारब्धायाम् उत्तरा आहुतीर् (= "यदृतेचिद्" इत्याद्यास्सप्त) हुत्वा जयादि
प्रतिपद्यते, परिषेचनान्तं करोति ॥

यद् ऋते-चिद् अभिश्रि (श्रित्) षः

पुरा जर्तु (तु) भ्यं आर्तुदः (=दृढीकुर्वन्ति) ।

सन्धाता सन्धिं मघवां पुरोवसुर् (=बहुधनः),

निष् (=संस) कर्ता विहं (बु) तं (=विनष्टं) पुनः । (स्वाहा!)

इडांम् (=अन्नम्) अग्ने पुरुदँसँ (=बहुदर्शनीयं)

सुनिङ् गोश् शंश्वत्तुमँ हवम् आनाय साध (य) ।

स्यान् नस् सू(सु)नुस् तनयो (=पौत्रः)
विजावा (विजनक) ऽग्ने सा ते सुमतिर् भूत् अस्मे (=स्मासु) ।

इमं मे वरुण श्रुधी (=श्रुणु)
हं वम् (=आह्वानम्) अद्यां च मूळ्य (=सुख्य)।
त्वांम् अवस्युर् आ चके (=अवदन्)॥

▼ Oldenberg

4. If they have to pass over a cemetery, or if any article (which they carry with them), or their chariot is damaged, the ceremonies from the putting of wood on the fire down to the Ājyabhāga oblations are performed, and while she takes hold of him, he offers the oblations (indicated by the) next (Mantras; M. I, 7, 1-7), then he enters upon the performance of the Jaya and following oblations, and performs (the rites) down to the sprinkling (of water) round (the fire).

श्मशानादिव्यतिक्रमे भाण्डे रथे वा रिष्टेऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते ऽन्वारब्धायामुत्तरा आहुतीर्हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते परिषेचनान्तं करोति ।

०६ ०५ क्षीरिणामन्येषां वा ②

(“सकृदेव, न पुनः पुनरित्यर्थः” इति हरदत्तः।) क्षीरिणाम् अन्येषां वा लक्ष्मण्यानां (= प्रसिद्धानां सीमावृक्षाणामित्यर्थः) वृक्षाणां नदीनां धन्वनां (=दीर्घाण्यरण्यानि येषु ग्राम्याः पशवो न निवसन्ति) च व्यतिक्रम उत्तरे (=“ये गन्धर्वाः” इति वृक्षाणां व्यतिक्रमे, “या ओषधयः” इति नदीनां धन्वनाम् ।) यथालिङ्गं जपेत्॥

ये गन्धर्वा अंप्सरसंश् च देवीर्
एषु वृक्षेषु वानस्पत्येषु आसन्ते ।
शिवास् ते अस्यै वृद्ध्वै भवन्तु
मा हींसिषुर् वहतुम् (=स्त्रीधनम्) ऊह्यमानाम् ।

नद्याद्यतिक्रमे जपः ⑤

या ओषधयो या नद्यो
यानि धन्वानि (=निर्जलस्थानानि) ये वनां ।
ते त्वां वधु प्रजावन्तीं
प्र त्वे (=त्वां) मुञ्चन्त्व अहंसः ।

▼ Oldenberg

5. If they pass by trees with milky sap or by other trees that serve as marks, by rivers or by deserts, he should murmur the next two (verses; M. I, 7, 8. 9), according to the characteristics in them (which refer to these different cases).

क्षीरिणामन्येषां वा लक्ष्मण्यानां वृक्षाणां नदीनां धन्वनां च व्यतिक्रम उत्तरे यथालिङ्गं जपेत् ।

०६ ०६ गृहानुत्तरया सङ्काशयति ②

(ज्ञातिधनसंयुक्तान्) गृहान् उत्तरया (=“सङ्काशयामि” इत्यनया) सङ्काशयति (=दर्शयति)॥

(गृहानुत्तरया संकाशयति, तत्र वहतुः पूर्वं प्रापयितव्यः।)

संकाशयामि (=प्रदर्शयामि) वहतुं (=स्त्रीधनं) ब्रह्मणा
गृहैर् (सह) अघोरिण् चक्षुषा मैत्रेण ।
(आभरणादिकम्) पर्या-णद्धं विश्वरूपं यद् अस्यौ
स्योनं पतिभ्यस् (=पत्यादिभ्यः) सविता कृणोतु तत् । (२४)

▼ Oldenberg

6. With the next (verse) he shows her the house(M. I, 7, 10).

गृहानुत्तरया सङ्काशयति ।

०६ ०७ वाहावुत्तराभ्यां विमुञ्चति ②

वाहावुत्तराभ्यां ("आवामगन्" इति द्वाभ्याम्) विमुञ्चति दक्षिणमग्रे ।

(वाहौ विमुञ्चति)

आ" वाम् अगन्त् सुमति"र्, वाजिनी (=अश्वी)वसू
न्य् (हे) अ"श्विना, हत्सु" (गृहप्राप्ति)का"मौ अयँसत (=नियती कृताः) ।
अ"भूतङ् गोपा" मिथुना" शुभस्पती
प्रिया" अर्यम्णो" दु"र्या" (=गृहान्) अशीमहि (=प्रविशेम) ।

(वाह!) अयन् नो देवस् सविता बृहस्पतिर्
इन्द्राग्नी मित्रावरुणा स्वस्तये ।
त्वष्टा विष्णुः प्रजयां सँरणः (=सन्ददानः)
काम् (य) आयातं कामाय त्वा विमुञ्चतु ॥ (7)

▼ Oldenberg

7. With the next two (verses; M. I, 7, 11. 12) he unyokes the two animals; the right one first.

वाहावुत्तराभ्यां विमुञ्चति दक्षिणमग्रे ।

०६ ०८ लोहितञ् चर्मानडुहम् ②

लोहितं चर्माऽऽनडुहं प्राचीनग्रीवम् उत्तर (=ऊर्ध्व)लोमम् मध्येऽगारस्योत्तरया (= "शर्म वर्म" त्येतया) ऽऽस्तीर्य, गृहान् प्रपादयन् उत्तरां (= "गृहान् भद्रान्")
वाचयति, दक्षिणेन पदा (गृहान् प्रपादयन्) ।

(चर्मास्तरणम्)

शर्म वर्मदम् आहरा+
ऽस्यै नार्या उपस्तिरै (=उपस्तरणे) ।
सिनीवालि (=शुक्लप्रथमाकला) प्रजायताम्
डुयं भगंस्य सुमताव् अंसत् ।

(गृहान् प्रपादयन् वधूं वाचयति)

गृहान् भद्रान्त् सुमनंसः प्रपद्ये
ऽवीरघ्नी वीरवंतस् सुवीरान् ।

इरां (=अन्नं) वहंतो घृतम् (प्र+)उक्षमाणास्
तेष्व् अहं सुमनास् सं विशामि । (२५)

▼ Oldenberg

8. Having, with the next (verse; M. I, 8, 1), spread out, in the centre of the house, a red bull's skin with the neck to the east, with the hair up, he causes her to recite the next (verse; M. I, 8, 2), while he makes her enter the house, (which she does) with her right foot.

लोहितं चर्मानडुहं प्राचीनग्रीवमुत्तरलोम मध्येऽगारस्योत्तरयाऽऽस्तीर्य गृहान् प्रपादयन्नुत्तरां वाचयति दक्षिणेन पदा।

०६ ०९ न च ②

न च देहलीमभि (षि) तिष्ठति।

▼ Oldenberg

9. And she does not stand on the threshold.

न च देहलीमभि तिष्ठति।

०६ १० उत्तरपूर्वे ②

उत्तरपूर्वे देशे ऽगारस्याग्नेर् उपसमाधानाद्याज्यभागान्ते ऽन्वारब्धायाम् उत्तरा (= "आग्नोष्ठ"मित्याद्याः, लिङ्गविरोधे सत्यपि वर एव जुहोति, विधेर्बलीयस्त्वात्) आहुतीर् हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते

आगन् गोष्ठं महिषी गोभिर् अश्वैर्
आयुष्मत्पत्नी, प्रजयां स्वर्वित् (यतो "नापुत्रस्य लोकोस्ति")।
बद्धीं प्रजाञ् जनयन्ती सुरत्ने- -मम् अग्निं शत-हिंमास् (शतवर्षाणि) सपर्यात् (=परिचरत्) ।

(पुरा हिमवदुभिर वर्षाणि गण्यन्ते स्मेति विस्मयः।)

अयम् अग्निर् गृह-पतिस् (१)
सुसंसत् (=शोभनसदनः) पुष्टिवर्द्धनः ।
यथा भर्गस्या (=भगाय) ऽऽभ्यां ददंद्
रयिं पुष्टिम् अथो प्रजाम् ।

प्रजायां आभ्यां प्रजापत्
इन्द्राग्नी शर्म यच्छतम् ।
यथैनयोर् न प्रमीयातां (य)
उभयोर् जीवतोः प्रजा ।

मन्त्रः ⑥

तेन भूतेन हविषायमा प्यायतां पुनः।
जायां यामस्मा आवांक्षुस्तां रसेनाभि वर्धताम् ॥

अभिवर्द्धतां पर्यसा
ऽभि राष्ट्रेण वर्द्धताम् ।

रुप्या सहस्रपोषसे-
मौ स्ताम् अनपेक्षितौ । (२४)

इहैव स्तं मा वियोष्टं
विश्वम् आयुर् व्यंश्रुतम् ।
मृह्या (य) इन्द्रस् स्वस्तये (ऽस्तु) । (२४)

ध्रुवैधि पोष्या मयि
महान् त्वा ऽदाद् बृहस्पतिः ।
मया पत्यां प्रजावंती
सं जीव श्रदंश्शतम् । (२४)

त्वष्टां जायाम् अजनयत्
("त्वष्टा रूपाणि पिंशतु" इति गर्भाधाने)
त्वष्टां ऽस्यै (स्याः) त्वां पतिम् ।
त्वष्टां सहस्रम् आयूषि
दीर्घम् आयुः कृणोतु वाम् ।

इमं मे वरुण श्रुधी (=शृणु)
हं वम् (=आह्वानम्) अद्यां च मूळ्य (=सुखय)।
त्वांम् अवस्युर् आ चके (=अवदन्)॥

इति श्रीहरदत्तविरचिते एकाम्निकाण्डमन्त्रव्याख्याने अष्टमः खण्डः ॥

उपवेषनम् ⑤

परिषेचनान्तं कृत्वोत्तरया (=इह गावः प्रजायध्वम्) चर्मण्युपविशत उत्तरो वरः (प्राङ्मुखौ) ।

(उत्तरया चर्मण्युपविशतः। आमन्त्रितनिघातः छान्दसत्वान्नभवति ।)

इह गावः प्रजायध्वम्
इहाश्वान् इह पूरुषाः ।
इहो (ह+उ) सहस्रं-दक्षिणो
रायस्पोषो निर्षीदतु । (२५)

▼ Oldenberg

10. In the north-east part of the house the ceremonies from the putting of wood on the fire down to the Ājyabhāga oblations are performed, and while she takes hold of him, he offers the oblations (indicated by the) next (Mantras; M. I, 8, 3-15); then he enters upon the performance of the Gaya and following oblations, and performs (the rites) down to the sprinkling (of water) round (the fire). Then they sit down with the next (verse; M. I, 9, 1) on the skin, the bridegroom to the north.

उत्तरपूर्वे देशेऽगारस्याग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्तेऽन्वारब्धायामुत्तरा आहुतीर्हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते परिषेचनान्तं कृत्वोत्तरया चर्मण्युपविशत उत्तरो वरः ।

०६ ११ अथास्याः पुँस्वोर्जीवपुत्रायाः ②

अथास्याः पुँस्वो (=या पुमांसमेव सूते न स्त्रियं सा) जीवपुत्रायाः पुत्रमङ्क उत्तरयोपवेश्य (= "सोमेनादित्या") तस्मै फलान्युत्तरेण (=प्रस्वस्थः प्रेयः) यजुषा प्रदायोत्तरे (= "इह प्रियं प्रजयाः") जपित्वा वाचं यच्छत (=मौनमाचरतः) आ नक्षत्रेभ्यः ॥

(अथ या पुमांसमेव सूतवती जीवपुत्रा च, तस्याः पुत्रं वध्वा अङ्के उपवेशयति।)

सोमेनादित्या बलिनुस्
सोमेन पृथिवी दृढा ।
अथो नक्षत्राणाम् पुषाम्
उपस्थे सोम आधि(हि)तः।

(एवमयं बालः तवोपस्थे उपविशतु) (५)

(तस्मै फलानि प्रयच्छति)

मन्त्रः ⑥

(हे फलानि!) प्र स्वस्(=सूताः) स्थः,
प्रेयं प्रजया भुवने शोचेष्ट(=सोषीष्ट, √ सू) ।

(उत्तरे जपति)

इह" प्रिय"म् प्रज"या ते स"म् ऋध्यताम्
अस्मिन् गृहे" गा"र्हपत्याय जागृहि
एना" प"त्या तनु"वं सं" सृजस्व
अ"धा जि"व्री विद"थम् आ" वदाथः

इह प्रियं प्रजयां ते समृद्धयताम्,
अस्मिन् गृहे गार्हपत्याय (भावाय) जागृहि (अतिथीनामग्नीनां च सेवया)।
एना पत्यां तन्वं सं सृजस्वा-
ऽथा जीव्री(=जीर्णा) विदथम्(=यज्ञं) आ वंदासि (पौत्रादिभ्यः)।

सुमङ्गली"र् इयं" वधूर्
इमाँ" समेत प"श्यत ।
सौ"भाग्यम् अस्यै" दत्वा"या" (=दत्वा)
ऽथा"ऽऽस्तं (स्वस्वगृहाणि) वि" प"रेतन(=गच्छत) ।(२४)

▼ Oldenberg

11. He then places with the next (verse; M. I, 9, 2), the son of a wife who has only sons and whose children are alive, in her lap, gives fruits to the (child) with the next Yajus (M. I, 9, 3), and murmurs the next two (verses; M. I, 9, 4-5). Then he (and his wife) observe silence until the stars appear.

अथास्याः पुँस्वोर्जीवपुत्रायाः पुत्रमङ्क उत्तरयोपवेश्य तस्मै फलान्युत्तरेण यजुषा प्रदायोत्तरे जपित्वा वाचं यच्छत आ नक्षत्रेभ्यः ।

०६ १२ उदितेषु नक्षत्रेषु ②

उदितेषु नक्षत्रेषु प्राचीमुदीचीं वा दिशम् उपनिष्क्रम्योत्तराभ्यां (=ध्रुवक्षितिर् ध्रुवयोनिः) यथालिङ्गं (=तेनोत्तरस्याम् ऋचि सर्वेषां सप्तर्षीणां कृत्तिकादिनाम् अरुन्धत्याश्च सहदर्शनम्) ध्रुवम् अरुन्धतीं च दर्शयति॥

(ध्रुवं दर्शयति)

ध्रुव-क्षितिर् ध्रुव-योनिर्

ध्रुवम् अंसि ध्रुवतंस स्थितम् ।

त्वन् नक्षत्राणां मेथ्य (=खलेवाली, खले धान्य-पेषण-स्थाने वाल्यन्ते वृषा इति) असि

(अन्यत्र ध्रुवसम्बन्धे मेढीकृत इति शब्दः प्रयुज्यते पुराणेषु।)

स मां पाहि पृतन्युतः (=योद्धुकामात्) ।

(अरुन्धतीं दर्शयति। ६ कृत्तिकाः + अरुन्धती = ७ कृत्तिकाः सप्तऋषिपन्त्यः। अरुन्धती स्थिरा, शिष्टास् त्यक्ताः शङ्कया।)

सप्तऋषयः प्रथमां कृत्तिकानाम् अरुन्धतीम् यद् ध्रुवताँ ह निन्युः। षट्कृत्तिकामुख्ययोगं वहन्ति (तस्याम्)।

(वधूर) इयम् अस्माकम् एधत् अष्टमी । (२५)

▼ Oldenberg

12. When the stars have appeared, he goes out (of the house with her) in an easterly or northerly direction, and shows her the polar star and (the star) Arundhatī with the next two verses (M. I, 9, 6-7), according to the characteristics (contained in those verses).

उदितेषु नक्षत्रेषु प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य उत्तराभ्यां यथालिङ्गं ध्रुवमरुन्धतीं च दर्शयति ।

०७ ०१ अथैनाम् आग्नेयेन②

अथैनाम् आग्नेयेन स्थालीपाकेन (वर ऋत्विग् इव) याजयति (अथेति वचनादेतस्यामव रात्र्यां स्थालीपाको भवति ।)॥

▼ Oldenberg

1. [f1] He then makes her offer the sacrifice of a Sthālīpāka sacred to Agni.

[f1]: 7, 1 seq. Hiranyakeśin I, 7, 23, 2 seq.

अथैनाम् आग्नेयेन स्थालीपाकेन याजयति।

०७ ०२ पत्न्यवहन्ति②

पत्न्य् अवहन्ति (ग्रीहीन् यवान् वा नवान्। न तु श्रपणादिकमपि। पर्वसु पतिर् एवावहन्त्यात्।) ॥

▼ Oldenberg

2. The wife husks (the rice grains out of which this Sthālīpāka is prepared).

पत्न्यवहन्ति।

०७ ०३ श्रपयित्वाभिघार्य②

श्रपयित्वा ऽभिघार्यं प्रचीनम् उदीचीनं वोद्वास्य प्रतिष्ठितम् अभिघार्याऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते ऽन्वारब्धायां स्थालीपाकाज् जहोति ॥

▼ Oldenberg

3. After he has cooked (the Sthālīpāka), and has sprinkled (Ājya) over it, and has taken it from the fire towards the east or the north, and has sprinkled (Ājya) over it while it stands (there near

the fire), (the ceremonies) from the putting of wood on the fire down to the Ājyabhāga oblations (are performed), and while she takes hold of him, he sacrifices of that Sthālīpāka.

श्रपयित्वाभिघार्य प्राचीनमुदीचीनं वोद्वास्य प्रतिष्ठितमभिघार्याग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्तेऽन्वारब्धायां स्थालीपाकाज्जुहोति।

०७ ०४ सकृदुपस्तरणाभिघारणे ②

सकृदुपस्तरणाभिघारणे द्विरवदानम् ॥

▼ Oldenberg

4. The 'spreading under' and the sprinkling over (of Ājya are done) once; two Avadānas (or cut-off portions are taken).

सकृदुपस्तरणाभिघारणे द्विरवदानम्।

०७ ०५ अग्निर्देवता स्वाहाकारप्रदानः ②

(त्रिर्जमदग्नीनाम्।) अग्निर्देवता स्वाहाकारप्रदानः ॥

▼ Oldenberg

5. Agni is the deity (of the first oblation); the offering is made with the word Svāhā.

अग्निर्देवता स्वाहाकारप्रदानः ।

०७ ०६ अपि वा ②

अपि वा सकृदुपहत्य जुहुयात् ॥

▼ Oldenberg

6. [f2] Or he may sacrifice after having picked out, once, a portion (of the sacrificial food with the Darvi spoon).

[f2]: As to the technical meaning of upahatya or upaghātam, comp. the note on Gobhila I, 8, 2; Gṛhya-saṃgraha I, 111.

अपि वा सकृदुपहत्य जुहुयात् ।

०७ ०७ अग्निस्विष्टकृद् द्वितीयः ②

अग्निस्विष्टकृद् द्वितीयः।

▼ Oldenberg

7. Agni Sviṣṭakṛt is the second (deity).

अग्निस्विष्टकृद् द्वितीयः।

०७ ०८ सकृदुपस्तरणावदाने②

सकृदुपस्तरणावदाने द्विरभिघारणम् (जमदग्नीनां तु द्विरवदानम् ।) ॥

▼ Oldenberg

8. (At the Sviṣṭakṛt oblation) the 'spreading under' and taking an Avadāna are done once, the sprinkling over (of Ājya) twice.

सकृदुपस्तरणावदाने द्विरभिघारणम्।

०७ ०९ मध्यात् पूर्वस्यावदानम्②

मध्यात् पूर्वस्यावदानम् ॥

▼ Oldenberg

9. The Avadāna for the first deity (is taken) out of the middle (of the Sthālīpāka);

मध्यात् पूर्वस्यावदानम्।

०७ १० मध्ये होमः②

मध्ये होमः ॥

▼ Oldenberg

10. It is offered over the centre (of the fire).

मध्ये होमः।

०७ ११ उत्तरार्धादुत्तरस्य②

उत्तरार्धादुत्तरस्य ॥

▼ Oldenberg

11. (The Avadāna) for the second (deity is taken) from the northern part (of the Sthālīpāka);

उत्तरार्धादुत्तरस्य।

०७ १२ उत्तरार्धपूर्वार्धे होमः②

उत्तरार्धपूर्वार्धे होमः ॥

▼ Oldenberg

12. It is offered over the easterly part of the northerly part (of the fire).

उत्तरार्धपूर्वार्धे होमः।

०७ १३ लेपयोः प्रस्तरवत्②

लेपयोः प्रस्तरवत्तूष्णीं बर्हिरङ्क्त्वा ऽऽग्नौ प्रहरति ॥

▼ Oldenberg

13. [f3] Having silently anointed (a part of) the Barhis (by dipping it) into the remains both (of the Sthālīpāka and the Ājya) in the way prescribed (in the Śrauta ritual) for the (part of the Barhis called) Prastara, he throws (that part of the Barhis) into the fire.

[f3]: Comp. Śrauta-sūtra III, 5, 9 seqq. - On the prastara, see Hillebrandt, Neu- and Vollmondsopfer, 64. 142. 146.

लेपयोः प्रस्तरवत् तूष्णीं बर्हिरङ्क्त्वाग््नौ प्रहरति ।

०७ १४ सिद्धमुत्तरम् परिषेचनम्②

सिद्धमुत्तरं परिषेचनम् (= अनेनोपहोमा भवन्तीति केचिन्, नेत्यन्ये)॥

▼ Oldenberg

14. [f4] (The rule regarding) the second sprinkling (of water round the fire) is valid (here).

[f4]: See above, I, 2, 8. The upahomas prescribed above, I, 2, 7, are not performed here, but the second parṣecana is.

सिद्धमुत्तरं परिषेचनम् ।

०७ १५ तेन सर्पिष्मता②

तेन सर्पिष्मता ब्राह्मणं भोजयेत् ॥

▼ Oldenberg

15. He gives (the remains of) that (sacrificial food) with butter to a Brāhmaṇa to eat -

तेन सर्पिष्मता ब्राह्मणं भोजयेत्।

०७ १६ योऽस्यापचितस्तस्मा ऋषभम्②

योऽस्यापचितस् तस्मा ऋषभं ददाति (वराय याजकेन न दक्षिणा वध्वा देयेति भावेन, तत्प्रतिनिधिः)॥

▼ Oldenberg

16. [f5] Whom he reveres. To that (Brāhmaṇa) he makes the present of a bull.

[f5]: I have altered in my translation the division of the two sentences. Comp. Hiraṇyakeśin I, 7, 23, 5-6, and the note there.

योऽस्यापचितस्तस्मा ऋषभं ददाति।

०७ १७ एवमत ऊर्ध्वम्②

एवम् अत ऊर्ध्वं दक्षिणावर्जम् उपोषिताभ्यां पर्वसु कार्यः ॥

▼ Oldenberg

17. In the same way, with the exception of the sacrificial gift, they should sacrifice a Sthālipāka from then onwards, on the days of the new and full moon, after having fasted.

एवमत ऊर्ध्वं दक्षिणावर्जमुपोषिताभ्यां पर्वसु कार्यः ।

०७ १८ पूर्णपात्रस्तु दक्षिणेत्येके②

पूर्णपात्रस् तु (=१००/ १२८ मुष्टिमात्रम् अन्नम् पात्रे) दक्षिणेत्येके ॥

▼ Oldenberg

18. Some say that a vessel full (of grain) is the sacrificial gift.

पूर्णपात्रस्तु दक्षिणेत्येके।

०७ १९ सायम् प्रातरत②

सायं प्रातरत ऊर्ध्वं हस्तेनैते आहुती तण्डुलैर्यवैर्वा जुहुयात् ॥

▼ Oldenberg

19. [f6] From then onwards he should offer morning and evening with his hand these two oblations (to Agni and to Agni Sviṣṭakṛt) of (rice) grains or of barley.

[f6]: The two regular daily oblations corresponding to the Agnihotra of the Śrauta ritual.

सायं प्रातरत ऊर्ध्वं हस्तेनैते आहुती तण्डुलैर्यवैर्वा जुहुयात्।

०७ २० स्थालीपाकवद्देवतम् देवतैव②

स्थालीपाकवद्देवतम् ॥

▼ Oldenberg

20. The deities are the same as at the Sthālipāka (just described).

स्थालीपाकवद्देवतम्।

०७ २१ सौरी पूर्वाहुतिः②

सौरी पूर्वाहुतिः प्रातरित्येके ॥

▼ Oldenberg

21. Some say that the first oblation in the morning is sacred to Sūrya.

सौरी पूर्वाहुतिः प्रातरित्येके।

०७ २२ उभयतः परिषेचनम्②

उभयतः परिषेचनं यथा पुरस्तात् ॥

▼ Oldenberg

22. [f7] Before and after (those oblations) the sprinkling (of water) round (the fire is performed) as stated above.

[f7]: See I, 2, 3. 8.

उभयतः परिषेचनं यथा पुरस्तात्।

०७ २३ पार्वणेनातो ऽन्यानि②

पार्वणेनातो ऽन्यानि (पक्व-हविर्-युक्तानि स्थालीपाक-पश्वादीनि) कर्माणि व्याख्यातान्य् - आचाराद् (→शास्त्रान्तराद् अपि) यानि गृह्यन्ते २३

▼ Oldenberg

23. [f8] By the sacrifice of the new and full moon the other ceremonies have been explained (the knowledge of) which is derived from practice.

[f8]: See I, 1, 1.

पार्वणेनातो ऽन्यानि कर्माणि व्याख्यातान्य् - आचाराद् यानि गृह्यन्ते।

०७ २४ यथोपदेशन् देवताः②

यथोपदेशं देवताः २४

▼ Oldenberg

24. The deities (of those rites) are as stated (with regard to each particular case),

यथोपदेशं देवताः।

०७ २५ अग्निं स्विष्टकृतम्②

अग्निं स्विष्टकृतं चान्तरेण २५

▼ Oldenberg

having their place between Agni (Sūtra 5) and Sviṣṭakṛt (Sūtra 7).

अग्निं स्विष्टकृतं चान्तरेण ।

०७ २६ अविकृतमातिथ्यम्②

▼ Oldenberg

25. [f9] The sacrifice (of a cow) on the arrival of a guest (should be performed as stated below) without alterations.

[f9]: See below, V, 13, 16.

अविकृतमातिथ्यम् ।

०७ २७ वैश्वदेवे विश्वे ②

वैश्वदेवे विश्वे देवाः २७

▼ Oldenberg

26. [f10] (The deities) of the Vaiśvadeva ceremony are the Viśve devās,

[f10]: See Āpastamba Dharma-sūtra II, 2, 3, 1 (S.B.E., vol. ii, p. 103).

वैश्वदेवे विश्वे देवाः ।

०७ २८ पौर्णमास्याम् पौर्णमासी ②

पौर्णमास्यां पौर्णमासी यस्यां क्रियते २८

▼ Oldenberg

27. [f11] Of ceremonies performed on full-moon days, the full-moon day on which they are performed.

[f11]: For instance, the Srāvaṇī paurṇamāsī is the deity of the ceremony described below, VII, 18, 5 seq.

पौर्णमास्यां पौर्णमासी यस्यां क्रियते ।

०८ ०१ उपाकरणे समापने ②

(स्थालीपाकतन्त्रेण होमे -) उपाकरणे समापने च ऋषिर् यः प्रजायते १

▼ Oldenberg

1. [f1] At the opening and concluding ceremonies of the Vedic study, the Ṛṣi who is indicated (as the

[f1]: 8, 1. Haradatta observes that at the kāṇḍopākaraṇa and kāṇḍasamāpana the Ṛṣi of that kāṇḍa, at the general adhyāyopākaraṇa and samāpana all kāṇḍarshis, should be worshipped.

Ṛṣi of the Kāṇḍa which they study, is the deity to whom the ceremony belongs),

उपाकरणे समापने च ऋषिर्यः प्रजायते।

०८ ०२ सदसस्पतिर्द्वितीयः②

(सदसस्पतिमद्भुतमिति मन्त्रेण) सदसस्पतिर् द्वितीयः (स्विष्टकृतस् स्थान इति सुदर्शनसूरिः) २

स"दसस्प"तिम् अ"द्भुतं
प्रिय"म् इ"न्द्रस्य का"म्यम् ।
सनि" (=दानरूपम्) मेधा"म् अयासिषम् ६

▼ Oldenberg

2. And in the second place Sadasaspati (cf. Mantrap. I, 9, 8).

सदसस्पतिर्द्वितीयः।

०८ ०३ स्त्रियाऽनुपेतेन②

स्त्रियाऽनुपेतेन क्षार-लवणावरान्न-संसृष्टस्य च होमं परिचक्षते ३

▼ Oldenberg

3. They reject a sacrifice performed by a wife or by one who has not received the Upanayana initiation, and a sacrifice of salt or pungent food, or of such food as has an admixture of a despised sort of food.

स्त्रियाऽनुपेतेन क्षारलवणावरान्नसंसृष्टस्य च होमं परिचक्षते।

०८ ०४ यथोपदेशङ् काम्यानि②

यथोपदेशं काम्यानि बलयश् च ४

▼ Oldenberg

4. Sacrifices connected with special wishes and Bali sacrifices (should be performed) as stated (even against the clauses of the last Sūtra).

यथोपदेशं काम्यानि बलयश्च।

०८ ०५ सर्वत्र स्वयम्②

सर्वत्र स्वयं (धमनादि पुरुषप्रयत्नमन्त्रेण) प्रज्वलितेऽग्नावुत्तराभ्यां (=उद्दीप्यस्व जातवेदः, मा नो हिंसीः) समिधावादध्यात् ५

उद्दीप्यस्व जातवेदो
ऽपृच्छन् निर्ऋतिं मम ।
पशूँश् च मह्यम् आ वंह
जीवनञ् च दिशो दश ।(२५)

मा नो हिंसीज् जातवेदो
गाम् अश्वं पुरुषञ् जगत् ।

(परहवीष्य) अबिभृद(त्) अग्न आगहि (=आगच्छ),
श्रिया मा परिपातय ॥ (9)

▼ Oldenberg

5. Whenever the fire flames up of itself, he should put two pieces of wood on it with the next two (verses: M. I, 9, 9-10),

सर्वत्र स्वयं प्रज्वलितेऽग्नावुत्तराभ्यां समिधावादध्यात् ।

०८ ०६ आपन्माश्रीः श्रीर्मागादिति ②

"आपन् मा श्रीः, श्रीर् मा गाद्" इति वा ६

▼ Oldenberg

6. Or with (the two formulas), 'May fortune reach me! May fortune come to me!'

आपन्माश्रीः श्रीर्मागादिति वा ।

०८ ०७ एतदहर्विजानीयाद्यदहर्भार्यामावहते ②

एतदहर् विजानीयाद् यदहर् भार्याम् आवहते (विवाहाब्धिकम् अत्रोक्तम् इति हरदत्तः) ७

▼ Oldenberg

7. Let him notice the day on which he brings his wife home.

एतदहर्विजानीयाद्यदहर्भार्यामावहते ।

०८ ०८ त्रिरात्रमुभयोरधश्शय्या ②

त्रिरात्रमुभयोरधश् शय्या ब्रह्मचर्यं क्षारलवणवर्जनं च ८

▼ Oldenberg

8. (From that day) through three nights they should both sleep on the ground, they should be chaste, and should avoid salt and pungent food.

त्रिरात्रमुभयोरधश्शय्या ब्रह्मचर्यं क्षारलवणवर्जनं च ।

०८ ०९ तयोश्शय्यामन्तरेण दण्डो ②

तयोश् शय्यामन्तरेण दण्डो गन्धलिप्तो वाससा सूत्रेण वा परिवीतस्तिष्ठति ॥

▼ Oldenberg

9. Between their sleeping-places a staff is interposed, which is anointed with perfumes and wrapped round with a garment or a thread.

तयोश्शय्यामन्तरेण दण्डो गन्धलिप्तो वाससा सूत्रेण वा परिवीतस्तिष्ठति ।

०८ १० तञ् चतुर्थ्याऽपररात्र②

तं (दण्डं) चतुर्थ्याऽपररात्र (=रात्रेस्तृतीयो भागः) उत्तराभ्याम् (=“उदीर्ष्वति” इत्येताभ्यां) उत्थाप्य, प्रक्षाल्य, निधाय,

उदीर्ष्वाम्”ऽतो विश्वावसो (गन्धर्व)

नमसेडामहे त्वा ।

अन्याम् इच्छ प्रफर्व्यम् (=प्रथमवयसं)

सञ्जायां पत्या सृज ।

उदीर्ष्वाम् (=उदृच्छ) +अतः पतिवती ह्ये३षाम्

विश्वावसुं नमसा गीर्भिर ईडे ।

अन्याम् इच्छ पितृषु दं व्यक्तां

स ते भागो जनुषाम् तस्य विद्धि ॥२१

उदीर्ष्वाम्: पतिवती ह्य एषा

विश्वावसुं नमसा गीर्भिर ईडे (=याचे) ।

अन्याम् इच्छ पितृषु दं व्यक्तां

स ते भागो जनुषाम् तस्य विद्धि ।

शेष-होम-मन्त्राः⑤

अग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते ऽन्वारब्धायाम् उत्तरा आहुतीर् (=सप्त प्रधानाहुतीर्जुहोति "अग्ने प्रायश्चित्ते" इत्येवमाद्याः) हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते ।

अग्ने प्रायश्चित्ते (=विनाश) चित्ते (=सन्धातः)! त्वन् देवानां प्रायश्चित्तिर् असि ।

ब्राह्मणस् त्वां नाथ-कांमः प्रपद्ये ।

याऽस्यां पतिघ्नी तनुः प्रजाघ्नी पशुघ्नी लक्ष्मिघ्नी, जारुघ्नीम् अस्यै ताड् कृणोमि स्वाहा । (२५)

वार्यो प्रायश्चित्ते! त्वन् देवानां प्रायश्चित्तिर् असि ।

ब्राह्मणस् त्वां नाथ-कांमः प्रपद्ये ।

याऽस्यां पतिघ्नी तनुः प्रजाघ्नी पशुघ्नी लक्ष्मिघ्नी, जारुघ्नीम् अस्यै ताड् कृणोमि स्वाहा । (२५)

आदित्य प्रायश्चित्ते! त्वन् देवानां प्रायश्चित्तिर् असि ।

ब्राह्मणस् त्वां नाथ-कांमः प्रपद्ये ।

याऽस्यां पतिघ्नी तनुः प्रजाघ्नी पशुघ्नी लक्ष्मिघ्नी, जारुघ्नीम् अस्यै ताड् कृणोमि स्वाहा । (२५)

प्रजापते प्रायश्चित्ते! त्वन् देवानां प्रायश्चित्तिर् असि ।

ब्राह्मणस् त्वां नाथ-कांमः प्रपद्ये ।

याऽस्यां पतिघ्नी तनुः प्रजाघ्नी पशुघ्नी लक्ष्मिघ्नी, जारुघ्नीम् अस्यै ताड् कृणोमि स्वाहा । (२५)

प्रसवश् (=अनुज्ञा) चोपयामश् (=पृथिवी) च

(इयं वा उपयामः इति श्रुतेः)

कार्दशश् (=लिङ्गरूपरुद्रः) चार्णवश् च

धर्णसिश् (=गृहं) च द्रविणञ् च

भगंश् चान्तरिक्षञ् च

सिन्धुश् च समुद्रश् च

सरस्वांश् च विश्वव्यचाश् च

ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि, तमेषाञ् जम्भे (=दन्ते) ददध्मस् स्वाहा ।

(वसन्तादीनां षण्णामृतूनां द्वौद्वौ मासौ-)

मधुंश्च माधंश्च
शुक्रंश्च शुचिंश्च
नभंश्च नभस्यंश्च च
+इषंश्च चोर्जंश्च
सहंश्च सहस्यंश्च च
तपंश्च तपस्यंश्च च
ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषाञ् जम्भे (=दन्ते) ददध्मस् स्वाहा ।

चित्तंश्च चित्तिंश्च चा+
ऽकूतंश्च (=अभिप्रेतम्) चाकूतिंश्च (=अभिप्रायः) च
+अधीतंश्च चाधीतिंश्च
विज्ञातञ्च विज्ञानञ्च
नामंश्च क्रतुंश्च (=आकृतिः) च
दर्शंश्च पूर्णमांसंश्च
ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषाञ् जम्भे (=दन्ते) ददध्मस् स्वाहा ।

वध्वाश् शिरस्य् आज्यशेषानयनम् ⑥

भूस् स्वाहा, भुवस् स्वाहा, सुवस् स्वाहो स्वाहा ॥ (10)

(भूरादयः त्रयो लोकाः । ओमिति ब्रह्म ॥)

इति श्रीहरदत्तविरचिते एकाम्निकाण्डमन्त्र व्याख्याने दशमः खण्डः

परस्परवीक्षणम् ⑥

परिषेचनान्तं कृत्वा, अपरेणाग्निं प्राचीम् उपवेश्य तस्याश् शिरस्याज्यशेषाद् व्याहृतिभिर् ओङ्कारचतुर्थाभिरानीयोत्तराभ्यां (= "अपश्यं त्वे"त्येताभ्यां)
यथालिङ्गं (=पूर्वया वधुः उत्तरया वरः) मिथस्समीक्ष्य,

(वधूर् वरं समीक्षते)

अपश्यन् त्वा मनसा चेकितानुं (=जानन्तं)
तपंसो जातं तपसो विभूतम् ।
इह प्रजाम् इह रयिं रराणः
प्रजायस्व प्रजयां पुत्रकामे ।

(वरो वधूर् ईक्षते)

अपश्यन् त्वा मनसा दीध्यानां (=ध्यायन्तीं)
स्वायां तनुं (=न्वां) ऋत्विये (काले) नाथमानाम् ।
उप माम् (सम्भोगकाले) उच्चा युवतिर् बुभूयाः (=अनुभूयाः)
प्रजायस्व प्रजयां पुत्रकामे । (४)

उत्तरया (= "समञ्जन्ति"त्येतया) ऽज्यशेषेण हृदयदेशौ संमृज्य,

(उत्तरयाऽऽज्यशेषेण हृदयदेशौ समनक्ति)

स"मञ्जन्तु विश्वे देवाः"
स"मा"पो हृदयानि नौ ।
सं" मातरि"श्वा सं" धाता"
स"मु दे"ष्ट्री (=दात्री [फलानाम्]) दधातु नौ ॥

समञ्जन्तु विश्वे देवास्
समापो हृदयानि नौ ।
सं मातरिश्वा सं धाता
समु देष्ट्री (=सरस्वती) दिदेष्टु नौ । (२५)

अथ जपः ⑥

उत्तरास् तिस्रो (= "प्रजापते तन्व"मित्याद्याः) जपित्वा,

प्रजापते तन्वं मे जुषस्व
त्वष्टर् देवेभिस् सहसाम् (= सममान) इन्द्र ।
विश्वैर् देवै रातिभिस् सं रराणः
पुँसां बहूनां मातरस् स्याम । (२४)

(गृहप्रवेशे -)

आ" नः प्रजा"ञ् जनयतु प्रजा"पतिर्
आजरसा"य (स्नेहाय) स"मनक्त् अर्यमा" ।
अ"-दुर्-मङ्गलीः पतिलोक"म् आ" विश
श"न् नो भव द्विप"दे श"ञ् च"तुष्यदे ।

तां" पूषञ् छिव"तमाम् ए"रयस्व
य"स्यां बी"जं मनुष्या व"पन्ति ।
या" न ऊरू" उशती" (=कामयमाना) विस" (श्र)यातै (=विश्लिष्टौ कुर्यात्)
य"स्याम् उश"न्तः (=कामयमानाः) प्र"हरेम शे"फम् ॥ (५) (11)

शेषं (= "आरोहोरु"मित्यादि) समावेशने जपेत् ॥

(अन्तरात्मन्!) आरोहोरुम् उपबर्हस्व बाहुं
परिष्वजस्व जायाँ सुमनस्यमानः (=प्रीयमाणः) ।
तस्यां पुष्यतं मिथुनौ सयोनी (=सङ्गतोपस्थौ)
ब्रह्मीं प्रजां जनयन्तौ सरैतसा ।

आर्द्रया (आज्याक्तया) ऽरण्या (अग्निम्) यत्रा (था) ऽमन्थत्,
(तथा) पुरुषं (गर्भम्) पुरुषेण (शेफेन) शक्रः ।
तद् एतौ मिथुनौ सयोनी (=सङ्गतोपस्थौ)
प्रजया ऽमृतेनेह गच्छतम् ।

▼ Oldenberg

10. In the last part of the fourth night he takes up the (staff) with the next two (verses; M. I, 10, 1-2), washes it and put it away; then (the ceremonies) from the putting of wood on the fire down to the Ājyabhāga oblations (are performed), and while she takes hold of him, he sacrifices the oblations (indicated by the) next (Mantras; M. I, 10, 3-9); then he enters upon the performance of the Jaya and following oblations, and performs (the rites) down to the sprinkling (of water)

round (the fire). Then he makes her sit down to the west of the fire, facing the east, and pours some Ājya of the remains (of those oblations) on her head with the (three) Vyāhrtis and the word Om as the fourth (M. I, 10, 10-13). Then they look at each other with the next two verses (M. I, 11, 1-2), according to the characteristics (contained in those verses); with the next verse (M. I, 11, 3) he besmears the region of their hearts with remains of Ājya; then he should murmur the next three verses (I, 11, 4-6), and should murmur the rest (of the Anuvāka; I, 11, 7-11) when cohabiting with her.

तं चतुर्थ्याऽपररात्र उत्तराभ्यामुत्थाप्य प्रक्षाल्य निधायग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्तेऽन्वारब्धायामुत्तरा आहुतीर्हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते परिषेचनान्तं कृत्वाऽपरेणाग्निं प्राचीमुपवेश्य तस्याश्शिरस्याज्यशेषाद्ब्रह्माहतिभिरोङ्कारचतुर्थाभिरानीयोत्तराभ्यां यथालिङ्गं मिथस्समीक्ष्योत्तरया ऽऽज्यशेषेण हृदयदेशौ सम्मृज्योत्तरास्तिस्रो जपित्वा शेषं समावेशने जपेत् ।

०८ ११ अन्यो वैनामभिमन्त्रयेत् ②

अन्यो वैनाम् अभिमन्त्रयेत् (अत्र सुदर्शनाचार्यः - इदं च "अहं गर्भमदधाम्" इत्यादि लिङ्गविरोधेऽपि श्रुतेर्बलीयस्त्वा) ११

अहं गर्भम् अदधाम् ओषधीष्व्
 अहं विश्वेषु भुवनेष्व् अन्तः ।
 अहं प्रजा अंजनयं पितृणाम्
 अहं जनिभ्यो (=जन्याः = वध्वाः) अपुरीषु (=पश्चात्कालस्नुषासु) पुत्रान् । (५)

पुत्रिणेमा कुमारिणा विश्वम् आयुर् व्यंश्रुतम् ।
 उभा हिरण्य-पेशसा (=रूपौ) वीति (=हविरु) हौत्रा कृतद्वंसू (=कृतवसू) ।

दशस्यन्त्वा (=दशस्यन्तौ =दातारौ) ऽमृतायु कँ (पादपूरणे) श (स)म् ऊधो
 रोमृशौ हथो (=श्लिष्टं कुरुतम्) देवेषु कृणुतो दुवः (=परिचरणम्) । (४)

▼ Oldenberg

11. Or another person should recite (the rest of the Anuvāka) over her, (before they cohabit).

अन्यो वैनामभिमन्त्रयेत् ।

०८ १२ यदा मलवद्वासाः ②

यदा मलवद्वासाः स्यादथैनां ब्राह्मण-प्रतिषिद्धानि कर्माणि संशास्ति "यां मलवद्वाससम्" (तै.सं. २.५.१) इत्येतानि ॥

▼ Oldenberg

12. [f2] During her (first) monthly illness he instructs her about the things forbidden (to menstruous women), contained in the Brāhmaṇa, in the section, 'A menstruous woman with whom,' &c.

[f2]: Taittirīya Saṃhitā II, 5, 1, 6 seq.

यदा मलवद्वासाः स्यादथैनां ब्राह्मणप्रतिषिद्धानि कर्माणि संशास्ति "या मलवद्वासस"मित्येतानि ।

1. ../..../..../..../..../vedAH_Rk/static/shAkalam/saMhitA/vishvAsa-prastutiH/10/AdityaH/Rk/raibhy_AsId_anudeyI

2. ../../../../vedAH_Rk/static/shAkalam/saMhitA/vishvAsa-
prastutiH/10/AdityaH/Rk/raibhy_AsId_anudeyI

०५ ऋतुसमवेशनम् ①

०८ १३ रजसः प्रादुर्भावात् ②

रजसः प्रादुर्भावात्स्नातामृतुसमावेशने उत्तराभिरभिमन्त्रयेत् (=ऽविष्णुर्योनिसमित्यादिभिः त्रयोदशभिः) १३

▼ Oldenberg

13. After the appearance of her monthly illness, he should, when going to cohabit with her after her illness, recite over her, after she has bathed, the next verses (M. I, 12, 1-13, 4).

रजसः प्रादुर्भावात् स्नातामृतुसमावेशने उत्तराभिरभिमन्त्रयते ।

०९ ०१ चतुर्थीप्रभृत्याषोडशीमुत्तरामुत्तरां ②

चतुर्थीप्रभृत्याषोडशीमुत्तरामुत्तरां युग्मां प्रजानिःश्रेयसमृतुगमन इत्युपदिशन्ति १

▼ Oldenberg

1. Each following night with an even number, from the fourth (after the beginning of her monthly illness) till the sixteenth, brings more excellent offspring to them, if chosen for the (first) cohabiting after her illness; thus it is said.

चतुर्थीप्रभृत्याषोडशीमुत्तरामुत्तरां युग्मां प्रजानिःश्रेयसमृतुगमन इत्युपदिशन्ति ।

०६ कर्मान्तराणि ①

०९ ०२ अर्थप्राध्वस्य परिक्षवे ②

अर्थप्राध्वस्य (अर्थाय प्रस्थितस्य) परिक्षवे परिकासने चाप उपस्पृश्योत्तरे (अनुहवं परिहवं) यथालिङ्गं (अनुहवे = अन्वाह्वाने, परिहवे, दुःस्वप्ने ... ऽपीति हरदत्तः) जपेत् ॥

▼ Oldenberg

2. If he sneezes or coughs while going about on business, he should touch water and should murmur the two following (verses; M. I, 13, 5. 6) according to the characteristics (which they contain).

अर्थप्राध्वस्य परिक्षवे परिकासने चाप उपस्पृश्योत्तरे यथालिङ्गं जपेत्।

०९ ०३ एवमुत्तरैर्यथालिङ्गं ②

एवम् (अर्थप्राध्वस्य दुर्निमित्ते ऽप उपस्पृश्य) उत्तरैर्यथालिङ्गं (=अग्निरस्त्विति चित्रियपक्षे, सिग्वाते सिगसिनसि, शकुनौ "उद्गातेव शकुने", "आरात्ते अग्निः" इति वनस्पतौ, "नमश्शकृत्सदे" इति शकृद्रीतौ) चित्रियं (=अश्वत्थविशेषं) वनस्पतिं (पुष्पैर्विना फलवन्तम्) शकृद्रीति सिग्वातं (=सिचो वस्त्रस्य वातम्) शकुनिम् (=सुवचनम्। अशुभवचनम् इति सुदर्शनः।) इति ॥

▼ Oldenberg

3. In the same way with the next (Mantras - M. I, 13, 7-10 - he should address the following objects), according to the characteristics (which those Mantras contain): a conspicuous tree, a heap of excrements, the skirt (of his garment) which is blown against him by the wind, and a shrieking bird.

एवमुत्तरैर्यथालिङ्गं चित्रियं वनस्पतिं शकृद्रीतिं सिग्वातं शकुनिमिति ।

०९ ०४ उभयोर्हृदयसंसर्गोऽप्सुस्त्रिरात्रावरम् ②

उभयोर् हृदय-संसर्गोऽप्सुस्त्रिरात्रावरं ब्रह्मचर्यं चरित्वा, (पुनर्वस्वोः) स्थालीपाकं श्रपयित्वा ऽऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते ऽन्वारब्ध्यायँ स्थालीपाकादुत्तरा आहुतीर् (सप्त प्रधानाहुतयः प्रातरग्निमित्येवमाद्याः) हुत्वा, जयादि प्रतिपद्यते, परिषेचनान्तं कृत्वा, तेन (स्थालीपाकेन) सर्पिष्मता युग्मान् द्व्यवरान् ब्राह्मणान् भोजयित्वा सिद्धिं वाचयति।

▼ Oldenberg

4. One (for instance, the wife's father) who wishes that the hearts of both (husband and wife) may be in accord should observe chastity through at least three nights and should prepare a Sthālīpāka. Then (the ceremonies) from the putting (of wood) on (the fire) down to the Ājyabhāga oblations (are performed), and while the wife takes hold of him, he sacrifices of the Sthālīpāka the oblations (indicated by the) next (Mantras; M. I, 14, 1-7); then he enters upon the performance of the Jaya and following oblations, and performs (the rites) down to the sprinkling (of water) round (the fire). (The remains of) the (sacrificial food) with butter, he should give to eat to an even number of Brāhmaṇas, at least to two, and should cause them to pronounce wishes for his success.

उभयोर्हृदयसंसर्गोऽप्सुस्त्रिरात्रावरं ब्रह्मचर्यं चरित्वा स्थालीपाकं श्रपयित्वाऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्तेऽन्वारब्धायां स्थालीपाकादुत्तरा आहुतीर्हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते परिषेचनान्तं कृत्वा तेन सर्पिष्मता युग्मान् द्वयवरान् ब्राह्मणान् भोजयित्वा सिद्धिं वाचयति ।

०९ ०५ श्वस्तिष्येणेति②

(विवाहप्रकरणे तूपदेशात्सकृत्यात्रप्रयोगः शम्याश्च ।)

श्वस्तिष्येणेति त्रिस्सप्तैर्यवैः पाठां (=ओषधिविशेषम्) परिकिरति - "यदि वारुण्यसि वरुणात्त्वा निष्क्रीणामि यदि सौम्यसि सोमात्त्वा निष्क्रीणामि" इति ५

▼ Oldenberg

5. [f1] When the moon, on the following day, will be in conjunction with Tisya, she strews three times seven barley-grains around (the plant) Clypea Hernandifolia with (the formula), 'If thou belongest to Varuṇa, I redeem thee from Varuṇa. If thou belongest to Soma, I redeem thee from Soma.'

[f1]: 9, 5. Comp. Gobhila II, 6, 6 seq.

श्वस्तिष्येणेति त्रिस्सप्तैर्यवैः पाठां परिकिरति "यदि वारुण्यसि वरुणात्त्वा निष्क्रीणामि यदि सौम्यसि सोमात्त्वा निष्क्रीणामी"ति ।

०९ ०६ श्वोभूते②

(उपोष्य) श्वोभूते (पाठाम्) उत्तरया ("इमां खनीमि") +उत्थाप्य (उत्खाय खनित्रेण)

+उत्तराभिस् तिसृभिर् ("उत्तानपर्णे") अभिमन्त्र्य

उत्तरया ("अहमस्मी"ति) प्रतिच्छन्नां (छित्त्वा) हस्तयोराबध्य

शय्याकाले बाहुभ्यां भर्तारं परिगृह्णीयाद् उपधानलिङ्गया ("उपतेऽथा") ६

▼ Oldenberg

6. On the following day she should set upright (the plant) with the next (verse; M. I, 15, 1), should recite the next three (verses; M. I, 15, 2-4) over it, should tie (its root) with the next (verse; M. I, 15, 5) to her hands so that (her husband) does not see it, and should, when they have gone to bed, embrace her husband with her arms, with the verse alluding to the word upadhāna ('putting on;' M. I, 15, 6).

श्वोभूते उत्तरयोत्थाप्योत्तराभिस्तिस्सृभिर्भिमन्त्र्योत्तरया प्रतिच्छन्नां हस्तयोराबध्य शय्याकाले बाहुभ्यां भर्तारं परिगृह्णीयादुपधानलिङ्गया ।

०९ ०७ वश्यो भवति②

वश्यो भवति ७

▼ Oldenberg

7. Thus he will be subject to her.

वश्यो भवति।

०९ ०८ सपत्नीबाधनञ्च②

सपत्नीबाधनं च।

▼ Oldenberg

8. By this (rite) also (a wife) overcomes her co-wives.

सपत्नीबाधनञ्च ।

०९ ०९ एतेनैव कामेनोत्तरेणानुवाकेन ②

एतेनैव कामेनोत्तरेणानुवाकेन ("उदसौ सूर्यो अगात्") सदादित्यमुपतिष्ठते ९

▼ Oldenberg

9. For this same purpose she worships the sun daily with the next Anuvāka (M. I, 16).

एतेनैव कामेनोत्तरेणानुवाकेन सदादित्यमुपतिष्ठते ।

०९ १० यक्षमगृहीतामन्यां वा ②

यक्षमगृहीतामन्यां (मातृप्रभृति) वा ब्रह्मचर्ययुक्तः पुष्करसंवर्तमूलैरुत्तरैर् ("अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां") यथालिङ्गमङ्गानि संमृश्य प्रतीचीनं निरस्येत् (प्रतिमन्त्रं सम्मर्शनं निरसनं च ।) १०

▼ Oldenberg

10. If a wife is affected with consumption or is otherwise sick, one who has to observe chastity, should rub her limbs with young lotus leaves which are still rolled up, and with lotus roots, with the next (formulas, limb by limb) according to the characteristics (contained in those formulas; M. I, 17, 1-6), and should throw away (the leaves and roots) towards the west.

यक्षमगृहीतामन्यां वा ब्रह्मचर्ययुक्तः पुष्करसंवर्तमूलैरुत्तरैर्यथालिङ्गमङ्गानि संमृश्य प्रतीचीनं निरस्येत् ।

०९ ११ वधूवास उत्तराभिरेतद्विदे ②

वधूवास उत्तराभिर् ("परा देही"त्यादयश्चतसः) एतद्(मन्त्रकर्म)विदे दद्यात् ११

▼ Oldenberg

11. With the next (verses; M. I, 17, 7-10) he should give the wife's garment (which she has worn at the wedding [?]) to (a Brāhmaṇa) who knows this (ceremony).

वधूवास उत्तराभिरेतद्विदे दद्यात् ॥

०७ उपनयनप्रकरणम्①

१० ०१ उपनयनं व्याख्यास्यामः②

उपनयनं व्याख्यास्यामः १

▼ Oldenberg

1. We shall explain the Upanayana (or initiation of the student).

उपनयनं व्याख्यास्यामः।

१० ०२ गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत②

गर्भाष्टमेषु (=गर्भवर्षाष्ट-अष्टमं येषां तेषु [वर्षेषु]) ब्राह्मणम् उपनयीत २

▼ Oldenberg

2. Let him initiate a Brāhmaṇa in the eighth year after the conception,

गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत।

१० ०३ गर्भेकादशेषु राजन्यम्②

गर्भेकादशेषु राजन्यं
गर्भद्वादशेषु वैश्यम् ३

▼ Oldenberg

3. A Rājanya in the eleventh, a Vaiśya in the twelfth year after the conception.

गर्भेकादशेषु राजन्यं गर्भद्वादशेषु वैश्यम्।

१० ०४ वसन्तो ग्रीष्मश्②

वसन्तो ग्रीष्मश् शरद् इत्य् ऋतवो वर्णानुपूर्व्येण ४

▼ Oldenberg

4. Spring, summer, autumn: these are the (fit) seasons (for the Upanayana), corresponding to the order of the castes.

वसन्तो ग्रीष्मश् शरद् इत्य् ऋतवो वर्णानुपूर्व्येण।

१० ०५ ब्राह्मणान् भोजयित्वाशिषो②

ब्राह्मणान् भोजयित्वाशिषो वाचयित्वा कुमारं भोजयित्वा

(उपनयने - एवमन्तं पित्रादेः कर्म । अथाचार्यः उष्णाशीताश्चापः संसृजति।)

ऽनुवाकस्य प्रथमेन यजुषाऽपः ("उष्णो न वाय" वित्येतेन) संसृज्योष्णाश् शीतास्व् आनीय (न शीता उष्णासु)

हरदत्तो ऽत्र१।

(उष्णा आपः शीतास्वानयति) उष्णो न वायवुदकेनेह्य, अदितिः केशान् वपतु ।

उत्तरया (आप उन्दन्त्विऽत्येतया) शिर उनत्ति ५

(शिरस उन्दनम् = आर्दीकरणम्) आपं उन्दन्तु जीवसें
दीर्घायुत्वायु वर्चसे ।
ज्योक् च सूर्यं दृशे ।

▼ Oldenberg

5. (The boy's father) serves food to Brāhmaṇas and causes them to pronounce auspicious wishes, and serves food to the boy. (The teacher?) pours together, with the first Yajus (of the next Anuvāka, warm and cold) water, pouring the warm water into the cold, and moistens (the boy's) head with the next (verse; M. II, 1, 2).

ब्राह्मणान् भोजयित्वाशिषो वाचयित्वा कुमारं भोजयित्वाऽनुवाकस्य प्रथमेन यजुषाऽपः संसृज्योष्णाश् शीतास्वानीयोत्तरया शिर उनत्ति।

१० ०६ त्रींस्त्रीन् ②

त्रींस्त्रीन् दर्भान् अन्तर्धायोत्तराभिश् चतसृभिः ("येनावपत्"इत्यादिभिः) प्रतिमन्त्रं प्रतिदिशं प्रवपति ६

(प्राच्यान्दिशि) येनावपत् सविता क्षुरेण
सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ।
तेन ब्रह्माणो! वपतेदम् अस्या-
ऽऽयुष्माञ् जरदष्टिर् यथा ऽसद् अयम्
असौ (←अत्रोहः)।

(दक्षिणतः) येन पूषा बृहस्पतेर् अग्नेर्
इन्द्रस्य चाऽऽयुषे ऽवपत् ।
तेनास्याऽऽयुषे वप
सौश्लोक्याय स्वस्तये ।

(पश्चात्) येन भूयश् चरात् अयञ्
ज्योक् च पश्याति सूर्यम् ।
तेनास्याऽऽयुषे वप
सौश्लोक्याय स्वस्तये ।

(उत्तरे) येन पूषा बृहस्पतेर् अग्नेर्
इन्द्रस्य चाऽऽयुषे ऽवपत् ।
तेन ते वपाम्य् असाव् (←अत्रोहः)
आयुषा वर्चसा यथा ज्योक् सुमना असाः ।

▼ Oldenberg

6. [f1] Having put three Darbha blades into his hair (towards each of the four directions) (the teacher [?]) shaves his hair with the next four (verses; M. II, 1, 3-6) with the different Mantras, towards the different (four) directions.

[f1]: 10, 6, 7. The difference which Haradatta makes between the teacher who begins to shave him (pravapati) and the barber who goes on with shaving (vapantam) seems too artificial.

त्रींस्त्रीन् दर्भानन्तर्धायोत्तराभिश् चतसृभिः प्रतिमन्त्रं प्रतिदिशं प्रवपति।

१० ०७ वपन्तमुत्तरयानुमन्त्रयते②

वपन्तम् उत्तरया ("यत् क्षुरेण" इत्य् एतया) ऽनुमन्त्रयते दक्षिणतो माता ब्रह्मचारी वा ७

(नापितम् अनुमन्त्रयति-) यत् क्षुरेणं मूर्चयता (=तीक्ष्णेन)

सुपेशसा वप्रा वपंसि केशान् ।

शुन्धि शिरो, मास्यायुः प्रमोषीः ।

▼ Oldenberg

7. [f2] With the following (verse, M. II, 1, 7, somebody) addresses him while he is shaving.

[f2]: Haradatta: The teacher addresses the barber, &c. - Sudarśanārya: The mother of the boy or a Brahmacārin [comp. Sūtra 8] . . . addresses the teacher who shaves him.

वपन्तमुत्तरयानुमन्त्रयते दक्षिणतो माता ब्रह्मचारी वा।

१० ०८ आनडुहे शकृत्पिण्डे②

आनडुहे शकृत्पिण्डे यवान् निधाय तस्मिन् केशान् उपयम्योत्तरया ("उपवाय केशा"नित्येतया) उम्बर-मूले दर्भ-स्तम्बे वा निदधाति ८

उपवास्य केशान् वरुणस्य राज्ञो,

बृहस्पतिस् सविता सोमो अग्निः ।

तेभ्यो (=केशेभ्यः) निधानं बहुधा ऽन्वविन्दन्

अन्तरा द्यावापृथिवी अपस् सुवः ॥

▼ Oldenberg

8. Towards the south, his mother or a Brahmacārin strews barley-grains on a lump of bull's dung; with this (dung) she catches up the hair (that is cut off), and puts it down with the next (verse; M. II, 1, 8) at the root of an Udumbara tree or in a tuft of Darbha grass.

आनडुहे शकृत्पिण्डे यवान्निधाय तस्मिन् केशानुपयम्योत्तरयोदुम्बरमूले दर्भस्तम्बे वा निदधाति।

१० ०९ स्नातम् अग्नेर्②

स्नातम् (शुचि-वाससं बद्ध-शिखं यज्ञोपवीतिनम्) अग्नेर् उपसमाधानाद् आज्य-भागान्ते (शम्याः परिध्यर्थे, सकृत्पात्रप्रयोगः)

पालाशीं समिधम् उत्तरया ("आयुर्दा देव"इत्येतया ऽऽचार्योक्तया) ऽऽधाप्य

आयुर्दा देव जुरसं गृणानो

घृत (✓ क्षरणदीप्त्यो) प्रतीको (=अवयवो) घृत-पृष्ठो अग्ने ।

घृतं पिबन् अमृतञ् चारु गव्यं

पितेवं पुत्रञ् जुरसं नयेमम् ।

उत्तरेण अग्निं, दक्षिणेन पदा ऽश्मानम् आस्थापयत्य् - आतिष्ठेति ९

(तत्रैव चावस्थापनं यावत् तिष्ठति।)

आतिष्ठेमम् अश्मानम्

अश्मेव त्वं स्थिरा (रो पुंसि) भव ।

अभितिष्ठ पृतन्युतस् (=*पृतनाकामान्*)

सहंस्व पृतनायुतः (=*पृतनाकामान्*) । (२५)

▼ Oldenberg

9. [f3] After (the boy) has bathed, and (the ceremonies) from the putting (of wood) on (the fire) down to the Ājyabhāga oblations (have been performed), he causes him to put a piece of Palāśa wood on the fire with the next (verse; M. II, 2, 1), and makes him tread with his right foot on a stone to the north of the fire, with (the verse), 'Tread' (M. II, 2, 2).

[f3]: Comp. above, II, 4, 3.

स्नातम् अग्नेर् उपसमाधानाद्-आज्यभागान्ते पालाशीं समिधम् उत्तरया ऽऽधाप्योत्तरेणाग्निं दक्षिणेन पदाऽश्मानम् आस्थापयत्य् आतिष्ठेति।

१० १० वासः ②

वासः सद्यःकृतोतम् (=*सद्यः कृतम् ऊतं च - विनूतनम्*) उत्तराभ्याम् ("*रेवतीस्त्वे*"*त्येताभ्यां*) अभिमन्त्र्य

(*नक्षत्रेषु*) रेवतींस् त्वा व्यंक्षणम् (=*व्यध्वंसयन् [मेषादिभ्यः]*)

कृत्तिकाश् चाकृन्तौस् त्वा ।

धियोऽवयुन्न, अवु ग्न (=*देवता*) आवृञ्जन्त (=*अच्छिन्दन्*)

सहस्रम् अन्तौ (=*दशासूत्राणि*) अभितौ अयच्छन् ।

देवीर् देवायं (*वस्त्र*) परिधी (*धौ*) संवित्रे ।

महत् तद् आसाम् अभवन् महित्वनम् (=*महत्वम्*) । (२४)

वासः-परिधापनम् ⑥

उत्तराभिस्तिसृभिः ("*या अकृन्त*"*न्नित्येताभिः*) परिधाप्य

(*पूर्वमन्त्रस्योल्लेखो ऽत्र*)

या अकृन्तन् अवयुन् या अतन्वत्

याश् चं देवीर् (*वस्त्रस्य*) अन्तान् अभितौ ऽददन्त (←*दद् दाने*) ।

तास् त्वां देवीर् जुरसे संव्ययन्त्व

आयुष्मान् इदं परिधत्स्व वासः ।

परिधत्त धत्त वाससैनौ

शतायुषं कणुत दीर्घम् आयुः ।

बृहस्पतिः प्रायच्छद् वासं एतत्

सोमायु राज्ञे परिधातुवा उ ।

जुरां गच्छासि, परिधत्स्व वासो

भवां कृधीनाम् (=*मनुष्याणां*) अभिशस्ति-पावां (*ता*) ।

शतञ् चं जीव शुरदस् सुवर्चा

रायश् च षुषम् उप संव्ययस्व (*वासो यथा रायस्योषं भवति तथा*) ।

परिहितम् उत्तरयानुमन्त्रयते ("*परीदं वास*") १०

(*परिहितवन्तं कुमारम् उत्तरयानुमन्त्रयते*)

परीदं वासो अधि^(+अ)धास् स्वस्तये
ऽभूर् आपीनाम्^(=आप्तानां) अंभिशस्ति-पावां^(ता!) ।
शतञ् चं जीव शरदः पुरूचीर्^(=बहुगतीः)
वसूनि चार्यो विंभजासि^(←स्वरः??) जीवन् ।

▼ Oldenberg

10. Having recited the next two (verses; M. II. 2, 3. 4) over a garment that has been spun and woven on one day, and has caused him, with the next three (verses; M. II. 2, 5-7), to put it on, he recites over him, after he has put it on, the next (verse; M. II, 2, 8).

वासः सद्यःकृतोत्तराभ्यामभिमन्त्र्योत्तराभिस्तिस्मृभिः परिधाप्य परिहितमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते।

१० ११ मौञ्जीम् मेखलाम्②

मौञ्जी⑥

मौञ्जीं मेखलां त्रिवृतां^(तं) त्रिःप्रदक्षिणम् उत्तराभ्यां ("इयं दुरुक्ता"दित्येताभ्यां कुमारोक्ताभ्यां) परिवीय

इयं दुरुक्तात् परिबाधमाना
शर्म वरुथं^(=वरणीयं) पुनती न आगात् ।
प्राणापानाभ्यां बलम् आभरन्ती
प्रिया देवानां सुभगा मेखलेयम् ।

ऋतस्य गोप्त्री, तपंसः परस्^(=प्र)पी^(=पात्री)
घ्नती रक्षस् सहमाना अरांतीः ।
सा नस् समन्तम् अनु परीहि भद्रयां
भर्तारस्^(=बिभ्राणाः) ते मेखले मा रिषाम ।

अजिनमन्त्रः⑥

+अजिनम् उत्तरमुत्तरया (मित्रस्य चक्षुरित्येतया कुमारोक्तया) ११

(धर्मसूत्रेषु - "क्षत्र-वृद्धिम् इच्छन् वस्त्राण्य, एवोभय-वृद्धिम् इच्छन् उभयमिति हि ब्राह्मणम् ९" इत्यादि विकल्पा उक्ताः। तस्मिन् पक्षे ऽजिनप्रतिनिधित्वेन प्रायेण ग्राह्यं वस्त्रम्।)

११ मित्रस्य चक्षुर्धरुणम्⑥

मित्रस्य चक्षुर् धरुणं बलीयस्
तेजो यशस्वि स्थर्विर् समिद्धम् ।
अनाहनुस्यं^(=अधृत्योग्यं) वसनञ् जरिष्णु
परीदं वाज्य^(=अन्नवत्) अजिनं दधे ऽहम् ॥ (२)

▼ Oldenberg

11. [f4] He ties thrice around him, from left to right, a threefold-twisted girdle of Muñja grass with the next two (verses; M. II. 2, 9, 10), and (gives him) a skin as his outer garment with the next (verse; II, 2, 11).

[f4]: Comp. Āpast. Dharma-sūtra I, I, 2, 33; I, 3, 3 seq.

मौञ्जीं मेखलां त्रिवृतां त्रिः प्रदक्षिणमुत्तराभ्यां परिवीयाजिनमुत्तरमुत्तरया।

१० १२ उत्तरेणाग्निन् दर्भान् ②

उदकाञ्जलिम् अस्मा अञ्जलाव् (प्रोक्षणार्थम्) आनीयोत्तरया ("समुद्रादूर्मि"रित्येतया) त्रिः प्रोक्ष्य (कुमार-कृत्यम् एतत्। आचार्यः प्रोक्षति तत इति विश्वासः। सकृत् मन्त्रेण, द्विस्तृष्णीम् ।)

(प्रोक्षणमन्त्रः)

समुद्राद् ऊर्मिर् मधुमाँ उदारद् (=उदागमद् [एतैः प्रोक्षणबिन्दुभिः])

उपाँशुना (=उपाँशैः → अँशुनिभैः) सम् अमृतत्वम् अंश्याम् ।

इमे नु ते रश्मयस् सूर्यस्य

येभिस् सपित्वं (=समानपानं) पितरो न आयन् ।

(यैः रश्मिभिस् सह वामदेवस्य पितरो सोमपानं कृतवन्तः, तत्कारणका बिन्दवो मयि पतिताः)

हस्तग्रहणम् ⑥

उत्तरेर् (अग्निष्टे हस्तग्रहणीदित्यादिभिः) दक्षिणे हस्ते गृहीत्वा (- प्रतिमन्त्रं ग्रहणावृत्तिः)

अग्निष् ट्रे हस्तम् अग्रभी (ही)त् ।

सोमस् ते हस्तम् अग्रभीत् ।

सविता ते हस्तम् अग्रभीत् ।

सरस्वती ते हस्तम् अग्रभीत् ।

पूषा ते हस्तम् अग्रभीत् ।

अर्यमा ते हस्तम् अग्रभीत् ।

अँशुस् ते हस्तम् अग्रभीत् ।

भगस् ते हस्तम् अग्रभीत् ।

मित्रस् ते हस्तम् अग्रभीत् ।

मित्रस् त्वम् अँसि धर्मणा,

ऽग्निर् आचार्यस् तव । (५)

(कीदृशश्च सः? मित्रं देवा अब्रुवन्त - सोमं राजानं हनामेति। सो ऽब्रवीन् - नाहं सर्वस्य वा अहं मित्रम् अस्मि ।)

परिदानम् ⑥

उत्तरेर् ("अग्नये त्वा परिददामी"त्यादिभिः) देवताभ्यः परीदाय

(असौशब्दस्य स्थाने माणवकस्य नाम निर्देशः संबुद्ध्या ॥)

(असौशब्दस्य स्थाने माणवकस्य नाम निर्देशः संबुद्ध्या, स्वरं विना ॥)

अग्नये त्वा परिददाम्य् (→रक्षार्थं दानं परिदानम्) असौ ।
 सोमाय त्वा परिददाम्य् असौ ।
 सवित्रे त्वा परिददाम्य् असौ ।
 सरंस्वत्यै त्वा परिददाम्य् असौ ।
 मृत्युवे त्वा परिददाम्य् असौ ।
 यमाय त्वा परिददाम्य् असौ ।
 गुदाय त्वा परिददाम्य् असौ ।
 अन्तकाय त्वा परिददाम्य् असौ ।
 अद्भ्यस् त्वा परिददाम्य् असौ ।
 ओषधीभ्यस् त्वा परिददाम्य् असौ ।
 पृथिव्यै त्वा सर्वैश्वानुरायै (←उदात्तद्वयम्??) परिददाम्य् असौ ।

उपनयनम् ⑤

उत्तरेण यजुषा ("देवस्य त्वा सवितुः" इत्येतेन स्वसमीपं) +उपनीय

देवस्य त्वा सवितुः प्रंसुव (=अनुज्ञायाम्) उपनये ऽसौ (←नामनिर्देशः पूर्ववत् । केचित्तु - अन्तोदात्तस्य पाठात् आचार्यस्य नाम्नः प्रथमया निर्देशं मन्यन्ते ॥) ।

सुप्रजा इति ("सुपोषः पोषै"रित्येवमन्तम्) दक्षिणे कर्णे जपति १२

(कर्णे जपः)

सुप्रजाः प्रजयां भूयास्,
 सुवीरो वीरैस्,
 सुवर्चा वर्चसा,
 सुपोषः पोषैः ।

(→सूपसर्ग-बहुव्रीहाव् उत्तरपदादिर् उदात्तः ।)

▼ Oldenberg

12. [f5] To the north of the fire (the teacher) spreads out Darbha grass; on that he causes (the boy) to station himself with the next (verse; M. II. 3, 1), pours his joined hands full of water into (the boy's) joined hands, makes him sprinkle himself three times with the next (verse; M. II, 3, 2), takes hold of his right hand with the next (formulas; M. II, 3, 3-12), gives him with the next (formulas; M. II, 3, 13-23) in charge to the deities (mentioned in those Mantras), initiates him with the next Yajus (M. II, 3, 24), and murmurs into his right ear the (Mantra), 'Blessed with offspring' (II, 3, 25).

[f5]: As to the words, 'he initiates him' (upanayati), comp. Śāṅkhāyana II, 2, 11. 12; Āśvalāyana I, 20, 4 &c.

उत्तरेणाग्निं दर्भान् सँस्तीर्य तेष्व् एनम् उत्तरया ऽवस्थाप्योदकाञ्जलिम् अस्मा अञ्जलाव् आनीयोत्तरया त्रिः प्रोक्ष्योत्तरैर् दक्षिणे हस्ते गृहीत्वोत्तरैर् देवताभ्यः परीदायोत्तरेण यजुषोपनीय "सुप्रजा" इति दक्षिणे कर्णे जपति ॥

११ ०१ ब्रह्मचर्यमागामिति कुमार ②

"ब्रह्मचर्यम् आगाम्" इति (सवित्रा प्रसूत इत्येवमन्तो मन्त्रः) कुमार आह १

(कुमारस्य मन्त्रः)

ब्रह्मचर्यम् आगाम्, उप माऽऽनयस्व, देवेन सवित्रा प्रसूतः (=अनुज्ञातः) ।

▼ Oldenberg

1. The boy says, 'I am come to be a student' (II, 3, 26).

ब्रह्मचर्यमागामिति कुमार आह ।

११ ०२ प्रष्टम् परस्य ②

प्रष्टं परस्य प्रतिवचनं कुमारस्य २

(आचार्यः-) को नामासि?

(ब्रह्मचारी-) असौ (←नामनिर्देशः प्रथमया) नामाऽस्मि ।

(आचार्यः-) कस्य ब्रह्मचार्यसि असौ (←नामनिर्देशस्संबुद्ध्या)?

(ब्रह्मचारी-) "प्राणस्यं ब्रह्मचार्यं अस्मि असौ" (←स्वनामनिर्देशः प्रथमया) ।

▼ Oldenberg

2. The other (i.e. the teacher) has to ask; the boy has to answer (II, 3, 27-30).

प्रष्टं परस्य प्रतिवचनं कुमारस्य ।

११ ०३ शेषम् परो ②

शेषं ("एष ते देव सूर्ये") परो (आचार्यः) जपति ३

(आचार्यः-) एष ते देव सूर्यं ब्रह्मचारी ।

तं गौपाय, सु मा मृत ।

एष ते सूर्यं पुत्रस्, स दीर्घायुस्, सु मा मृत ।

याँ स्वस्तिम् अग्निर् वायुस् सूर्यश् चन्द्रमा आपो ऽनु सञ्चरन्ति,

ताँ स्वस्तिम् अनु सञ्चरासौ (←नामनिर्देशस्संबुद्ध्या) ।

▼ Oldenberg

3. The other murmurs the rest (of the Anuvāka),

शेषं परो जपति ।

११ ०४ प्रत्यगाशिषञ् चैनम् ②

प्रत्यगाशिषं (आत्मगाम्याशीः फलं यस्मिन्मन्त्रे, अध्वनामित्यारभ्य आ उपनयनसमाप्तये प्रत्यगाशिषो मन्त्राः "योमे" इत्यादयः) चैनं वाचयति ४

(ब्रह्मचारी सूर्यम् प्रति-) अध्वनाम् अध्वपते (सूर्य) श्रेष्ठस्याऽध्वनः (ब्रह्मचर्यामार्गस्य) पारम् अंशीय ॥ (3)

▼ Oldenberg

4. And causes the boy to repeat (the Mantra) which contains wishes for himself (II, 3, 32).

प्रत्यगाशिषं चैनं वाचयति ।

११ ०५ उक्तमाज्यभागान्तम्②

उक्तम् आज्यभागान्तम् ("आयुर्दा देव ..." इति समिदाधाने) ५

▼ Oldenberg

5. [f1] (The rites) down to the Ājyabhāgas have been prescribed.

[f1]: 11, 5. See above, Section 10, Sūtra 9.

उक्तमाज्यभागान्तम्।

११ ०६ अत्रैनमुत्तरा आहुतीर्हावयित्वा②

अत्रैनम् उत्तरा ("योगे योगे" इत्येकादर्शचः) आहुतीर् हावयित्वा जयादि प्रतिपद्यते ६

(तत्र द्वितीयचतुर्थौ "इममग्न आयुषे" "अग्निष् ट आयुः प्रतराम्" इति लिङ्गविरोधात् "आयुर्दा देव जरसम्" इतिवत् स्वयमेव ब्रूयात्, नैनं वाचयति । प्रधान-होमेषु हावयित्वेति वचनाद् उपहोमेष्व् आचार्य एव कर्ता।)

(ते च सर्वे माणवकस्यैव । द्वितीयचतुर्थाव् आचार्यस्येत्येके ।)

०७ योगेयोगे तवस्तरं

(स्थादि)यो"गेयोगे तव"स्(=गति[वत्])तरवँ
वा"जेवाजे हवामहे ।

(वयं स्तोतृत्वेन) स"खाय(ः) इ"न्द्रम् ऊत"ये ।(५)

०२ इममग्न आयुषे

इमम् अग्न आयुषे वर्चसे कृधि
त्विमम् ओजो वरुण सँशिशधि ।
मातेवांस्मा अदिते शर्म यच्छु
विश्वे देवा जरदष्टिर् यथा ऽसन्त् (जनः)॥

(अग्नि-वरुण-सोमादिति-विश्वेभ्यः देवेभ्यः इदन्न मम ।)

शत"म् इ"न् नु" शर"दो अ"न्ति(कं) देवा,
य"त्रा नश् चक्रा" (क्रुः) जर"सन् तनू"नाम् ।
पुत्रा"सो य"त्र पित"रो भ"वन्ति
(तादृशे काले) मा" नो मध्या" रीरिषता"ऽऽयुर् (आ स्वतो) ग"न्तोः(=गमनात्) ।(४)

(देवेभ्यः इदन्न मम ।)

अग्निष् ट आयुः प्र(कृष्ट)तरां दधात्
अग्निष् टे पुष्टिं प्रतरां कृणोतु ।
इन्द्रो मरुद्भिर् ऋतु-धा (पुष्टि) कृणोत्
आदित्यैस् ते वसुंभिर् आ दधातु ।

(अग्नीन्द्र-मरुद्-आदित्य-वसुभ्य इदन्न मम ।)

मेधां मह्यम् अङ्गिरसो
मेधाँ संप्तऋषयो ददुः ।

मेधां मह्यं प्रजापतिर्
मेधाम् अग्निर् दंदातु मे ।

(अङ्गिरस्-सप्तर्षि-प्रजापति+अग्निभ्यः इदन्न मम ।)

अप्सुरासु या मेधा
गन्धर्वेषु च यद् यशः ।
दैवी या मानुषी मेधा
सा मामा विशतादिह ।

(मेधायशोभ्याम् इदन्न मम ।) इमं" मे वरुण श्रुधी (=श्रुणु)
हं"वम् (=आह्वानम्) अद्या" च मृळ्य (=सुख्य)।
त्वा"म् अवस्यु"र् आ" चके (=अवदन्)॥

त"त् त्वा यामि ब्र"ह्मणा व"न्दमानस्
त"द् आ" शास्ते य"जमानो हवि"र्भिः ।
अ"हेळमानो (=अकृध्यन्) वरुणेह" बोध्य् उ"रुशंस
मा" न आ"युः प्र" मोषीः ॥

त्व"न् नो अग्ने व"रुणस्य विद्वा"न्
देव"स्य हे"डो" (=क्रोधो) ऽव यासिसीष्ठाः (=यक्षीष्ठाः) ।
य"जिष्ठो (हविरु)व"ह्नितमश् शो"शुचानो (=देदीप्यमानः)
वि"श्वा द्वे"षांसि प्र" मुमुग्ध्य् अस्म"त् ।

(अग्नीवरुणाभ्याम् इदं न मम) स" त्व"न् नो अग्ने ऽवमो" (=मूलभूतो) भव+ऊती" (त्या)
("अग्निरवमो देवतानां विष्णुः परमः" इति ब्राह्मणम्)
ने"दिष्ठो (=अन्तिकतमो) अस्या" उष"सो व्यूष्टौ (=व्युष्टायाम्) ।
अ"व यक्ष्व नो व"रुणो, र"राणो
वीहि" (=खाद) मृडीकै" (=सुखयितारं [हविः]) सुह"वो न एधि ।

(अग्नीवरुणाभ्याम् इदं न मम)

१६ त्वमग्ने अयाऽस्ययाॐ

त्वम् अग्ने अया (=एतव्यः/ प्रत्येता) ऽस्य्
अया सन् मनसा हितः ।
अया सन् हव्यम् ऊहिषे
ऽया नो धेहि भेषजम् ॥ (4)

▼ Oldenberg

6. Having then caused him to sacrifice the oblations (indicated in the) next (Mantras; M. II, 4, 1-11), he enters upon (the performance) of the Jaya and following oblations.

अत्रैनमुत्तरा आहुतीर्हावयित्वा जयादि प्रतिपद्यते।

११ ०७ परिषेचनान्तङ् ॐ

परिषेचनान्तं कृत्वा
ऽपरेणाग्निम् उदग्-अग्रं कूर्चं निधाय

तस्मिन् उत्तरेण ("राष्ट्रभृदसि"इत्यनेन) यजुषोपनेता (आचार्यः) +उपविशति ७

(हे कूर्च!) राष्ट्रभृद् अंस्य आचार्याऽऽसुन्दी, मा त्वद्(तः) योषम्(←यौतिः पृथग्भावे) ।

▼ Oldenberg

7. Having performed (the rites) down to the sprinkling (of water) round (the fire), he puts down, to the west of the fire, a bunch of northward-pointed grass; on that (the teacher) who performs the initiation, sits down with the next Yajus (M. II, 4, 12).

परिषेचनान्तं कृत्वापरेणाग्निमुदगग्रं कूर्चं निधाय तस्मिन्नुत्तरेण यजुषोपनेतोपविशति।

११ ०८ पुरस्तात्प्रत्यङ्ङासीनः कुमारो ②

पुरस्तात् प्रत्यङ्ङ आसीनः कुमारो दक्षिणेन पाणिना दक्षिणं पादम् अन्वारभ्य (=उपसंगृह्य) आह "सावित्रीं भो अनुब्रूहि" इति ८

▼ Oldenberg

8. The boy, sitting to the east (of him), facing the west, seizes with his right hand (the teacher's) right foot and says, 'Recite the Sāvitrī, Sir!'

पुरस्तात्प्रत्यङ्ङासीनः कुमारो दक्षिणेन पाणिना दक्षिणं पादमन्वारभ्याह"सावित्रीं भो अनुब्रूहि" इति ॥

११ ०९ तस्मा अन्वाह ②

तस्मा अन्वाह - "तत् सवितुर्" इति ९

तत् सवितुर् वरेण्यम् (णिय)म्
भर्गो (=भर्जनम्) देवस्य धीमहि (←धा धारणे/ ध्यै ध्याने / धी आराधने) ।
धिं यो यो नः प्रचोदयात् ॥
(परो-रजसे ऽसावद् ओ ३म् ॥)

▼ प्र चो द या त्-स्व रः

प्र + चुद् + णिच् उदात्तः + शप् अनुदात्तः पिच्चात् + [लेट् → आट् + तिप् अनुदात्तः पिच्चात्]।
प्रानुदात्तत्वं तिङन्तस्योदात्तवच्चात्। तच्च यत्कारसद्भवात्।

▼ Oldenberg

9. He recites (the Sāvitrī) to him, 'That (glorious splendour) of Savitr!' (Taitt. Saṃh. I, 5, 6, 4; M. 4, 13);

तस्मा अन्वाह तत्सवितुरिति।

११ १० पच्छोऽर्धशस्ततस्सर्वाम् ②

पच्छो ऽर्धशस् ततस् सर्वाम् १०

▼ Oldenberg

10. Pāda by Pāda, hemistich by hemistich, and the whole (verse).

पच्छोऽर्धर्चशस्ततस्सर्वाम्।

११ ११ व्याहृतीर्विहताः ②

व्याहृतीर् विहताः - पादादिष्व् अन्तेषु वा, तथार्धर्चयोर्, उत्तमां कृत्स्नायाम् ११

(आद्युच्चारणपक्षे)

पादशः ⑥

ओं भूस् तत् सवितुर् वरेण्य (णिय)म्।

ओं भुवर् (पापादि)भर्गो (=भर्जनम्) देवस्य धीमहि (← ध्यै ध्याने / धी आराधने) ।

ओं सुवर् धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

अर्धशः पूर्णश्च ⑥

ओं भूस् तत् सवितुर् वरेण्य (णिय)म् (पापादि)भर्गो (=भर्जनम्) देवस्य धीमहि (← ध्यै ध्याने / धी आराधने) ।

ओं भुवर् धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

ओं सुवस्

तत् सवितुर् वरेण्य (णिय)म्

भर्गो (=भर्जनम्) देवस्य धीमहि (← धा धारणे / ध्यै ध्याने / धी आराधने) ।

धि"यो यो" नः प्रचोद"यात् ॥

(परो"-रजसे ऽसा"वद् ओ"३म् ॥)

▼ प्र"चो"द"या"त्-स्व"रः

प्र" + चु"द् + णि"च् उ"दा"त्तः" + श"प् अ"नु"दा"त्तः" पि"त्त्वा"त् + [ले"ट् → आ"ट् + ति"प् अ"नु"दा"त्तः" पि"त्त्वा"त्]।

प्रा"नु"दा"त्त"त्वं ति"ङ"न्त"स्यो"दा"त्त"व"त्त्वा"त्। त"च्च" य"त्का"र"स"द्भा"वा"त्।

पुनः पूर्णोच्यते कैश्चित् ⑥

ॐ भूर्-भुवस्-सुवस्

तत् सवितुर् वरेण्य (णिय)म्

भर्गो (=भर्जनम्) देवस्य धीमहि (← धा धारणे / ध्यै ध्याने / धी आराधने) ।

धि"यो यो" नः प्रचोद"यात् ॥

(परो"-रजसे ऽसा"वद् ओ"३म् ॥)

▼ प्र"चो"द"या"त्-स्व"रः

प्र" + चु"द् + णि"च् उ"दा"त्तः" + श"प् अ"नु"दा"त्तः" पि"त्त्वा"त् + [ले"ट् → आ"ट् + ति"प् अ"नु"दा"त्तः" पि"त्त्वा"त्]।

प्रा"नु"दा"त्त"त्वं ति"ङ"न्त"स्यो"दा"त्त"व"त्त्वा"त्। त"च्च" य"त्का"र"स"द्भा"वा"त्।

▼ Oldenberg

11. (When repeating the Sāvitrī Pāda by Pāda, he pronounces) the Vyāhṛtis singly at the beginning or at the end of the Pādas;
12. In the same way (the first and the second Vyāhṛti at the beginning or at the end) of the hemistichs; the last (Vyāhṛti, when he repeats) the whole verse.

व्याहृतीर्विहृताः पादादिष्वन्तेषु वा तथार्धचरुत्तमां कृत्स्नायाम्।

११ १२ कुमार उत्तरेण②

कुमार उत्तरेण ("वृधमसौ सोभ्ये"त्यनेन, असावित्यनेन प्राणोऽभिधीयते) मन्त्रेणोत्तरमोष्ठम् उपस्पृशते १२

(सावित्रीग्रहणात्) अवृधम् असौ (←प्राण-सम्बोधने) सौम्य प्राण, स्वं में गोपाय ।(५)

(सम्बोधने स्वरः कथम्??)

▼ Oldenberg

13. With the next Mantra (M. II, 4, 14) the boy touches his upper lip;

कुमार उत्तरेण मन्त्रेणोत्तरमोष्ठमुपस्पृशते।

११ १३ कर्णावुत्तरेण②

कर्णावुत्तरेण ("ब्रह्मण आणी स्थ"इत्यनेन) १३

(सावित्री) ब्रह्मण (=मन्त्रस्य) आणी (=कीले) स्थः ॥ (५)

▼ Oldenberg

14. With the next (II, 4, 15) both his ears;

कर्णावुत्तरेण ।

११ १४ दण्डमुत्तरेणाऽऽदत्ते②

(पलाश-दण्डमुत्तरेणाऽऽदत्ते ("सुश्रवस्सुश्रवस"मित्यनेन) १४

सुश्रवस् (पलाश!) सुश्रवसं मा कुरु।(५)
यथा त्वँ सुश्रवस् सुश्रवां अस्य,
एवम् अहँ सुश्रवस् सुश्रवां भूयासम्॥
यथा त्वँ सुश्रवस्! सुश्रवो! देवानां निधिगोपो ऽस्य,
एवमहं ब्राह्मणानां ब्रह्मणो निधि-गोपो भूयासम् ।(५)

▼ Oldenberg

15. With the next (II, 5, 1) he takes up the staff.

दण्डमुत्तरेणाऽऽदत्ते।

११ १५ पालाशो दण्डो②

पालाशो दण्डो ब्राह्मणस्य
नैय्यग्रोधस् स्कन्धजो ऽवाङ्गो (=अवाजग्रः) राजन्यस्य
बादर औदुम्बरो वा वैश्यस्य १५

▼ Oldenberg

16. [f2] The staff of a Brāhmaṇa is made of Palāśa wood, that of a Rājanya of a branch of the Nyagrodha tree, so that the downward-turned end (of the branch) forms the tip (of the staff), that of a Vaiśya of Bādara or Udumbara wood.

[f2]: 16, 17. These Sūtras are identical with Dharma-sūtra I, 1, 2, 38 (S.B.E., vol. ii, p. 9).

पालाशो दण्डो ब्राह्मणस्य नैय्यग्रोधस्कन्धजोऽवाङ्गो राजन्यस्य बादर औदुम्बरो वा वैश्यस्य।

११ १६ वाक्षो दण्डो②

वाक्षो दण्ड इत्य् अवर्ण-संयोगेनैक उपदिशन्ति १६(5)

▼ Oldenberg

17. Some state (only), without any reference to caste, that the staff should be made of the wood of a tree:

वाक्षो दण्ड इत्यवर्णसंयोगेनैक उपदिशन्ति।

११ १७ स्मृतञ् च②

"स्मृतं च म" इत्य् एतद्वाचयित्वा

स्मृतञ् च मे, ऽस्मृतञ्च मे - तन् मं उभयं व्रतं,
निन्दा च मे ऽनिन्दा च मे - तन् मं उभयं व्रतं,
श्रद्धा च मे ऽश्रद्धा च मे - तन् मं उभयं व्रतं,
विद्या च मे ऽविद्या च मे - तन् मं उभयं व्रतं,
श्रुतञ् च मे ऽश्रुतञ्च मे - तन् मं उभयं व्रतं,
सत्यञ् च मे ऽनृतञ्च मे - तन् मं उभयं व्रतं,
तपश् च मे ऽतपश्च मे - तन् मं उभयं व्रतं,
व्रतञ् च मे ऽव्रतञ्च मे - तन् मं उभयं व्रतं,

यद् ब्राह्मणानां ब्रह्मणि (=वेदविषये) व्रतम्,

यद् अग्नेस् (→यातृत्वं) सेन्द्रस्य (→प्राधान्यम्) सप्रजापतिकस्य (→सष्टृत्वं) सदैवस्य (→दातृत्वादि) सदैवराजस्य समनुष्यस्य (→प्रियवचनादि) समनुष्यराजस्य (→प्रजारक्षणम्) सपितृकस्य (→पुत्रोत्पत्ति) सपितृराजस्य (यमस्य → सर्वसमत्वं) सगन्धर्वाप्सरस्कस्य (→परिचरणकौशलम्, उदात्तद्वयम्??)।

यन् मं आत्मनं आत्मनि व्रतन्,

तेनाहं सर्वव्रतो भूयासम् ।

वरदानम्⑤

गुरवे वरं (अन्याधाने "गौर्वे वरः" (आप.श्रौ.४११४)) दत्त्वा

उत्थापनमन्त्रः ⑥

+उदायुषेत्य् उत्थाप्य

(कुमारो वदति -)

उद् आयुषा स्वायुषा,
+उद् ओषधीनाँ रसेनु+,
+उत् पर्जन्यस्य शुष्मेण (=बलेन)+
+उद् अस्थाम्,
अमृताँ (=देवान्) अनु ।

आदित्योपस्थानम् ⑤

उत्तरैर् ("तच्चक्षुर्देव हितम्") आदित्यम् उपतिष्ठते १७

(सूर्यस्य) तच् चक्षुर् देव (नि)हितं पुरस्ताच् छुक्र (ह्र)म् उच्चरन्त -
पश्येम शरदंश् शतं
जीवेम शरदंश् शतं
नन्दाम शरदंश् शतं
मोदाम शरदंश् शतं
भवाम शरदंश् शतं
शृणवाम शरदंश् शतं
प्रब्रवाम शरदंश् शतम्
अजीताः स्याम शरदंश् शतं
ज्योक् (=दीर्घकालं) च सूर्यन् दृशे ।

▼ Oldenberg

18. After (the teacher) has made him repeat (the formula), 'My memory' (M. II, 5, 2), and he has bestowed an optional gift on his teacher, and (the teacher) has made him arise with (the formula, M. II, 5, 3), 'Up, with life!' (the student) worships the sun with the next (Mantras; II, 5, 4).

स्मृतं च म इत्येतद्वाचयित्वा गुरवे वरं दत्त्वोदायुषेत्युत्थाप्योत्तरैरादित्यमुपतिष्ठते।

११ १८ यद् कामयेत ②

यं कामयेत (मत) नायमाच्छिद्येतेति, तम् उत्तरया ("यस्मिन् भूतमि"त्येतया) दक्षिणे हस्ते गृह्णीयात् १८

यस्मिन् भूतञ् च भव्यञ् च
सर्वे लोकास् समाहिताः ।
तेन गृह्णामि त्वाम् अहं,
मह्यं गृह्णामि त्वाम् अहं
प्रजापतिना त्वा मह्यं गृह्णाम्य् असौ (→नामनिर्देशः) ॥

▼ Oldenberg

19. If (the teacher) wishes, 'May this (student) not be estranged from me,' let him take (the student) by the right hand with the next (verse; II, 5, 6).

यं कामयेत नायमाच्छिद्येतेति तमुत्तरया दक्षिणे हस्ते गृह्णीयात्।

११ १९ त्र्यहमेतमग्निन् धारयन्ति②

(पित्रादयः) त्र्यहम् एतम् अग्निं धारयन्ति १९

▼ Oldenberg

20. They keep that fire (used at the Upanayana) three days,

त्र्यहमेतमग्निं धारयन्ति।

११ २० क्षारलवणवर्जनञ् च②

(त्र्यहम्) क्षार-लवण-वर्जनं च २०

▼ Oldenberg

21. And (during that time) salted and pungent food should be avoided.

क्षारलवणवर्जनं च।

११ २१ 'परित्वे' ति②

परि त्वेति परिमृज्य

प"रि त्वाऽग्ने प"रिमृजाम्य् आ"युषा च ध"नेन च ।

सुप्रजाः" प्रज"या भूयासँ,

सुवी"रो वीरे"स्, सुव"र्चा व"र्चसा, सुपो"षः पो"षैस्, सुगृ"हो गृहै"स्, सुप"तिः प"त्या (→ आचार्येण), सुमेधा" मेध"या, सुब्र"ह्मा (स)ब्रह्मचारि"भिः ।

समिदाधानम्⑤

तस्मिन् उत्तरैर् मन्त्रैस् ("अग्नये समिध"मित्यादिभिः द्वादशभिः प्रतिमन्त्रं) समिध आदध्यात् २१

अग्न"ये समि"धम् आ"हार्ष

बृहते" जात"-वेदसे ।

य"था त्व"म् अग्ने समि"धा समिद्धय"स,

एवं" मा"म् आ"युषा व"र्चसा सन्या" (=लाभेन) मेध"या प्रज"या पशु"भिर् ब्रह्मवर्चसे"नान्ना"द्येन (=अन्नादनेन)

स"मेधय स्वा"हा ।

(हे समित्, अग्नेर्) ए"धो (← इन्धी दीप्तौ) ऽस्य्,

एधिषीम"हि स्वा"हा ।

समि"द् असि,

समेधिषीम"हि (अग्नि) स्वा"हा ।

ते"जोसि,

ते"जो म"यि धेहि स्वा"हा । (५)

अ"पो (=कर्म) अद्य" +अ"न्वचारिषँ

(श्रद्धा) र"सेन स"मसृक्षमहि (=संसृष्टो भवेयम्। समगन्महीति शाकले) ।

प"यस्वाँ (→हविष्मान्) अग्न आ"गमन्

तं" मा सँ"सृज व"र्चसा स्वा"हा ।

सं" माऽग्ने व"र्चसा सृज

प्रज"या च ध"नेन च स्वा"हा ।

विद्यु"न्(रु) मे अस्य देवा"

इ"न्द्रो विद्या"त् सह"र्षिभिः स्वा"हा ।(५)

अग्न"ये बृहते" ना"काय स्वा"हा ।

(दिविनाको नामान्निः इति ब्राह्मणम् ।)

द्या"वापृथिवी"भ्याँ स्वा"हा ।

एषा" ते अग्ने समि"त्,

त"या व"र्द्धस्व चा"प्यायस्व च,

त"याऽहं" व"र्धमानो भूयासम्, आप्या"यमानश्च स्वा"हा ।

यो" माऽग्ने भागि"नँ सन्त"म्

अ"थाभाग"ञ्चि"कीर्षति ।

अभाग"म् ("नञ्सुभ्याम्") अग्ने तं" कुरु

मा"म् अग्ने भागि"नं कुरु स्वा"हा ।(५)

समि"धम् आधा"याग्ने

स"र्वप्रतो भूयासँ" स्वा"हा ।

▼ Oldenberg

22. Having wiped (with his hand wet) around (the fire) with (the formula), 'Around thee' (M. II, 6, 1), he should put (twelve) pieces of wood on that (fire) with the next Mantras (II, 6, 2-13).

'परित्वे' ति परिमृज्य तस्मिन्नुत्तरैर्मन्त्रैस्समिध आदध्यात् ॥

११ २२ एवमन्यस्मिन्नपि②

एवम् अन्यस्मिन् अपि (अग्नौ, तस्मिन् एव वा धार्यमाणे -) सदा ऽरण्याद् (न ग्राम्यात् फलवतः) एधान् आहत्य (समिदाधानं कुर्यात्) २२ (नात्र पलाशनियमः!)

▼ Oldenberg

23. In the same way also on another (fire, when the Upanayana fire is kept no longer),

24. Fetching fuel regularly from the forest.

एवमन्यस्मिन्नपि सदारण्यादेधानाहत्य ।

११ २३ उत्तरया संशास्ति②

उत्तरया ("ब्रह्मचार्यसी"त्येतया) संशास्ति २३ (बाढमिति प्रतिवचनम् ।)

ब्रह्मचार्य् अ॒सि ।

(वटुः - बाढ"म् ।)

अ"पोऽशान (नानिवेदितम् अन्नम्)।
(वटुः - बाढ"म्।)

क"र्म कुरु।
(वटुः - बाढ"म्।)

मा" सु"षुप्याः।
(अथ यः पूर्वोत्थायी जघन्यसंवेशी तमाहुर्न स्वपितीति एवविधो वा स्वापाभावः ।)
(वटुः - बाढ"म्।)

भिक्षाचर्यृञ् चर। (वटुः - बाढ"म्।)

आचार्याधीनो" भव ।
(वटुः - बाढ"म्।)

▼ Oldenberg

25. With the next (formula - M. II, 6, 14 - the teacher) instructs (the student in his duties).

उत्तरया संशास्ति।

११ २४ वासश्चतुर्थीमुत्तरयादत्तेऽन्यत्परिधाप्य२

(त्र्यहं मन्त्रवत्-परिहितमेव) वासश् चतुर्थीम् (चतुर्थाहोरात्रे अहन्येव) उत्तरया ("यस्य ते प्रथमवास्य"मित्येतया) ऽऽदत्ते (=स्वीकरोति)

य"स्य ते प्रथमवास्यँ (=प्रथमाच्छादितं) ह"रामस्
तं त्वा वि"श्वे अवन्तु देवाः" ।
त"न् त्वा भ्रा"तरस् सुवृ"धो व"र्धमानम्
अ"नु जायन्तां बह"वस् सु"जातम् ॥

ऽन्यत् परिधाप्य २४

▼ Oldenberg

26. [f3] On the fourth day (after the Upanayana the teacher) takes the garment (of the student) for himself with the next (verse; M. II, 6, 15), having made him put on another (garment).

[f3]: The garment which the teacher takes for himself is that mentioned above, IV, 10, 10.

वासश्चतुर्थीमुत्तरयादत्तेऽन्यत्परिधाप्य ।

1.
<https://archive.org/stream/EKAGNIKANDABHASHYAMSAMSKRUTHAM/EKAGNIKANDA%20BHASHYAM%20SAMSKRUTHAM#page/n89/mode/2up>

०८ उपाकर्मात्सर्जनप्रकरणम् ①

११३ ०१ ②

अथात उपाकरणोत्सर्जने व्याख्यास्यामः १

अथात उपाकरणोत्सर्जने व्याख्यास्यामः।

११३ ०२ ②

(आर्तव)श्रवणा (पूर्व)पक्ष

ओषधीषु जातासु

हस्तेन पौर्णमास्यां वा ऽध्यायोपाकर्म २

▼ विश्वास-टिप्पणी

वर्षऋताव् एव प्ररोहन्ति धन्याः।

श्रवणापक्ष ओषधीषु जातासु हस्तेन पौर्णमास्यां वाध्यायोपाकर्म ॥२॥

११३ ०३ ②

(शिष्टाचारानुसारेण मध्याह्नात् परं)

अग्नेर् उपसमाधानाद्य-आज्यभागान्ते

ऽन्वारब्धेषु (शिष्येषु) काण्ड-ऋषिभ्यो जुहोति,

सदसस्पतये, सावित्र्या,

ऋग्वेदाय यजुर्वेदाय सामवेदायाथर्वणवेदायेति हुत्वा

उपहोमो (= सांहितीभ्यो, याज्ञिकीभ्यो, वारुणीभ्यो, ब्रह्मणे स्वयंभुवे इति सुदर्शनसूरिः। हरदत्तस्तु जयादय इति।)

वेदाहुतीनाम् उपरिष्ठात् सदसस्पतिम् इत्येके ३

०८ सदसस्पतिमद्भुतम् प्रियमिन्द्रस्य

स"दसस्प"तिम् अ"द्भुतं

प्रिय"म् इ"न्द्रस्य का"म्यम् ।

सनि" (=दानरूपम्) मेधा"म् अयासिषम् ६

▼ विश्वास-टिप्पणी

होम-स्थाने तर्पणम् बहुधा क्रियते।

होमाङ्गत्वेनाध्ययनम् इच्छन्ति केचित्।

अग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्तेऽन्वारब्धेषु काण्डऋषिभ्यो जुहोति सदसस्पतये सावित्र्या ऋग्वेदाय यजुर्वेदाय सामवेदायाथर्वणवेदायेति हुत्वा उपहोमो वेदाहुतीनामुपरिष्ठात्सदसस्पतिमित्येके ॥३॥

११३ ०४ ②

परिषेचनान्तं कृत्वा

त्रीन् अनुवाकान् आदितो ऽधीयीरन् ४

परिषेचनान्तं कृत्वा त्रीननुवाकानादितोऽधीयीरन् ॥४॥

११३ ०५②

प्रथमोत्तमाव् अनुवाकौ वा ५

प्रथमोत्तमावनुवाकौ वा ॥५॥

११३ ०६②

त्र्यहम् एकाहं वा क्षम्याधीयीरन् ६

त्र्यहमेकाहं वा क्षम्याधीयीरन् ॥६॥

११३ ०७②

यथोपाकरणमध्यायः (नाम त्रीनध्यायान् अधीयीरन्, प्रथमोत्तमौ वा) ७

यथोपाकरणमध्यायः ॥७॥

११३ ०८②

तैषी(=पौष)-पक्षस्य रोहिण्यां पौर्णमास्यां वोत्सर्गः ८

तैषीपक्षस्य रोहिण्यां पौर्णमास्यां वोत्सर्गः ॥८॥

११३ ०९②

प्राचीमुदीचीं वा सगणो दिशम् उपनिष्क्रम्य

यत्रापः पुरस्तात् सुखाः सुखावगाहा अवकिन्यः (=तीरतृणवत्यः) शङ्खिन्यः, तासाम् अन्तं गत्वा ऽभिषेकान् कृत्वा

सुरभिमत्या ऽब्लिङ्गाभिर् वारुणीभिर्(="अवते हेड, उदुत्तमम्, इमं मे वरुण, तत्त्वा यामी"त्य् एताभिः) हिरण्यवर्णाभिः(="हिरण्यवर्णाश् शुचयः पावका" इति चतसृभिः)

पावमनीभिर्(="पवमानः सुवर्जन" इत्येतेनानुवाकेन) इति मार्जयित्वा

ऽन्तर्-जल-गतो ऽघ-मर्षणेन(="तृचेन "ऋतं च सत्यं च" इत्य् अघमर्षण-दृष्टेन) त्रीन् प्राणायामान् धारयित्वा

उत्तीर्याचम्योपोत्थाय

दर्भान् अन्योन्यस्मै सम्प्रदाय

शुचौ देशे प्राक्-कूलैर् दर्भैर् आसनानि कल्पयन्ति ९

मन्त्राः ⑤

०६ दधिक्रावणो अकारिषं

(pegasus-प्रोष्ठपदासु) दधि-क्रा"वणो अकारिषं

जिष्णो"र् अ"श्वस्य वाजि"नः ।

सुरभि" नो मु"खा करत्

प्र" ण आ"यूषि तारिषत् ।

आपो हि ष्ठा

आ"पो हि" ष्ठा" मयो-भु"वस्

ता" न ऊर्जे" (जाः) दधातन ।

महे" र"णाय(=रमणीयाय) च"क्षसे(=दर्शनाय) ॥

यो" वः शिव"तमो र"सस्

त"स्य भाजयतेह" नः ।

उशती"र्(=कामयमाना) इव मात"रः ॥

(रसाय) त"स्मा अ"रं(=शीघ्रम्) गमाम वो
यस्य (प्रभावेण) क्ष"याय(=निवासाय) जि"न्वथ(=प्रीणयथ) ।
आ"पो (प्रजा) जन"यथा च नः ॥

(चादिषु च इति न स्वर-निघातः।)

वारुण्यः

अ"व ते हे"ळो(←हेड् अवजायां) वरुण न"मोभिर्
अ"व यज्ञे"भिर् ईमहे(→नयामः) हवि"र्भिः ।
क्ष"यन्न(=निवसन्) अस्म"भ्यम् असुर प्रचेता
रा"जन् ए"नांसि शिश्रथः(=शिशिलीकुरु) कृता"नि ॥

उ"द् उत्तमं" वरुण पा"शम् अस्म"द्
अ"वाधमं" वि" मध्यमं" श्रथाय
अ"था वय"म् आदितिय व्रते" त"व
अ"नागसो अ"दितये सियाम इमं" मे वरुण श्रुधी (=श्रुणु)
ह"वम्(=आह्वानम्) अद्या" च मृळ्य (=सुखय)।
त्वा"म् अवस्यु"र् आ" चके (=अवदन)॥

त"त् त्वा यामि ब्र"ह्मणा व"न्दमानस्
त"द् आ" शास्ते य"जमानो हवि"र्भिः ।
अ"हेळमानो (=अकृध्यन्) वरुणेह" बोध्य् उ"रुशंस
मा" न आ"युः प्र" मोषीः ॥

हिरण्यवर्णाश् शुचयः

हिरण्यवर्णाश् शुचयं पावका,
यासुं जातx कश्यपो, यास्व इन्द्रः ।
अग्नियँ या गर्भन् दधिरे, विरूपास् -
ता न आपश् शँ स्योना भवन्तु । यासाँ राजा वरुणो याति मध्ये,
सत्यानृते अंवपश्यञ् जनानाम् ।
मधुश्-चुतश् शुचयो या पावकास् -
ता न आपश् शँ स्योना भवन्तु । यासान् देवा दिवि कृण्वन्ति भूक्षयँ -
या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति ।
या पाँ पृथिवीम् पयंसोन्दन्ति शुक्रास् -
ता न आपश् शँ स्योना भवन्तु । शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापश् -
शिवयां तनुवोपं स्पृशत् त्वचं मे ।
सर्वी अग्नीर् अप्सु-षदो हुवे वो,
मयि वर्चो बलम् ओजो नि धन्त ।

पवंमानस् सुवर्-जनः ।
पुवित्रेण (नाना-विषयेषु) विचर्षणिः ।
य पाता स पुनातु मा ।

पुनन्तु मा देवजनाः ।
पुनन्तु मनवो धिया ।
पुनन्तु विश्वं आयवः(=मनुष्याः) ।

जातंवेदं पुवित्रवत् ।
पुवित्रेण पुनाहि(=पुनीहि) मा ।

शुक्रेण देव दीद्यत् ।

अग्ने क्रत्वा (=प्रज्ञया) क्रतूर् अनु ॥46॥

यत् ते पवित्रम् अर्चिषि ।

अग्ने विततम् अन्तरा ।

ब्रह्म तेन पुनीमहे ।

उभाभ्यान् देव सवितः ।

पवित्रेण सवेन च ।

इदम् ब्रह्म पुनीमहे ।(5)

वैश्वदेवी पुनती देव्य आगात् (=आगच्छतु) ।

यस्यै ब्रह्मिस् तनुवो वीत-पृष्ठाः (=कान्त-स्तुतयः) ।

तया मदन्तस् सध-माद्येषु (=सह माद्यन्ति येषु सवनेषु) ।

वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥47॥

वैश्वानरो रश्मिभिर् मा पुनातु ।

वातं प्राणेनेषिरो (=इष गतौ) मयोभूः ।

द्यावापृथिवी पर्यसा पर्योभिः (=इति क्रमशः) ।

ऋतावरी (=ऋतवत्यौ) यज्ञिये मा पुनीताम् ।

बृहद्भिस् सवितस् तृभिः (=त्रिभिः [लोकगणनया]/ तृप्यतेः करणे क्विप्) ।

वर्षिषिर् (=प्रवृद्ध-धर्मैः) देव मन्मभिः (=मननीयैः) ।

अग्ने दक्षैः पुनाहि मा ।

येन देवा अपुनत ।

येनापो दिव्यङ् कशः (=कशेर गतिकर्मणो ऽसुन्) ।

तेन दिव्येन ब्रह्मणा ॥48॥

इदम् ब्रह्म पुनीमहे ।

य पावमानीर् अध्येति ।

ऋषिभिस् सम्भृतं रसम् ।

सर्वं स पूतम् अश्जाति ।

स्वदितम् (=स्वादुकृतं) मातरिश्चना (=वायुना) ।

पावमानीर् यो अध्येति ।

ऋषिभिस् सम्भृतं रसम् ।

तस्मै सरस्वती दुहे ।

क्षीरं सर्पिर् मधुदकम् ।

पावमानीस् स्वस्त्य-अयनीः ॥49॥

सु-दुघा हि पर्यस्वतीः ।

ऋषिभिस् सम्भृतो रसः ।

ब्राह्मणेष्व् अमृतं हितम् ।

पावमानीर् दिशन्तु नः ।

इमलं लोकम् अथो अमुम् ।

कामान्तु समर्थयन्तु नः ।

देवीर् देवैस् समाभृताः ।

पावमानीस् स्वस्त्य-अयनीः ।

सु-दुघा हि घृतश्-चुतः (=क्षारयिष्यः) ।

ऋषिभिस् सम्भृतौ रसः ॥50॥
ब्राह्मणेष् अमृतं हितम् ।

येन देवाः पवित्रेण ।
आत्मानम् पुनते सदा ।
तेन सहस्र-धारेण ।
पावमान्यः पुनन्तु मा ।

प्राजापत्यम् पवित्रम् ।
शतोद्यामं हिरण्मयम् ।
तेन ब्रह्म-विदो वयम् ।
पूतम् (यथा तथा स्वीयम्) ब्रह्मं पुनीमहे ।

इन्द्रस् सुनीती (त्या) सह मां पुनातु ।
सोमस् स्वस्त्या वरुणस् सुमीच्या (सम्यगञ्चनया) ।
यमो राजा प्रमृणाभिः (प्रमारिकाभिः) पुनातु मा ।
जातवेदा मा+ऊर्जयन्त्या पुनातु ॥51॥

▼ विस्तारः (द्रष्टुं नोद्यम्)

जले निमज्जने विनियोग आपस्तम्बगृह्यसूत्र उक्तः।

ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्
तपसोऽध्यजायत ।
ततो रात्रिर् (रात्र्य इति शाकले) अजायत
ततः समुद्रो अर्णवः (←अर्णः = जलम्) ॥

समुद्राद् अर्णवाद् (←अर्णः = जलम्) अधि
संवत्सरो अजायत ।
अहो-रात्राणि विदधद्
विश्वस्य (नेत्राभ्यां) मिषतो (प्राणिजातस्य) वशी (प्रजापतिर् demiurge) ॥

सूर्या-चन्द्रमसौ धाता
यथा-पूर्वम् अकल्पयत् ।
दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षम् अथो स्वः (=लोक-विशेषम्) ॥

प्राचीमुदीचीं वा सगणो दिशमुपनिष्क्रम्य यत्रापः पुरस्तात् सुखाः सुखावगाहा अवकिन्यः शङ्खिन्यः तासामन्तं गत्वाभिषेकान् कृत्वा
सुरभिमत्याब्लिङ्गाभिर्वारुणीभिर्हिरण्यवर्णाभिः पावमानीभिरिति मार्जयित्वाऽन्तर्जलगतोऽघमर्षणेन त्रीन् प्राणायामान्
धारायित्वोत्तीर्याचम्योपोत्थाय दर्भान्योन्यस्मै सम्प्रदाय शुचौ देशे प्राक्कूलैर्दर्भैरासनानि कल्पयन्ति ॥९॥

११३ १०②

ब्रह्मणे, प्रजा-पतये, बृहस्-पतये,
ऽग्नये, वायवे, सूर्याय,
चन्द्रमसे, नक्षत्रेभ्यः,
ऋतुभ्यस्, संवत्सराय,
इन्द्राय राज्ञे, सोमाय राज्ञे, यमाय राज्ञे, वरुणाय राज्ञे, वैश्रवणाय राज्ञे,
वसुभ्यो, रुद्रेभ्य, आदित्येभ्यो,
विश्वेभ्यो देवेभ्यस्, साध्येभ्यो,
मरुद्भ्य, ऋभुभ्यो,
भृगुभ्यो, ऽङ्गिरोभ्य, (कल्पयामि) इति (२४) देवगणानाम् (स्थापन-क्रमेण +उदग्-अपवर्गाण्य् आसनानि दर्भैः प्रागग्रैः कल्पयति) १०

ब्रह्मणे प्रजापतये बृहस्पतयेऽग्नये वायवे सूर्याय चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः ऋतुभ्यस्संवत्सराय इन्द्राय राज्ञे सोमाय राज्ञे यमाय राज्ञे वैश्रवणाय राज्ञे वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो देवेभ्यस्साध्येभ्यो मरुद्भ्य ऋभुभ्यो भृगुभ्योऽङ्गिरोभ्य इति देवगणानाम् ॥१०॥

११३ ११②

अथर्षयः -

विश्वामित्रो जमदग्निर् भरद्वाजो गौतमो ऽत्रिर्वसिष्ठः (अरुन्धत्याः कल्पान्तर-दर्शनात्) कश्यप इत्य् एते सप्तर्षयः।

सप्तर्षिभ्यः (देवानाम् उत्तरत आसनानि दर्भैः) कल्पयित्वा, दक्षिणतो (प्राचीन-प्रवणे) ऽगस्त्याय कल्पयन्ति ११

अथर्षयः — विश्वामित्रो जमदग्निर्भरद्वाजो गौतमोऽत्रिर्वसिष्ठः कश्यप इत्येते सप्तर्षयः सप्तर्षिभ्यः कल्पयित्वा दक्षिणतोऽगस्त्याय कल्पयन्ति ॥ ११ ॥

११३ १२②

(निवीतिन उत्तरत उदीचीनप्रवण उदगग्रैर्दर्भैः प्राग्-अपवर्गाण्य् आसनानि)

ततो यावद् (सप्तर्षिभिः) एक-वैद्य-अन्तैः कल्पयन्ति १२

▼ विश्वास-टिप्पणी

हिरन्यकेश्यनुसारेण -

- कृष्ण-द्वैपायनाय जीतू-कर्णाय तरुक्षाय तृणी-बिन्दवे
- वर्मिणे वरूथिने वाजिने
- वाजश्रवसे सत्यश्रवसे सुश्रवसे सुतश्रवसे
- सोमशुष्मायणाय सत्ववते
- बृहदुक्थाय वामदेवाय वाजिरत्नाय हर्यज्वायनायोदमयाय
- गौतमाय ऋणञ्जयाय ऋतञ्जयाय कृतञ्जयाय धनञ्जयाय
- बभ्रवे त्र्यरुणाय त्रिवर्षाय त्रिधातवे शिबिन्ताय पराशराय
- विष्णवे रुद्राय स्कन्दाय काशीश्वराय श्वराय
- धर्मायार्थाय कामाय क्रोधाय
- वसिष्ठायन्द्राय त्वष्ट्रे कर्त्रे धर्त्रे धात्रे मृत्यवे
- सवित्रे सावित्र्यै
- वेदेभ्यश्च पृथक्
- पृथग् ऋग्वेदाय यजुर्वेदाय सामवेदायार्थर्ववेदायेतिहासपुराणायेति ६

ततो यावदेकवैद्यन्तैः कल्पयन्ति ॥१२॥

११३ १३②

प्राचीनावीतानि कृत्वा

(देवानाम् अगस्त्यस्य च दक्षिणा-प्रवणदेशे दक्षिणाग्रैः प्रत्यग्-अपवर्गम्) दक्षिणतो

वैशम्पायनाय, पैङ्गये, तित्तिरये, उखाय,

आत्रेयाय पदकाराय, कौण्डिन्याय वृत्तिकाराय,

बौधायनाय प्रवचनकाराय, आपस्तम्बाय सूत्रकाराय, भरद्वाजाय सूत्रकाराय, सत्याषाढाय हिरण्यकेशाय,

आचार्येभ्य ऊर्ध्व-रेतोभ्य, एकपत्नीभ्यो वानप्रस्थेभ्यः

कल्पयामीति (दर्भैर् आसनानि कल्पयति) ॥ १३

प्राचीनावीतानि कृत्वा दक्षिणतो वैशम्पायनाय पैङ्गये तित्तिरये उखायात्रेयाय पदकाराय, कौण्डिन्याय वृत्तिकाराय, बौधायनाय प्रवचनकाराय, आपस्तम्बाय सूत्रकाराय, भरद्वाजाय सूत्रकाराय, सत्याषाढाय हिरण्यकेशाय, आचार्येभ्य ऊर्ध्वरेतोभ्य, एकपत्नीभ्यो वानप्रस्थेभ्यः कल्पयामीति ॥१३॥

११३ १४②

अथ यथास्वं (=जीवपितृकत्वं परिगणय्य) पितृभ्यः कल्पयन्ति
मातामहेभ्यश् च पृथक् १४

अथ यथास्वं पितृभ्यः कल्पयन्ति मातामहेभ्यश्च पृथक् ॥१४॥

११३ १५②

यज्ञोपवीतानि कृत्वा
तेष्व् एव देशेषु, तथैवानुपूर्व्या, तैर् एव नामभिर्,
देवान् ऋषींश् च **तर्पयन्ति**।
वैशम्पायन-प्रभृतींस् तु मातुः प्रपितामह-पर्यन्तान् **प्राचीनावीतिनस् तर्पयन्ति**।
"अमुं तर्पयाम्य्, अमुं तर्पयाम्य्, अमुं तर्पयामी"ति १५

यज्ञोपवीतानि कृत्वा तेष्वेव देशेषु तथैवानुपूर्व्या तैरेव नामाभिर्देवानृषींश्च तर्पयन्ति वैशम्पायनप्रभृतींस्तु मातुः प्रपितामहपर्यन्तान् प्राचीनावीतिनस्तर्पयन्ति - अमुं तर्पयाम्यमुं तर्पयाम्यमुं तर्पयामीति ॥१५॥

११३ १६②

अभिष्यन्ते (=प्रार्थयन्ते [स्नानादिकं सहैव कर्तुं]) वान्योन्यम् १६

अभिष्यन्ते वान्योन्यम् ॥१६॥

११३ १७②

यज्ञोपवीतानि कृत्वा त्रीनादितोऽनुवाकानधीयीरन् १७

यज्ञोपर्वतानि कृत्वा त्रीनादितोऽनुवाकानधीयीरन् ॥१७॥

११३ १८②

काण्डादीन्प्रथमोत्तमौ वा १८

काण्डादीन् प्रथमोत्तमौ वा ॥१८॥

११३ १९②

"काण्डात् काण्डात् प्ररोहन्ती"ति द्वाभ्यामुपोदके दूर्वा रोपयन्ति ॥१९॥

काण्डात्-काण्डात् **प्ररोहन्ती**
परुषꣳपरुषꣳ (=पर्वणः पर्वणः) परि ।
एवा नो दूर्वे प्र तनु
सहस्रेण शृतेन च ।

"काण्डात् काण्डात् प्ररोहन्ती"ति द्वाभ्यामुपोदके दूर्वा रोपयन्ति ॥१९॥

११३ २०②

अपः प्रगाह्योदधिं कुर्वन्ति (=क्षोभयन्ति) २०

अपः प्रगाह्योदधिं कुर्वन्ति ॥२०॥

११उ २१②

सर्वतः परिवार्योर्मिमन्तः कुर्वन्ति २१

सर्वतः परिवार्योर्मिमन्तः कुर्वन्ति ॥२१॥

११उ २२②

उद्गाह्य +आतमितोर् (=श्रमं यावत्) आजिं (प्राचीमुदीचीं वा) धावन्ति २२

उद्गाह्याऽतमितोराजिं धावन्ति ॥२२॥

११उ २३②

प्रत्येत्य

+अभिदानानि (=??) सक्तुभिर् ओदनेनेति

ब्राह्मणान् भोजयित्वा वाचयति २३

प्रत्येत्याभिदानादि सक्तुभिरोदनेनेति ब्राह्मणान् भोजयित्वा वाचयति ॥२३॥

११उ २४②

एवं पारायण (=यथारुच्यध्ययनमिति केचित्) समाप्तौ च -

काण्डादि (-अध्ययन) दूर्वारोपणोदधि-धावनवर्जम् २४

एवं पारायणसमाप्तौ च काण्डादि दूर्वारोपणोदधिधावनवर्जम् ॥२४॥

११उ २५②

(पारायण-समाप्तौ) प्रत्येत्य ब्राह्मण-भोजनादि कर्म प्रतिपद्यते २५

प्रत्येत्य ब्राह्मणभोजनादि कर्म प्रतिपद्यते ॥२५॥

११उ २६②

एवम् एवाद्भिर् (एवासनादिवर्जम्) अहरहर् देवान् ऋषीन् पितृंश् च तर्पयेत् ॥२६॥

एवम् एवाद्भिर् अहर्-अहर् देवान् ऋषीन् पितृंश्च तर्पयेत् ॥२६॥

०९ समावर्तनम्①

१२ ०१ वेदमधीत्य स्नास्यन्②

वेदमधीत्य स्नास्यन् प्राग् उदयाद् व्रजं प्रविश्यान्तर्लोम्ना चर्मणा द्वारम् अपिधायास्ते १

▼ Oldenberg

1. Having studied the Veda, when going to take the bath (which signifies the end of his studentship), he enters a cow-shed before sunrise, hangs over its door a skin with the hair inside, and sits there.

वेदमधीत्य स्नास्यन् प्राग् उदयाद् व्रजं प्रविश्यान्तर्लोम्ना चर्मणा द्वारमपरिधायास्ते ॥

१२ ०२ नैनमेतदहरादित्योऽभितपेत्②

नैनमेतदहरादित्योऽभितपेत् २

▼ Oldenberg

2. On that day the sun should not shine upon him.

नैनमेतदहरादित्योऽभितपेत्।

१२ ०३ मध्यन्दिनेऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते②

मध्यन्दिनेऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते (शम्याः परिधिः, सकृत्पात्राणि मानुषाणि, स्नातक एव कर्ता)

पालार्शी समिधमुत्तरया ("इमं स्तोम"मित्येतया) ऽऽधाय

अपरेणाम्नि कट एरकायां (कटप्रकृतिभूते तृणे) वोपविश्य

उत्तरया ("त्र्यायुष"मित्येतया) क्षुरमभिमन्त्र्योत्तरेण यजुषा ("शिवो नामासी"त्यनेन) वज्रे प्रदायापां संसर्जनाद्याकेशनिधानात् समानम् ३

▼ Oldenberg

3. [f1] At noon, after (the ceremonies) from the putting (of wood) on the fire down to the Ājyabhāga oblations (have been performed), he puts a piece of Palāśa wood on (the fire) with the next (verse; M. II, 7, 1), sits down to the west of the fire on a mat or on erakā grass, recites the next (verse, II, 7, 2) over a razor, and hands it over to the barber with the next Yajus (II, 7, 3). (The rites) beginning with the pouring together of (warm and cold) water down to the burying of the hair are the same as above (comp. M. II, 7, 4).

[f1]: 12, 3. See above, IV, 10, 5-8.

मध्यन्दिनेऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते पालार्शी समिधमुत्तरयाऽऽधाय अपरेणाम्नि कट एरकायां वोपविश्योत्तरया क्षुरमभिमन्त्र्योत्तरेण यजुषा वज्रे प्रदायापां संसर्जनाद्या केशनिधानात् समानम् ॥

१२ ०४ जघनार्थं व्रजस्योपविश्य②

जघनार्थं (=पश्चार्थं) व्रजस्योपविश्य विसस्य मेखलां ब्रह्मचारिणे प्रयच्छति ४

▼ Oldenberg

4. He sits down behind the cow-shed, takes the girdle off, and hands it over to a Brahmācārin.

जघनार्धे ब्रजस्योपविश्य विस्त्रस्य मेखलां ब्रह्मचारिणे प्रयच्छति ॥

१२ ०५ तां स②

तां स उत्तरेण ("इदमहममुष्यामुष्ये"त्यादिना) यजुषोदौम्बरमूले दर्भस्तम्बे वोपगूहति ५

▼ Oldenberg

5. The (Brahmācārin) hides it with the next Yajus (II, 7, 5) at the root of an Udumbara tree or in a tuft of Darbha grass.

तां स उत्तरेण यजुषोदौम्बरमूले दर्भस्तम्बे वोपगूहति।

१२ ०६ एवं②

एवं विहिताभिर्(पूर्ववत्संस्थाभिः शीतोष्णाभिः) एवाद्भिरुत्तराभिष् षड्भिस् (आपोहिष्ठीयाभिः हिरण्यवर्णायाभिश्च) स्नात्वा उत्तरया ("अन्नाद्याय व्यूहध्वम्"इत्यनया) उदुम्बरेण दतो (दन्तान्) धावते ६

▼ Oldenberg

6. [f2] With water of the description stated above he bathes with the six next (verses; II, 7, 6-11), and with the next (II, 7, 12) he cleanses his teeth with a stick of Udumbara wood.

[f2]: See IV, 10, 5.

एवं विहिताभिरेवाद्भिरुत्तराभिष् षड्भिस्स्नात्वोत्तरयोदुम्बरेण दतो धावते।

१२ ०७ स्नानीयोच्छादितस्नातः②

स्नानीयाच्छादितस् स्नातः ७

▼ Oldenberg

7. Having bathed and shampooed his body with such ingredients as are used in bathing, (aromatic powder, &c.),

स्नानीयोच्छादितस्नातः।

१२ ०८ उत्तरेण यजुषाऽहतमन्तरम्②

उत्तरेण यजुषाऽहतमन्तरं वासः परिधाय
सार्वसुरभिणा चन्दनेनोत्तरैर् देशताभ्यः प्रदायोत्तरयानुलिप्य
मणिं सौवर्णं सोपधानं सूत्रोतम् उत्तरयोदपात्रे त्रिः प्रदक्षिणं परिप्लाव्य
+उत्तरया ग्रीवास्व् आबध्यैवम् एव बादरं मणिं मन्त्रवर्जं सव्ये पाणाव् आबध्य
+अहतम् उत्तरं वासो रेवतीस्त्विति समानम् ८

▼ Oldenberg

8. He puts on with the next Yajus (M. II, 7, 13) a fresh under garment, and anoints himself, after having given the salve in charge of the deities with the next (Mantras, II, 7, 14), with the next (verse, II, 7, 15) with sandal salve which is scented with all kinds of perfumes. With the next (verse, II, 7, 16) he moves about a gold pellet with its setting, which is strung on a string, three times from left to right in a water-pot; with the next (verse, II, 7, 17) he ties the (pellet) to his neck; in the same way, without Mantras, he ties a pellet of Bādara wood to his left hand, and repeats the rites stated above with a fresh upper garment, with the (verses), 'May the rich' (comp. above, IV, 10, 10; M. II, 7, 18).

उत्तरेण यजुषाऽहतमन्त्रं वासः परिधाय सार्वसुरभिणा चन्दनेनोत्तरैर्दशताभ्यः प्रदायोत्तरयानुलिप्य मणिं सौवर्णं सोपधानं सूत्रोत्तरयोदपात्रे त्रिः प्रदक्षिणं परिप्लाव्योत्तरया ग्रीवास्वाबध्वैवमेव बादरं मणिं मन्त्रवर्जं सव्ये पाणावाबध्याहतमुत्तरं वासो रेवतीस्त्वेति समानम्।

१२ ०९ तस्य दशायाम्②

तस्य दशायां प्रवर्तो (=कर्णालङ्कारौ सौवर्णौ) प्रबध्य
दर्व्याम् आधायाज्येनाभ्यानायन् उत्तरा आहुतीर्हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते ९

▼ Oldenberg

9. To the skirt (of that garment) he ties two earrings, puts them into the (sacrificial spoon called) Darvi, offers the oblations (indicated by the) next (Mantras; M. II, 8, 1-8), pouring the Ājya over (the ear-rings), and enters upon (the performance of) the Jāya and following oblations.

तस्य दशायां प्रवर्तो प्रबध्य दर्व्यामाधायाज्येनाभ्यानायन् उत्तरा आहुतीर्हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते।

१२ १० परिषेचनान्तङ् कृत्वताभिरेव②

परिषेचनान्तं कृत्वा +एताभिर्(→ "आयुष्यं वर्चस्यम्") एव दक्षिणे कर्ण आबध्नीतैताभिस् सव्ये १०

▼ Oldenberg

10. Having performed (the ceremonies) down to the sprinkling (of water) round (the fire), he should tie (one of the ear-rings) with the same (verses) to his right ear, and with the same (verses one) to his left ear.

परिषेचनान्तं कृत्वताभिरेव दक्षिणे कर्ण आबध्नीतैताभिस्सव्ये।

१२ ११ एवमुत्तरैर्यथालिङ्गं②

एवमुत्तरैर् यथालिङ्गं - सजश् शिरस्य्
आञ्जनम्
आदशविक्षणम्
उपानहौ
छत्रं
दण्डमिति ११

▼ Oldenberg

11. In the same way he should with the following (formulas, M. II, 8, 9-9, 5), according to the characteristics (contained in them), (put) a wreath on his head, anoint (his eyes), look into a mirror, (put on) shoes, (and should take) a parasol and a staff.

एवमुत्तरैर्यथालिङ्गं स्रजशिशिरस्याञ्जनमादर्शवेक्षणमुपानहौ छत्रं दण्डमिति ॥

१२ १२ वाचं यच्छत्यानक्षत्रेभ्यः②

वाचं यच्छत्य् आनक्षत्रेभ्यः १२

▼ Oldenberg

12. He keeps silence until the stars appear.

वाचं यच्छत्यानक्षत्रेभ्यः।

१२ १३ उदितेषु नक्षत्रेषु②

उदितेषु नक्षत्रेषु प्राचीम् उदीचीं वा दिशम् उपनिष्क्रम्योत्तरेणार्धर्चेन दिश उपस्थाय

+उत्तरेण नक्षत्राणि चन्द्रमसम् इति १३

▼ Oldenberg

13. When the stars have appeared, he goes away towards the east or north, worships the quarters (of the horizon) with the next hemistich, and the stars and the moon with the next (M. II, 9, 6).

उदितेषु नक्षत्रेषु प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्योत्तरेणार्धर्चेन दिश उपस्थायोत्तरेण नक्षत्राणि चन्द्रमसमिति।

१२ १४ रातिना सम्भाष्य②

रातिना सम्भाष्य यथार्थं गच्छति १४

▼ Oldenberg

14. Having spoken with a friend he may go where he likes.

रातिना सम्भाष्य यथार्थं गच्छति।

१० मधुपर्कः①

१३ ०१ अथैतदपरं तूष्णीमेव②

अथैतदपरं तूष्णीमेव तीर्थे स्नात्वा तूष्णीं समिधमादधाति ।

▼ Oldenberg

1. Now this (is) another (way for performing the Samāvartana). He bathes silently at a bathing-place and puts silently a piece of wood on (the fire).

अथैतदपरं तूष्णीमेव तीर्थे स्नात्वा तूष्णीं समिधमादधाति ।

१३ ०२ यत्रास्मा अपचितिम्②

यत्रास्मा अपचितिं कुर्वन्ति तत्कूर्च उपविशति यथापुरस्तात्।

▼ Oldenberg

2. [f1] He sits down on a bunch of grass, as stated above (comp. M. II, 9, 7), at a place where they are going to honour him (with the Argha reception).

[f1]: 13, 2. See above, IV, II, 7.

यत्रास्मा अपचितिं कुर्वन्ति तत्कूर्च उपविशति यथापुरस्तात्।

१३ ०३ एवमुत्तराभ्यां यथालिङ्गम्②

एवमुत्तराभ्यां यथालिङ्गं राजा स्थपतिश्च ।

▼ Oldenberg

3. A king and a chieftain (sit down) in the same way (as a Brāhmaṇa), with the next two (formulas, M. II, 9, 8. 9), according to the characteristics (contained in them).

एवमुत्तराभ्यां यथालिङ्गं राजा स्थपतिश्च ।

१३ ०४ आपः पाद्या②

आपः पाद्या इति प्राह ।

▼ Oldenberg

4. (The host) announces (to the guest), 'The water for washing the feet!'

आपः पाद्या इति प्राह ।

१३ ०५ उत्तरयाऽभिमन्त्र्य दक्षिणम्②

उत्तरयाऽभिमन्त्र्य दक्षिणं पादं पूर्वं ब्राह्मणाय प्रयच्छेत्सव्यं शूद्राय।

▼ Oldenberg

5. [f2] (The guest) should recite the next (verse, II, 9, 10) over (that water) and should stretch out the right foot first to a Brāhmaṇa, the left to a Śūdra.

[f2]: Comp. Āśvalāyana-Gṛhya I, 24, 11. 12.

उत्तरयाऽभिमन्त्र्य दक्षिणं पादं पूर्वं ब्राह्मणाय प्रयच्छेत्सव्यं शूद्राय।

१३ ०६ प्रक्षालयितारमुपस्पृश्योत्तरेण ②

प्रक्षालयितारमुपस्पृश्योत्तरेण यजुषाऽऽत्मानं प्रत्यभिमृशेत् ।

▼ Oldenberg

6. Having touched the person who washes him, he should touch himself (i.e. his own heart) with the next (formula, M. II, 9, II).

प्रक्षालयितारमुपस्पृश्योत्तरेण यजुषाऽऽत्मानं प्रत्यभिमृशेत् ।

१३ ०७ कूर्चाभ्याम् परिगृह्य ②

कूर्चाभ्यां परिगृह्य मृन्मयेना'र्हणीया आप' इति प्राह ।

▼ Oldenberg

7. (The host, taking the Argha water) in an earthen vessel which he holds with two bunches of grass, announces (to the guest), 'The Argha water!'

कूर्चाभ्यां परिगृह्य मृन्मयेना'र्हणीया आप' इति प्राह ।

१३ ०८ उत्तरयाऽभिमन्त्र्याञ्जलावेकदेश ②

उत्तरयाऽभिमन्त्र्याञ्जलावेकदेश आनीयमान उत्तरं यजुर्जपेत् ।

▼ Oldenberg

8. (The guest) should recite the next (formula, II, 9, 12) over (that water) and should murmur the next Yajus (II, 9, 13), while a part (of the water) is poured over his joined hands.

उत्तरयाऽभिमन्त्र्याञ्जलावेकदेश आनीयमान उत्तरं यजुर्जपेत् ।

१३ ०९ शेषम् ②

शेषं पुरस्तान्निनीयमानमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते ।

▼ Oldenberg

9. Over the rest (of the water) which is poured out towards the east, he recites the next (verse, M. II, 9, 14).

शेषं पुरस्तान्निनीयमानमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते ।

१३ १० दधि मध्विति②

दधि मध्विति संसृज्य कांस्येन वर्षीयसा पिधाय कूर्चाभ्यां परिगृह्य "मधुपर्क" इति प्राह ।

▼ Oldenberg

10. (The host) pours together curds and honey in a brass vessel, covers it with a larger (brass cover), takes hold of it with two bunches of grass, and announces (to the guest), 'The honey-mixture!'

दधि मध्विति संसृज्य कांस्येन वर्षीयसा पिधाय कूर्चाभ्यां परिगृह्य "मधुपर्क" इति प्राह ।

१३ ११ त्रिवृतमेके घृतम्②

त्रिवृतमेके घृतं च ।

▼ Oldenberg

11. Some take three substances, (those stated before) and ghee.

त्रिवृतमेके घृतं च ।

१३ १२ पाङ्क्तमेके धानास्सक्तूँश्च②

पाङ्क्तमेके धानास्सक्तूँश्च ।

▼ Oldenberg

12. Some take five, (the three stated before), and grains, and flour.

पाङ्क्तमेके धानास्सक्तूँश्च ।

१३ १३ उत्तराभ्यामभिमन्त्र्य②

उत्तराभ्यामभिमन्त्र्य यजुर्भ्यामप आचामति पुरस्तादुपरिष्ठाच्चोत्तरया त्रिः प्राश्यानुकम्प्याय प्रयच्छेत् ।

▼ Oldenberg

13. The guest recites the next two (formulas, M. II, 10, 1. 2) over (the honey-mixture) and sips water with the two Yajus (II, 10, 3. 4) before (eating) and afterwards; with the next (verse, II, 10, 5) he should partake three times (of the food) and should give the remainder to a person towards whom he is kindly disposed.

उत्तराभ्यामभिमन्त्र्य यजुर्भ्यामप आचामति पुरस्तादुपरिष्ठाच्चोत्तरया त्रिः प्राश्यानुकम्प्याय प्रयच्छेत् ।

१३ १४ प्रतिगृह्यैव राजा②

प्रतिगृह्यैव राजा स्थपतिर्वा पुरोहिताय ।

▼ Oldenberg

14. A king or a chieftain should only accept it and (give it) to his Purohita.

प्रतिगृह्यैव राजा स्थपतिर्वा पुरोहिताय ।

१३ १५ गौरिति गाम्②

गौरिति गां प्राह ।

▼ Oldenberg

15. (The host) announces the cow with (the word), 'The cow!'

गौरिति गां प्राह ।

१३ १६ उत्तरयाभिमन्त्र्य तस्यै②

उत्तरयाभिमन्त्र्य तस्यै वपाँ श्रपयित्वोपस्तीर्णाभिघारितां मध्यमेनान्तमेन वा पलाशपर्णेनोत्तरया जुहोति ।

▼ Oldenberg

16. After the guest has recited the next (formula, M. II, 10, 6) over (the cow, the host) cools its omentum, and having performed the 'spreading under' and the sprinkling over (of Ājya), he sacrifices it with the next (verse, M. II, 10, 7) with a Palāśa leaf from the middle or the end (of the stalk).

उत्तरयाभिमन्त्र्य तस्यै वपाँ श्रपयित्वोपस्तीर्णाभिघारितां मध्यमेनान्तमेन वा पलाशपर्णेनोत्तरया जुहोति ।

१३ १७ यद्युत्सृजेदुपांशूत्तराञ्②

यद्युत्सृजेदुपांशूत्तरां जपित्वोमुत्सृजेतेत्युच्चैः ।

▼ Oldenberg

17. If the guest chooses to let (the cow) loose, he murmurs the next (formulas, II, 10, 8-11) in a low voice (and says) loudly, 'Om! Let it loose!' (II, 10, 12).

यद्युत्सृजेदुपांशूत्तरां जपित्वोमुत्सृजेतेत्युच्चैः ।

१३ १८ अन्नम्②

अन्नं प्रोक्तमुपांशूत्तरैरभिमन्त्र्यो कल्पयतेत्युच्चैः ।

▼ Oldenberg

18. (In this case) he recites the next (formulas, M. II, 10, 13-17) in a low voice over the food which is announced to him (instead of the cow), (and says) loudly, 'Om! Make it ready!' (II, 10, 18).

अन्नं प्रोक्तमुपांशूत्तरैरभिमन्त्र्यो कल्पयतेत्युच्चैः ।

१३ १९ आचार्यायर्त्विजे श्वशुराय②

आचार्यायर्त्विजे श्वशुराय राज्ञ इति परिसंवत्सरादुपतिष्ठद्भ्य एतत्कार्यम् ।

▼ Oldenberg

19. For his teacher, for a Rtvij, for his father-in-law, for a king he ought to perform this (Arghya ceremony) as often as they visit his house, if at least one year has elapsed (since they came last).

आचार्यायर्त्विजे श्वशुराय राज्ञ इति परिसंवत्सरादुपतिष्ठद्भ्य एतत्कार्यम् ।

१३ २० सकृत्प्रवक्त्रे चित्राय②

सकृत्प्रवक्त्रे चित्राय ।

▼ Oldenberg

20. For a renowned teacher (of the Veda the ceremony should be performed) once.

सकृत्प्रवक्त्रे चित्राय ।

११ सीमन्तोन्नयनम्①

१४ ०१ सीमन्तोन्नयनम् प्रथमे②

सीमन्तोन्नयनं प्रथमे गर्भे चतुर्थे मासि ॥ आपस्तम्बगृह्यसूत्र १४.१ ॥

▼ Oldenberg

1. The Sīmantonnayana (or parting of the pregnant wife's hair, is performed) in her first pregnancy, in the fourth month.

सीमन्तोन्नयनं प्रथमे गर्भे चतुर्थे मासि ।

१४ ०२ ब्राह्मणान् भोजयित्वाऽऽशिषो②

ब्राह्मणान् भोजयित्वा ऽशिषो वाचयित्वा,
अग्नेर् उपसमाधानाद्-आज्यभागान्ते
ऽन्वारब्धायाम् (चौले - अन्वारब्धे)
उत्तरा आहुतीर् हुत्वा (= " धाता ददातु नो रयिम् " इति चतस्रो, "यस्त्वा हृदा कीरिणे"ति चतसः)
जयादि प्रतिपद्यते ॥
परिषेचनान्तं कृत्वा

धाता दंदातु नो रयिम्
ईशानो जगत्सु(१)पतिः ।
स नः पूर्णेन वावनत् ।

धाता प्रजायां उत राय ईशे (=ईष्टे)
धातेदं विश्वम् भुवनं जजान ।
धाता पुत्रं यजमानाय दातां
तस्मां उ हव्यं घृतवन्द विधेम ।

धाता दंदातु नो रयिम्
प्राचीं जीवातुम् अक्षिताम् ।
वयं देवस्य धीमहि
सुमतिं सत्य-रांधसः (=धनस्य) ।

धाता दंदातु दाशुषे वसूनि
प्रजाकांमाय मीढुषे (=सेक्त्रे) दुरोणे (=दारेषु) ।
तस्मै देवा अमृताः सं व्ययन्तां (=ददतु)
विश्वे देवासो अर्दितिः सजोषाः ।

यस् त्वा हृदा कीरिणा (=स्तोत्रिणा) मन्वमानो
ऽमर्त्यं मर्त्यो जो हवीमि ।
जा तवेदो यशो अस्मासु धेहि
प्रजाभिर् अग्ने अमृतत्वम् अश्याम् ॥

यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उ
लोकम् अग्ने कृणवः (=कुर्याः) स्योनम् (सुखमयम्)।
अश्विं न स पुत्रिणं वीरवन्तं
गोमन्तं रयिं नशते (=प्राप्नोति) स्वस्ति ॥

त्वे" सु" पुत्र (आमन्त्रिताङ्गत्वाद् अनुदात्तः) शवसो"
ऽवृत्रन् (=अवर्तन्त) का"म-कातयः (=काम-कामनाः [सुतयः]) ।
न" त्वा"म् इन्द्रा"ति रिच्यते ॥

उक्थ"उक्थे सो"म इ"न्द्रं ममाद
नीथे"नीथे (समाप्ते समाप्ते) मघ"वानँ सुता"सः ।
य"द् ई" सबा"धः पित"रं न" पुत्राः"
समान"-दक्षा (=समानबलाः) अ"वसे ह"वन्ते ।

▼ Oldenberg

2. (The husband) serves food to Brāhmaṇas and causes them to pronounce auspicious wishes; then, after (the ceremonies) from the putting (of wood) on the fire down to the Ājyabhāga oblations (have been performed), he offers the oblations (indicated in the) next (Mantras, M. II, 11, 1-8), while (the wife) takes hold of him, and enters upon the (performance) of the Jaya and following oblations.

ब्राह्मणान् भोजयित्वाऽऽशिषो वाचयित्वाऽग्नेर् उपसमाधानाद्य्-आज्य-भागान्ते ऽन्वारब्धायाम् उत्तरा आहुतीर् हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते ।

१४ ०३ परिषेचनान्तङ् कृत्वा②

परिषेचनान्तं कृत्वा ऽपरेणानि प्राचीम् उपवेश्य त्रेण्या शलल्या त्रिभिर् दर्भ-पुञ्जीलैश् शलालु-गलप्सेनेत्य् (→उदुम्बर-फल-सङ्घातेन) ऊर्ध्वं सीमन्तम् उन्नयति व्याहृतीभिर् उत्तराभ्यां च ।

▼ Oldenberg

3. Having performed (the rites) down to the sprinkling (of water) round (the fire), he makes her sit down to the west of the fire, facing the east, and parts her hair upwards (i.e. beginning from the front) with a porcupine's quill that has three white spots, with three Darbha blades, and with a bunch of unripe Udumbara fruits, with the Vyāhṛtis or with the two next (verses, II, 11, 9. 10).

परिषेचनान्तं कृत्वा ऽपरेणानि प्राचीम् उपवेश्य त्रेण्या शलल्या त्रिभिर् दर्भ-पुञ्जीलैश् शलालु-गलप्सेनेत्य् ऊर्ध्वं सीमन्तम् उन्नयति व्याहृतीभिर् उत्तराभ्यां च ।

१४ ०४ 'गायतम्' इति②

गायतम् इति वीणा-गाथिनौ संशास्ति ॥

▼ Oldenberg

4. He says to two lute-players, 'Sing!'

'गायतम्' इति वीणागाथिनौ संशास्ति ॥

१४ ०५ उत्तरयोः पूर्वा②

उत्तरयोः पूर्वा साल्वानां ब्राह्मणानामितरा ।

यौगन्धरिर् एव नो राजेति साल्वीर् अवादिषुः ।
विवृत्तचक्रा आसीनास् तीरेण यमुने तवं ।

▼ Oldenberg

5. Of the next two (verses, II, 11, 11. 12) the first (is to be sung on this occasion) among the (people of the) Sālvas.

उत्तरयोः पूर्वा साल्वानां ब्राह्मणानामितरा ।

१४ ०६ नदीनिर्देशश्च यस्याम् ②

(अन्येषाम् - "सोम एव नो राजा" इत्येषा।) नदी-निर्देशश्च यस्यां वसन्ति ॥

सोमं एव नो राजेत्
आहुर्ब्राह्मणीः प्रजाः ।
विवृत्त-चक्रा आसीनास्
तीरेणासौ (→उपजीव्यनदीनाम्) तवं ।

▼ Oldenberg

6. [f1] The second (is to be used) for Brāhmaṇas; and the river near which they dwell is to be named.

[f1]: Āśvalāyana I, 14, 7; Pāraskara I, 15, 8. Comp. Zeitschrift der D. M. Gesellschaft, XXXIX, 88.

नदीनिर्देशश्च यस्यां वसन्ति ।

१४ ०७ यवान् विरूढानाबध्य ②

(पूर्वमेवैतदर्थम् उप्तान्) यवान् विरूढान् (शिरसि वध्वाः) आबध्य,
(वधूर) वाचं यच्छत्य् आनक्षत्रेभ्यः ॥

▼ Oldenberg

7. [f2] He ties barley-grains with young shoots (to the head of the wife); then she keeps silence until the stars appear.

[f2]: 7, 8. Sudarśanārya mentions that instead of the singular, 'She keeps silence, she breaks her silence,' some read the dual, so that the husband and his wife are referred to.

यवान् विरूढानाबध्य वाचं यच्छत्यानक्षत्रेभ्यः ।

१४ ०८ उदितेषु नक्षत्रेषु ②

उदितेषु नक्षत्रेषु प्राचीम् उदीचीं वा दिशम् उपनिष्क्रम्य
वत्सम् अन्वारभ्य
व्याहृतीश् च जपित्वा
वाचं विसृजेत् ॥

▼ Oldenberg

8. When the stars have appeared, he goes (with his wife) towards the east or north, touches a calf, and murmurs the Vyāhṛtis; then she breaks her silence.

उदितेषु नक्षत्रेषु प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य वत्समन्वारभ्य व्याहृतीश्च जपित्वा वाचं विसृजेत् ।

१२ पुंसुवनम्①

१४ ०९ पुंसवनं व्यक्ते②

पुंसवनं व्यक्ते गर्भे तिष्येण ।

पुंसुवनम् असि ।

▼ Oldenberg

9. The Pumsavana (i.e. the ceremony to secure the birth of a male child) is performed when the pregnancy has become visible, under the constellation Tisya.

पुंसवनं व्यक्ते गर्भे तिष्येण ।

१४ १० न्यग्रोधस्य या②

न्यग्रोधस्य या प्राच्युदीची वा शाखा ततस्सवृषणां शुङ्गामाहृत्य सीमन्तवदग्नेरुपसमाधानादि ॥

▼ Oldenberg

10. From a branch of a Nyagrodha tree, which points eastward or northward, he takes a shoot with two (fruits that look like) testicles. The putting (of wood) on the fire, &c., is performed as at the Simantonnayana (Sūtra 2).

न्यग्रोधस्य या प्राच्युदीची वा शाखा ततस्सवृषणां शुङ्गामाहृत्य सीमन्तवदग्नेरुपसमाधानादि ।

१४ ११ अनवस्नातया कुमार्या②

अनवस्नातया कुमार्या दृषत्पुत्रे दृषत्पुत्रेण पेषयित्वा परिप्लाव्यापेरणाग्निं प्राचीमुत्तानां निपात्योत्तरेण यजुषाऽङ्गुष्ठेन दक्षिणे नासिकाच्छिद्रेऽपि नयति ।

▼ Oldenberg

11. He causes a girl who has not yet attained maturity to pound (the Nyagrodha shoot) on an upper mill-stone with another upper mill-stone, and to pour water on it; then he makes his wife lie down on her back to the west of the fire, facing the east, and inserts (the pounded substance) with his thumb into her right nostril, with the next Yajus (II, 11, 13).

अनवस्नातया कुमार्या दृषत्पुत्रे दृषत्पुत्रेण पेषयित्वा परिप्लाव्यापेरणाग्निं प्राचीमुत्तानां निपात्योत्तरेण यजुषाऽङ्गुष्ठेन दक्षिणे नासिकाच्छिद्रेऽपि नयति ।

१४ १२ पुमाँसञ् जनयति②

पुमाँसं जनयति ।

▼ Oldenberg

12. Then she will give birth to a son.

पुमाँसं जनयति ।

१४ १३ क्षिप्रं सुवनम्②

क्षिप्रं सुवनम् ।

▼ Oldenberg

13. Here follows the ceremony to secure a quick deliverance.

क्षिप्रं सुवनम् ।

१४ १४ अनाप्रीतेन②

अनाप्रीतेन शरावेणानुस्रोतसम् उदकम् आहृत्य, पत्तस् (=पादयोः) तूर्यन्ती (=ओषधिविशेषं) निधाय, मूर्धञ् +शोष्यन्तीम् उत्तरेण यजुषा (आभिष्ट्वाहं दशभिरभिमृशामि) ऽऽभिमृश्य+, एताभिर् अद्भिरुत्तराभिर् (यथैव सोमः पवते) अवोक्षेत् ॥

(अङ्गुलीभिर्) आभिष् ट्वा ऽहं दशभिर् अभिमृशामि - दशमास्याय सूतवे । (२४)

मन्त्रः⑥

- यथैव सोमः पवते यथां समुद्र एजंति ।
एवन्ते गर्भं एजंतु सह जरायुणा निष्क्रम्य प्रतितिष्ठतु ।
आयुषि ब्रह्मवर्चसि यशसिं वीर्येऽन्नाद्यै ।

यथैव सोमः पवते, यथां समुद्र एजंति (=कम्पते),

एवन्ते गर्भं एजंतु।

सह जरायुणा (=गर्भवेष्टनेन) निष्क्रम्य प्रतितिष्ठतु - आयुषि ब्रह्मवर्चसि यशसिं ।

दश मासाञ् छशयानो

धात्रा हि तथां कृतम् ।

ऐतु गर्भो अक्षितो

जीवो जीवन्त्याः ।

आयमनीर् यमयतु गर्भम्

आपो देवीस् सरस्वतीः ।

ऐतु गर्भो अक्षितो

जीवो जीवन्त्याः ।

▼ Oldenberg

14. With a shallow cup that has not been used before, he draws water in the direction of the river's current; at his wife's feet he lays down a Tūryantī plant; he should then touch his wife, who is soon to be delivered, on the head, with the next Yajus (II, 11, 14), and should sprinkle her with the water, with the next (three) verses (II, 11, 15-17).

अनाप्रीतेन शरावेणानुस्रोतसमुदकमाहृत्य पत्तस्तूर्यन्तीं निधाय मूर्धञ्छोष्यन्तीमुत्तरेण यजुषाऽभिमृश्यैताभिर् अद्भिरुत्तराभिरवोक्षेत् ।

१४ १५ यदि जरायु②

यदि जरायु न पतेदेवंविहिताभिरेवाद्भिरुत्तराभ्यामवोक्षेत् ।

तिलदे (जरायो!) ऽवंपद्यस्व (=अवपत), न माँसम् अंसि, नोदलं (र)म् । (२४)

स्थवित्त्र्य् अवंपद्यस्व, न माँसेषु, न स्नावंसु (=tendon) न बद्धमंसि मुज्जसुं ।
निरैतु पृश्नि (=स्वल्परूपं) शेवं (=सुख)लँ शुने जराय्व् अत्तवे ॥ (11)

▼ Oldenberg

15. Yadi jarāyu na pated evaṃvihitābhir evādbhir uttarābhyām (II, 11, 18. 19) avokṣet.

यदि जरायु न पतेदेवंविहिताभिरेवाद्भिरुत्तराभ्यामवोक्षेत् ।

१३ जातकर्म①

१५ ०१ जातं वात्सप्रेणाभिमृश्योत्तरेण②

जातं (=जातमात्रम्, "प्राङ्नाभिवर्धनात्पुंसो जातकर्म विधीयते") वात्सप्रेण (=दिवसस्परीत्येषः) + अभिमृश्य,

दिवस् प रि प्रथमं जज्ञे अग्निर्
अस्मद् द्वितीयम् प रि जात वेदाः ।
तृतीयम् अप्सु नृ-मणा अजस्रम्
इन्धान एनं जरते (=स्तौति) स्वाधीः (=सुप्रजाता) ।

(प्रतिज्ञा+ऋक्। अग्रिमाम् उत्तरम्।)
विद्वां ते अग्ने त्रेधा (रूपाणि अग्नि-विद्युत्-सूर्यासु) त्रयाणि
विद्वां ते सद्म (नानाकुण्डेषु) विभृतम् पुरुत्रां (=बहुधा)।
विद्वां ते नाम परमं गुहा यद्
विद्वां तम् उत्सं (=fount) यत् आजगन्थ ।

(प्राक्तनाया विस्तारः!) समुद्रे त्वा नृमणा अप्सु अन्तर्
नृचक्षा (=नृद्रष्टा) ईधे (=दीपयते) दिवो अग्न ऊ धन् (=उधस्थानीये मेघे) ।
तृतीये त्वा रजसि (=लोके) तस्थिवोसम्
ऋतस्य योनौ महिषा अहिन्वन् (=बुद्धवन्तः) ।

अक्रन्दद् अग्निः स्तनयन्निव द्यौः
क्षांमा (=पृथिवी) रे रिहद् (=आस्वादयन्) वीरुधः (=वृक्षगुल्मान्) समञ्जन् ।
सद्यो जज्ञानो (=दावानलः) वि हीम् इद्धो
अख्यद् आ रो दसी भानुना भात्य् अन्तः ।

उशिक् (=कामयिता) पावको अरतिः (=गन्ता) सुमेधा
मर्तेष्व् अग्निर् अमृतो नि धायि ।
इयर्ति (=गमयति) धूमम् अरुषम् (=महत्) भरिभ्रद्
उच्चुक्रेण शोचिषा द्याम् इ नक्षत् (=दीपयत्)।

विश्वस्य केतुर् भुवनस्य गर्भ
आ रो दसी अपृणाज् (=अपूरयत्) जायमानः ।
वीडुं (=दृढं) चिद् अद्रिम् अभिनत् परायज् (=परागच्छन्)
जना यद् अग्निम् अयजन्त पञ्च ।

श्रीणाम् उदारो धरुणो रयीणाम्
मनीषाणाम् प्रापणः सोम-गोपाः ।
वसोः सूनुः स हसो अप्सु राजा (=दीप्यमानः)
वि भात्य् अग्र उषसाम् इधानः ।

यस् ते अद्य कृणवद् भद्रशोचे
ऽपूपं देव घृतवन्तम् अग्ने ।
प्र तं नय प्रतरां (=नितरां) वस्यो (=वसीयः)
अच्छाभि ह्युम्नं (=धनं) देव भक्तं यविष्ठ ।

आ तम् भज सौश्रवसेष्व् (स्वन्नेषु [यागेषु]) अग्न
उक्थं-उक्थ आ भज शस्यमाने ।
प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवात्य्
उज् जाते न (पुत्रादिना) भिनदद् (=उद्दिष्ट प्रकाशताम्) उज्जित्वैः (=जनिष्यमापैः)।

त्वा"म् अग्ने य"जमाना अ"नु द्यू"न्
वि"श्वा व"सूनि दधिरे वा"र्याणि (=वरणीयानि) ।
त्व"या सह" द्र"विणम् इच्छ"माना
व्रजं" गो"मन्तम् उशि"जो (=मेधाविनो) वि" ववुः ।

दृशानो" रुक्म" (=रोचमानः) उर्व्या" (=महत्या) व्य"द्यौद्
दुर्म"र्षम् आ"युः श्रिये" रुचानः" ।
अग्नि"र् अम्"तो अभवद् व"योभिर्
य"द् एनं द्यौ"र् अ"जनयत् सुरे"ताः ॥

उपस्थ आधानम् ⑥

उत्तरेण यजुषोपस्थ आधाय (= "अस्मिन्नह"मित्यनेन)
अस्मिन्नहसहस्रं पुष्याम्येधमानस् स्वे वशे ।

अभिमन्त्रणम् ⑥

उत्तराभ्याम् ("अङ्गादङ्गाद्" इति) अभिमन्त्रणं ,
अङ्गादङ्गात्संभवंसि हृदयादधि जायसे ।
आत्मा वै पुत्रनामांसि स जीव शरदंश्शतम् ।

मूर्धन्यवघ्राणम् ⑥

("अश्मा भवे"ति) मूर्धन्यवघ्राणं,
अश्मां भव परशुर्भुव हिरण्यमस्तुतं भव ।
पशूनान्त्वां हिङ्कारेणाभि जिघ्राम्य असौ (→नामनिर्देशः)।

दक्षिणकर्णे-जपः ⑥

("मेधां त" इति) दक्षिणे कर्णे जापः १

मेधान् ते देवस् संविता
मेधान् देवी सरस्वती ।
मेधान् ते अश्विनौ देवाव्
आधत्तां पुष्करस्रजा ।

▼ Oldenberg

1. [f1] After he has touched the new-born child with the Vātsapra hymn (Taitt. Saṃh. IV, 2, 2; M. II, 11, 20), and has taken him on his lap with the next Yajus (M. II, II, 21), with the next (three)

(verses - II, 11, 22; 12, 1. 2 - one by one) he addresses the child, kisses him on his head, and murmurs (the third verse) into his right ear.

[f1]: 15, 1. We ought to read *uttarābhir*, not *uttarābhyām*. Comp. below, *Sūtra* 12.

जातं वात्सप्रेणाभिमृश्योत्तरेण यजुषोपस्थ आधायोत्तराभ्यामभिमन्त्रणं मूर्धन्यवघ्राणं दक्षिणे कर्णे जापः ।

१५ ०२ नक्षत्रनाम च②

("अभिजिघ्राम्यसौ") नक्षत्रनाम च निर्दिशति २

▼ Oldenberg

2. And he gives him a Nakṣatra name.

नक्षत्रनाम च निर्दिशति ।

१५ ०३ तद्रहस्यम् भवति②

तद्रहस्यं भवति (सूक्तवाकाभिवादनादिष्वपि!)३

▼ Oldenberg

3. That is secret.

तद्रहस्यं भवति ।

१५ ०४ मधु घृतमिति②

मधु घृतम् इति संसृज्य

तस्मिन् दर्भेण हिरण्यं निष्टर्क्य (= शिखाबन्धनवत्सरन्ध्रेण ग्रन्थिना),

बध्वा

ऽवदाय

+उत्तरैर् मन्त्रैः ("त्वयि मेधाम्" इति) कुमारं प्राशयित्वा,

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां

त्वय्य् अग्निस् तेजो दधातु ।

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां

त्वयीन्द्र इन्द्रियं दधातु ।

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां

त्वयि सूर्या भ्राजो दधातु ।

स्नापनम्⑥

प्रतिज्ञा⑥

उत्तराभिः पञ्चभिस् (= "ऽक्षेत्रियै त्वे"त्यादिभिः) स्नापयित्वा,

क्षेत्रियै (=अचिकित्स्यव्याधेः) त्वा निर्ऋत्यै त्वा..
द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि
शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे ।

शान्तिवचनम् ⑥

शन् ते अग्निस् सहाद्विर् अस्तु
शं द्यावापृथिवी सहौषधीभिः ।
शम् अन्तरिक्षं सह वातेन ते
शन् ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु।

या दैवीश् चतस्रः प्रदिशो वातं-पत्नीर्,
अभि सूर्यो विचष्टे (=विपश्यति) ।
तासान् त्वा ऽऽज्रस आ दधामि।
प्र यक्ष्मं एतु निर्ऋतिं पराचैः (=प्राङ्मुखः) ।

अवर्तिनिवारणम् ⑥

अमोचि यक्ष्माद् दुरिताद् अवर्त्यै (=आपत्तः)।
द्रुहः पाशान् निर्ऋत्यै च+उदमोचि ।
अहा (=अहासीत्) अवर्तिम् (=दारिद्र्यम्), अविदत् स्योनम् (=सुखम्)।
अप्यंभूद् भुद्रे संकृतस्यं लोके ।

सूर्यग्रहणमोक्षनिदर्शनम् ⑥

1

सूर्यम् ऋतन् (=प्राप्तम्) तमंसो ग्राह्या
यद् देवा अमुञ्चन्नसृजन् व्येनसः (=व्यसृजन् एनसः) ।

(प्रतिज्ञापूर्तिः-)
एवम् अहम् इमं क्षेत्रियाज् (=आनुवंशिकाद् [रोगात्]) जामिर्शसाद् (=बन्धुक्ताद्)
द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।

दधि-घृत-प्राशनम् ⑥

दधि घृतमिति संसृज्य कांस्येन पृषदाज्यं व्याहृतीभिरोङ्कारचतुर्थाभिः ("भूः स्वाहेत्यादिभिः प्रतिमन्त्रम्") कुमारं प्राशयित्वा, अद्धिश् शेषं संसृज्य गोष्ठे निनयेत् ४

भूस्वाहा भुवस्वाहा सुवस्वाहा। ॐ स्वाहा ॥

▼ Oldenberg

4. He pours together honey and ghee; into this (mixture) he dips a piece of gold which he has tied with a noose to a Darbha blade. With the next (three) formulas (II, 12, 3-5) he gives the boy (by means of the piece of gold, some of the mixture) to eat. With the next five (verses, II, 12, 6-10) he bathes him. Then he pours curds and ghee together and gives him this (mixture which is called) 'sprinkled butter' (pṛṣadājya) to eat out of a brass vessel, with the Vyāhṛtis to which the syllable 'Om' is added as the fourth (II, 12, 11-14). The remainder he should mix with water and pour out in a cow-stable.

मधु घृतमिति संसृज्य तस्मिन् दर्भेण हिरण्यं निष्टक्यं बध्वावदायोत्तरैर्मन्त्रैः कुमारं प्राशयित्वात्तराभिः पञ्चभिस्स्नापयित्वा दधि घृतमिति संसृज्य कांस्येन पृषदाज्यं व्याहृतीभिरोङ्कारचतुर्थाभिः कुमारं प्राशयित्वाद्धिः शेषं संसृज्य गोष्ठे निनयेत् ।

१५ ०५ उत्तरया मातुरुपस्थ ②

उत्तरया (= "मा ते कुमारम्") मातुरुपस्थ आधाय,

मा ते कुमारं रक्षोवधीन्
मा धेनुरन्त्यासारिणी ।
प्रिया धनस्य भूया
एधमाना स्वे गृहे ।

दक्षिणे स्तने प्रतिधाप्य ⑥

उत्तरया (= "अयं कुमारः") दक्षिणं स्तनं प्रतिधाप्य,

अयं कुमारो जरां धंयतु दीर्घमायुः ।
यस्मै त्वरं स्तनं! प्रप्याय (=प्रक्षर)
+आयुर्वर्चो यशो बलम् ।

पृथिव्या अभिमर्शः ⑥

उत्तराभ्यां (= "यद्भूमेर्हृदयम्") पृथिवीमभिमृश्य,

- यद्भूमेर्हृदयन्दिवि चन्द्रमसि श्रितम् । तदुर्वि पश्यं (=पश्येयम्) माऽहं पौत्रमर्घं रुदम् ।
- यत्ते सुसीमे हृदयं वेदाहं तत् प्रजापतौ (=चन्द्रमसि [छायारूपेण]) । वेदाम् तस्य ते वयं माऽहं पौत्रमर्घं रुदम् ।

संविष्टस्याभिमर्शनम् ⑥

उत्तरेण यजुषा (= "नामयति न रुदति") संविष्टम् ॥

न +आमंयति, न रुदति, यत्र वयं वंदामसि, यत्र चाभिमंशामसि ।

▼ Oldenberg

5. With the next (verse, M. II, 13, 1) he places (the child) in the mother's lap; with the next (II, 13, 2) he causes her to give him her right breast; with the next two (verses, II, 13, 3. 4) he touches the earth, and after (the child) has been laid down, (he touches him) with the next (formula, II, 13, 5).

उत्तरया मातुरुपस्थ आधायोत्तरया दक्षिणं स्तनं प्रतिधाप्योत्तराभ्यां पृथिवीमभिमृश्योत्तरेण यजुषा संविष्टम् ।

१५ ०६ उत्तरेण यजुषा②

उत्तरेण यजुषा शिरस्य् उदकुम्भं निधाय,

आपंसुप्तेषु जाग्रत रक्षांसि निरितो नुदध्वम् ।

सूतकहोमः⑤

सर्षपान् फलीकरणमिश्रानञ्जलिनोत्तरैस् त्रिस्त्रि प्रतिस्वाहाकारं हुत्वा

हरदत्तो ऽत्र२।

- (सर्षपान् फलीकरणमिश्रान् जुहोति।)

अयं कृलिं पतयन्तँ (=प्रतिगच्छन्तम्) श्वानम् इवोद-वृद्धम् ।

अजां वार्शिताम् इव मरुतः पर्यादध्वँ (=पर्यास्यध्वम्) स्वाहा ।

शण्डेरथुश् (शण्डो रथे यस्य) शण्डिकेर (शण्डिकम् बलम् ईरयति) उलूखलः ।

च्यवंनो नश्यताद् इतः स्वाहा ।

अयुश् शण्डो मर्क

उपवीरं (यमवेक्ष्यान्ते वीरा न्यूनाः) उलूखलः ।

च्यवंनो नश्यताद् इतः स्वाहा ।

केशिनीश् श्वलोमिनीः खजांपो (=खञ्जा =पङ्कवयो भूत्वाप्नुवन्ति)

ऽजोपंकाशिनीः (=अजनिभाः) ।

अपेतं नश्यताद् इतस् स्वाहा ।

मिश्रवांससः कौबेरका

रक्षोरुजेन् प्रेषिताः ।

ग्रामुँ सजानयो गच्छन्ती-

च्छन्तोँ ऽपरिदाकृतान्थु (अनुपनीतान् - "अग्नये त्वा परिददामीति" तत्र मन्त्रः) स्वाहा ।

एतान् घन्तैतान् गृह्णीते-

त्य् अयं ब्रह्मणस्पुत्रः ।

तान् अग्निः पर्यसरत्

तान् इन्द्रस् तान् बृहस्पतिः ।

तान् अहं वैदं ब्राह्मणः

प्रमृशतः कूटदन्तान्,
विकेशान् लंबनस्तनान् स्वाहा ॥ (13)

नक्तञ्चारिणं उरस्पेशाज् (=उरस्युज्ज्वलान्)
छूल-हस्तान् कपालपान् ।
पूर्वं एषां पिता ("पृतान् घ्नंतैतान् गृह्णीत") + इत्य्
उच्चैश् श्राव्य कर्णकः ।
माता जघन्यां सर्पति
ग्रामे विधुर्म् इच्छन्ती स्वाहा ।

निशीथुचारिणी स्वसां
सन्धिना प्रेक्षते कुलम् ।
या स्वपन्तं बोधयति
यस्यै विजांतायां मनः ।
तासां त्वं कृष्णवर्त्मने
क्लोमान् (=श्वासकोशः) हृदयं यकृत् (=liver) ।
अग्ने अक्षीणि निर्दह स्वाहा ।

(पिता) संशास्ति- "प्रविष्टे प्रविष्ट एव तूष्णीमग्नावावपते"ति ६

▼ Oldenberg

6. With the next Yajus (II, 13, 6) he places a water-pot at (the child's) head, sacrifices mustard seeds and rice-chaff with his joined hands three times with each of the next (formulas, II, 13, 7-14, 2), repeating each time the word Svāhā, and says (to the people who are accustomed to enter the room in which his wife lies), 'Whenever you enter, strew silently (mustard seeds with rice-chaff) on the fire.'

उत्तरेण यजुषा शिरस्त उदकुम्भं निधाय सर्षपान् फलीकरणमिश्रानञ्जलिनोत्तरैस्त्रिस्त्रि प्रतिस्वाहाकारं हुत्वा संशास्ति-प्रविष्ट प्रविष्ट एव तूष्णीमग्नावावपतेति ।

१५ ०७ एवमहरहरानिर्दशतायाः ②

एवमहरहरानिर्दशतायाः (= "निर्दशा"निर्गता दशभ्योऽहोरात्रेभ्यो या रात्रिस्सा)^७

▼ Oldenberg

7. This is to be done until the ten days (after the child's birth) have elapsed.

एवमहरहरानिर्दशतायाः।

1. https://vishvAsa.github.io/devaH/lokAntaram/images/solar_eclipse_receding.jpg

2. <https://archive.org/stream/EKAGNIKANDABHASHYAMSAMSKRUTHAM/EKAGNIKANDA%20BHASHYAM%20SAMSKRUTHAM#page/n153/mode/2up>

१४ नामकरणम्①

१५ ०८ दशम्यामुत्थितायां स्नातायाम्②

दशम्यामुत्थितायां स्नातायां पुत्रस्य नाम दधाति पिता मातेति ८

▼ Oldenberg

8. On the tenth day, after (the mother) has risen and taken a bath, he gives a name to the son. The father and the mother (should pronounce that name first).

दशम्यामुत्थितायां स्नातायां पुत्रस्य नाम दधाति पिता मातेति ।

१५ ०९ द्व्यक्षरञ् चतुरक्षरम्②

द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा नामपूर्वमाख्यातोत्तरं (=क्विबन्तोत्तरम्) दीर्घाभिनिष्ठानान्तं (=दीर्घात्परोऽभिनिष्ठानो विसर्जनीयोऽन्ते यस्य तत्) घोषवदाद्यन्तरन्तस्थम् (यरलवा अन्तस्थाः।)

+++ (हरदत्तोदाहरणानि - गाः श्रयते इति गोश्रिः । गां प्रीणतीति गोप्रीः । हिरण्यः ददातीति हिरण्यदाः भूरिदाः हरदत्त इत्यादीन्युदाहरणानि । सुदर्शनसूर्युदाहरणानि - द्व्यक्षरस्योदाहरणं - वाः उदकं ददातीति वार्दाः, गिरं ददातीति गीर्दाः इत्यादि । चतुरक्षरस्य तु भाष्योक्तं "द्रविणोदाः वरिवोदाः" इति । एतद्वयमपि छान्दसम् । अन्यदपि हिरण्यदा युवतिदाइत्यादि ॥)+++ ९

▼ Oldenberg

9. (It should be a name) of two syllables or of four syllables; the first part should be a noun; the second a verb; it should have a long vowel (or) the Visarga at the end, should begin with a sonant, and contain a semi-vowel.

द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा नामपूर्वमाख्यातोत्तरं दीर्घाभिनिष्ठानान्तं घोषवदाद्यन्तरन्तस्थम् ।

१५ १० अपि वा②

अपि वा यस्मिन्स्वित्युपसर्गस्यात् तद्धि प्रतिष्ठितमिति हि ब्राह्मणम् (सुभद्रसुमुख इत्याद्युदाहरणम् । सुजातः सुदर्शन इत्यादि ।) १०

▼ Oldenberg

10. Or it should contain the particle su, for such a name has a firm foundation; thus it is said in a Brāhmaṇa.

अपि वा यस्मिन् स्वित्युपसर्गस्यात् तद्धि प्रतिष्ठितमिति हि ब्राह्मणम् ।

१५ ११ अयुजाक्षरञ् कुमार्याः②

अयुजाक्षरं कुमार्याः ११

▼ Oldenberg

11. A girl's name should have an odd number of syllables.

अयुजाक्षरं कुमार्याः ।

१५ १२ प्रवासादेत्य②

प्रवासादेत्य पुत्रस्योत्तराभ्यामभिमन्त्रणं (=अङ्गादङ्गात्)

अङ्गादङ्गात् संभवसि हृदयादधि जायसे । वेदो वै पुत्रनामांऽसि स जीव शरदंश्शतम् ।

मूर्धन्यवघ्राणं (=अश्मा भव) दक्षिणे कर्ण

मूर्धन्यवघ्राणम् -

अश्मां भव परशुर्भव हिरण्यमस्तुतं भव ।

पृथूनान्त्वां हिङ्कारेणाभि जिघ्राम्य असौ (→नामनिर्देशः)।

कर्ण जपः⑥

उत्तरान्मन्त्रान् (=अग्निरायुष्मान् स वनस्पतिभिः) जपेत् १२

▼ मूल-प्रस्तुतिः

(हे यजमान)

अग्निर् आयुष्मान्,
स वनस्-पतिभिर् आयुष्मान्,
तेन त्वा ऽऽयुषा ऽऽयुष्मन्तङ् करोमि ।

सोम आयुष्मान् स ओषधीभिर् [आयुष्मान् तेन त्वा ऽऽयुषा ऽऽयुष्मन्तङ् करोमि ।]

(हे यजमान) यज्ञ [आयुष्मान्], स दक्षिणाभिर् आयुष्मान्, [तेन त्वा ऽऽयुषा ऽऽयुष्मन्तङ् करोमि ।]

(हे यजमान) ब्रह्मायुष्मत्, तद्ब्राह्मणैरायुष्मत्, [तेन त्वा ऽऽयुषा ऽऽयुष्मन्तङ् करोमि ।]

(हे यजमान) देवा आयुष्मन्तः।

तैऽमृतेन [+आयुष्मन्तः] [तेन त्वा ऽऽयुषा ऽऽयुष्मन्तङ् करोमि ।]

पितर आयुष्मन्तस् ते स्वधयाऽऽयुष्मन्तस्, तेन त्वा ऽऽयुषा ऽऽयुष्मन्तङ् करोमि ।

▼ भट्टभास्कर-टीका

अग्निरायुष्मान् दीर्घायुः । स वनस्पतिभिरायुष्मान् तैर्हेतुभिस्तैर्वासह । तेनायुषा उभयेनायुषा त्वामायुष्मन्तं करोमि दीर्घायुषं करोमि । हे यजमान सोमादिषु 'आयुष्मान्तेन' इत्याद्यनुषज्यते । सोम ओषधीभिः, यज्ञो दक्षिणाभिः ब्रह्म ब्राह्मणैः, देवा अमृतेन, पितरस्स्वधया ॥

इति द्वितीये तृतीये दशमोनुवाकः ॥

▼ Oldenberg

12. [f2] When (the father) returns from a journey, he should address the child and kiss him on his head with the next two (verses, M. II, 14, 3. 4), and should murmur the next Mantras (II, 14, 5) into his right ear.

[f2]: Comp. above, Sūtra 1.

प्रवासादेत्य पुत्रस्योत्तराभ्यामभिमन्त्रणं मूर्धन्यवघ्राणं दक्षिणे कर्ण उत्तरान् मन्त्रान् जपेत्।

१५ १३ कुमारीमुत्तरेण②

कुमारीमुत्तरेण यजुषा ("सर्वस्मादात्मनस्संभूताऽसि सा जीव शरदंश्शतम् । ") ऽभिमन्त्रयते १३

सर्वस्माद् आत्मनस् संभूताऽसि, सा जीव शरदंश् शतम् ।

▼ Oldenberg

13. With the next Yajus (II, 14, 6) he addresses a daughter (when returning from a journey).

कुमारीमुत्तरेण यजुषाऽभिमन्त्रयते।

१५ अन्नप्राशनम् ①

१६ ०१ जन्मनोऽधि षष्ठे ②

जन्मनोऽधि षष्ठे मासि ब्राह्मणान् भोजयित्वाऽऽशिषो वाचयित्वा दधि मधु घृतमोदनमिति सँसृज्योत्तरैर्मन्त्रैः कुमारं प्राशयेत् ।

भूर् अपां त्वौषधीनाँ रसं प्राशयामि।

शिवास्तु आप् ओषधयस् सन्त्,

अनमीवास्तु आप् ओषधयस् सन्त् असौ (→नामनिर्देशः) ।

भ्रुवोऽपाँ ...।

सुवँरुपां ...।

भूर्भुवँस्सुवँरुपां ...।

तैत्तिरेण माँसेनेत्य् एके २

▼ Oldenberg

1. In the sixth month after the child's birth he serves food to Brāhmaṇas and causes them to pronounce auspicious wishes; then he should pour together curds, honey, ghee, and boiled rice, and should give (the mixture) to the boy to eat, with the next (four) Mantras (II, 14, 7-10);

जन्मनोऽधि षष्ठे मासि ब्राह्मणान् भोजयित्वाऽऽशिषो वाचयित्वा दधि मधु घृतमोदनमिति सँसृज्योत्तरैर्मन्त्रैः कुमारं प्राशयेत् ।

१६ ०२ तैत्तिरेण माँसेनेत्येके ②

तैत्तिरेण माँसेनेत्येके।

▼ Oldenberg

2. (He should feed him) with partridge, according to some (teachers).

तैत्तिरेण माँसेनेत्येके।

१६ चौलम्①

१६ ०३ जन्मनोऽधि तृतीये②

जन्मनोऽधि तृतीये वर्षे चौलं पुनर्वस्वोः ॥ १६.३ ॥

▼ Oldenberg

3. In the third year after his birth the Caula (or tonsure is performed) under (the Nakṣatra of) the two Punarvasus.

जन्मनोऽधि तृतीये वर्षे चौलं पुनर्वस्वोः।

१६ ०४ ब्राह्मणानाम् भोजनम्②

ब्राह्मणानां भोजनम् (इत्यादिकम्) उपायनवत्॥

+++ (ब्राह्मणान् भोजयित्वा

ऽशिषो वाचयित्वा

कुमारं भोजयित्वेत् एतावद् इह द्रष्टव्यम् ।)+++

▼ Oldenberg

4. [f1] Brāhmaṇas are entertained with food as at the initiation (Upanayana).

[f1]: 16, 4. See above, IV, 10, 5.

ब्राह्मणानां भोजनम् उपायनवत्।

१६ ०५ सीमन्तवद् अग्नेर्②

सीमन्तवद्¹ अग्नेर् उपसमाधानादि ॥

▼ Oldenberg

5. [f2] The putting (of wood) on the fire, &c. (is performed) as at the Sīmantonnayana.

[f2]: See above, VI, 14. 2.

सीमन्तवद् अग्नेर् उपसमाधानादि।

१६ ०६ अपरेणाग्निम् प्राञ्चमुपवेश्य②

अपरेणाग्निं प्राञ्चम् उपवेश्य

त्रेण्या शलल्या (=शल्यक-सूचयः), त्रिभिर् दर्भ-पुञ्जीलैः (=सविशाखा नाडीभिः), शलालु (=अपक्वोदुम्बर) ग्लप्सेन (=गुच्छेन) +इति

तूर्ष्णीं केशान् विनीय यथर्षिं शिखा निदधाति।

▼ Oldenberg

6. [f3] He makes (the boy) sit down to the west of the fire, facing the east, combs his hair silently with a porcupine's quill that has three white spots, with three Darbha blades, and with a

bunch of unripe Udumbara fruits; and he arranges the locks in the fashion of his ancestral R̥sis,

[f3]: Comp. VI, 14, 3.

अपरेणामिं प्राञ्चमुपवेश्य त्रेण्या शलल्या त्रिभिर्दभ्रपुञ्जीलैः शलालुग्लप्सेनेति तूष्णीं केशान् विनीय यथर्षि शिखा निदधाति।

१६ ०७ यथा वैषाम्②

यथा वैषां कुल-धर्मः स्यात् ॥

▼ Oldenberg

7. Or according to their family custom.

यथा वैषां कुलधर्मः स्यात्।

१६ ०८ अपाँ②

उपनयनवद् दिग्-वपनाद्य् अपां संसर्जनाद्य्-आ-केश-निधानात् समानम् ॥ १६.८ ॥

▼ Oldenberg

8. [f4] The ceremonies beginning with the pouring together of (warm and cold) water and ending with the putting down of the hair are the same (as above; comp. M. II, 14, 11).

[f4]: See IV, 10, 5-8.

अपाँ संसर्जनाद्याकेशनिधानात्समानम्।

१६ ०९ क्षुरं प्रक्षाल्य②

क्षुरं प्रक्षाल्य निदधाति ॥

▼ Oldenberg

9. He puts down the razor after having washed it off.

क्षुरं प्रक्षाल्य निदधाति।

१६ १० तेन त्र्यहम्②

तेन त्र्य्-अहं कर्म-निवृत्तिः ॥

▼ Oldenberg

10. [f5] The ceremony is (repeated) three days with the (same razor). (Then) the rite is finished.

[f5]: I translate as if the words tena tryaham and karmanivṛttiḥ formed two Sūtras.

तेन त्र्यहं कर्मनिवृत्तिः।

१६ ११ वरन् ददाति②

वरं ददाति ॥

▼ Oldenberg

11. (The father) gives an optional gift (to the Brāhmaṇa who has assisted).

वरं ददाति।

१६ १२ एवङ् गोदानम्②

एवं (=चौलवत्२) गोदानम् अन्यस्मिन् अपि नक्षत्रे षोडशे वर्षे ॥

▼ Oldenberg

12. The Godāna (or the ceremony of shaving the beard, is performed) in the sixteenth year, in exactly the same way or optionally under another constellation.

एवं गोदानम् अन्यस्मिन् अपि नक्षत्रे षोडशे वर्षे।

१६ १३ अग्निगोदानो वा②

अग्नि-गोदानो (ब्रह्मचारी) वा स्यात् ॥

▼ Oldenberg

13. [f6] Or he may perform the Godāna sacred to Agni.

[f6]: 'Having performed the same rites as at the opening of the study of the Āgneya-kāṇḍa, he performs an Upasthāna to the deities as taught with regard to the Śukriyavrata.' Haradatta. - 'After the ceremonies down to the Ājyabhāgas have been performed, one chief oblation of Ājya is offered with the formula, "To Agni, the Ṛṣi of the Kāṇḍa, svāhā!"' Sudarśanārya.

अग्निगोदानो वा स्यात्।

१६ १४ संवत्सरङ् गोदानव्रत(२)मेक②

संवत्सरं गोदानव्रतमे (मित्ये)क उपदिशन्ति ॥ १६.१४ ॥

▼ Oldenberg

14. [f7] Some prescribe the keeping of a vow through one year in connection with the Godāna.

[f7]: Comp. the statements given in the note on Gobhila III,

संवत्सरं गोदानव्रत(२)मेक उपदिशन्ति।

१६ १५ एतावन्नाना सर्वान्②

एतावन् नाना (=भेदः) - सर्वान् केशान् (शिखाम् अपीति केचित्) वापयते (आचार्येण, वरदानञ् चाचार्यायैव ।) ॥

▼ Oldenberg

15. The difference (between the Kaula and the Godāna) is that (at the Godāna) the whole hair is shaven (without leaving the locks).

एतावन्नाना सर्वान् केशान् वापयते।

१६ १६ उदकोपस्पर्शनमिति छन्दोगाः②

(अहरहर) उदकोपस्पर्शनम् इति छन्दोगाः १६

▼ Oldenberg

16. [f8] According to the followers of the Sāma-veda he should 'touch water.'

[f8]: The udakopasparśana according to the rite of the Sāmavedins is described by Gobhila, I, 2, 5 seqq.

उदकोपस्पर्शनमिति छन्दोगाः।

1. ../..../..../..../static/taittirIyam/sUtram/ApastambaH/gRhyam/sUtra-pAThaH/vishvAsa-prastutiH/16_chaulam/sImantonnayanam

2. ../..../..../..../static/taittirIyam/sUtram/ApastambaH/gRhyam/sUtra-pAThaH/vishvAsa-prastutiH/16_chaulam/chaulam

१७ गृह्यनिर्माणम्①

१७ ०१ दक्षिणाप्रत्यक्प्रवणमगारावकाशमुद्धृत्य②

दक्षिणा-प्रत्यक्(=पश्चिम)-प्रवणम्(=निम्नम्) अगारावकाशम् (खनित्रेण) उद्धृत्य, पालाशेन शमीमयेन वोदूहेनैतामेव दिशम् उत्तरया(="यदूमेः कूर"मित्येतया) +उदूहति ॥

यद् भूमेः कूरं तद् इतो हंरामि,
परांचीन् निर्र्द्धतिं निर्वाहयामि ।
इदं श्रेयोऽवसानम्(=स्थानम्) आगन्म(=आगतवन्तो) देवा,
गोमुद् अश्वीवद् इदम् अस्तु प्र भूमं ।

▼ Oldenberg

1. The ground for building a house should be inclined towards the south-west. He elevates the surface and sweeps (the earth) with a broom of Palāśa wood or of Sami wood, with the next (verse, M. II, 15, 1), in the same (south-west) direction;

दक्षिणाप्रत्यक्प्रवणमगारावकाशमुद्धृत्य पलाशेन शमीमयेन वोदूहेनैतामेव दिशमुत्तरयोदूहति ॥

१७ ०२ एवन् त्रिः②

एवं त्रिः ॥

▼ Oldenberg

2. In the same way three times.

एवं त्रिः।

१७ ०३ कृप्तमुत्तरयाभिमृश्य②

(समं यथा तथा) कृप्तम् उत्तरय ("स्योना पृथिवी") +अभिमृश्य
प्रदक्षिणं स्थूणागर्तान् खानयित्वा(नकारस्छान्दसः)

ऽभ्यन्तरं(=बहिरारभ्य मध्ये यथा समाप्यत इति हरदत्तः, विपरीतम् इति सुदर्शनसूरिः) पाँसून् उदुप्य (=उद्धृत्य)

०२ स्योना पृथिवि⑥

स्योना" (=सुखरूपा) पृथिवि भव+
अनूक्षरा" (=कण्टकादिरहिता) निवे"शनी ।
य"च्छा नश् श"र्म सप्र"थाः(=सकीर्तिः) ।

मन्त्रः - द्वारस्थूणामन्त्रणम्⑥

उत्तराभ्यां(=इहैव तिष्ठे) दक्षिणं द्वारस्थूणाम् अवदधाति ३

इहैव तिष्ठ निर्मिता (=निखाता)

(तक्षकृत-) तिल्वला (=तिलकवती) स्याद् इरां (=अन्न)वती ।

मध्ये ताल्प्यस्य (=गृहस्य [द्वारस्य]) तिष्ठान् (त्)

मा त्वा प्रापन्न अघायवः ।

आ त्वां कुमारस् तरुण

आ वृत्सो जगता सह ।

आ त्वां परिस्तुतः (=सुरायाः → घृतस्य) कुम्भा

आ दध्नः कलंशीर् (मन्थनार्थम्) अयन् ।

▼ Oldenberg

3. He touches the ground, which has thus been prepared, with the next (verse, II, 15, 2). Then he has the pits for the posts dug from left to right, throws the earth (from the pits) towards the inside (of the building-ground), and erects the right doorpost with the next two (verses, M. II, 15, 3. 4)

कृत्मुत्तरयाभिमृश्य प्रदक्षिणं स्थूणागर्तान् खानयित्वाभ्यन्तरं पाँसूनुदूप्योत्तराभ्यां दक्षिणा द्वारस्थूणामवदधाति ॥

१७ ०४ एवमितराम् एताभ्यामेव ②

एवमितराम् (सव्य-द्वारस्थूणाम्) ४

▼ Oldenberg

4. In the same way the other (door-post).

एवमितराम्।

१७ ०५ यथाखातमितरा अन्ववधाय ②

यथाखातम् इतरा (वंशस्तम्भान्) अन्ववधाय

वँशम् आधीयमानम् उत्तरेण यजुषा (= "ऋतेन स्थूणौ") ऽभिमन्त्रयते ५

ऋतेन स्थूणां (स्त्वम्भम्) अधिरोह वँशो

ऽग्रो विराजन् अपसेध शत्रून् ।

▼ Oldenberg

5. Having erected after (the door-posts) the other (posts) in the same order in which (the pits) have been dug, he recites the next Yajus (II, 15, 5) over the ridge-pole when it is placed (on the posts),

यथाखातमितरा अन्ववधाय वँशमाधीयमानमुत्तरेण यजुषा ऽभिमन्त्रयते।

१७ ०६ सम्मितमुत्तरैर्यथालिङ्गम् ②

(अगारम्) सम्मितम् (=संकृप्तं) उत्तरैर् (= "ब्रह्म च ते क्षत्रम्") यथालिङ्गम् (अभिमन्त्रयते) ६

ब्रह्मं च ते क्षत्रञ् च पूर्वे स्थूणे अभिरंक्षतु ।
यज्ञश् च दक्षिणाश् च दक्षिणे [स्थूणे अभिरंक्षतु] ।
इषश् चोर्जश् (शारदौ मासौ) चापरे [स्थूणे अभिरंक्षतु] ।
मित्रश् च वरुणश् चोत्तरे [स्थूणे अभिरंक्षतु] ।
धर्मस् ते स्थूणाराजः
श्रीस् ते स्तूपः (=पृष्ठवंशः) । (५)

▼ Oldenberg

6. The next (six) (Yajus formulas, II, 15, 6-11) over the (house when it is) finished, according to the characteristics contained in the single formulas.

सम्मितमुत्तरैर्यथालिङ्गम्।

१८ गृहप्रवेशविधिः①

१७ ०७ पालाशं शमीमयम्②

पालाशं शमीमयं वेधम् (पाकावाक्) आदीप्योत्तरयर्चा ("उद्घ्रियमाण"इत्येतया पञ्चपादया) ऽग्निम् उद्धृत्य

उद्घ्रियमाणं उद्धर पाप्मनो मा

यद् अर्विद्वान् यच् चं विद्वान्श् चकारं ।

(रात्रौ प्रवेशे) अह्ना यद् एनः कृतम् अस्ति पापं

(अहनि प्रवेशे) रात्र्या यद् एनः कृतम् अस्ति पापं

सर्वस्मान् मोद्धृतो (त्वम्) मुञ्च तस्मात् ।

अगारप्रतिपादनम्⑥

उत्तरेण यजुषा ("इन्द्र स्य गृहा वसुमन्तो वरूथिनः") ऽगारं प्रपाद्य

इन्द्रस्य (मम) गृहा वसुमन्तो वरूथिनस् (=गृह[+अवयवा]) -

तान् अहं सुमनंसः प्रपद्ये ।

प्रतिष्ठापनम्⑥

उत्तरपूर्वदेशे ऽगारस्योत्तरया ("अमृताहुति"मित्यनया) ऽग्निं प्रतिष्ठापयति ७

अमृताहुतिम् अमृतायाञ् जुहोम्य् (→स्थापयामि)

अग्निं पृथिव्याम् अमृतस्य जित्वै ।

तयां ऽनुन्तं कामम् अहञ् जंयानि

प्रजापतिर् यं प्रथमो जिगायं

+अग्निम् अंग्नौ (→पृथिव्यां) स्वाहां ।

(इयं वा अग्निर्वैश्वानरः इति श्रुतेः।)

▼ Oldenberg

7. He sets a piece of Palāśa wood or of Śamī wood on fire, takes the fire up (in a dish) with the next verse (II, 15, 12), carries it to the house with the next Yajus (II, 15, 13), and places the fire in the north-eastern part of the house with the next (II, 15, 14).

पालाशं शमीमयं वेधमादीप्योत्तरयर्चाऽग्निम् उद्धृत्योत्तरेण यजुषाऽगारं प्रपाद्योत्तर-पूर्वदेशे ऽगारस्योत्तरयाऽग्निं प्रतिष्ठापयति।

१७ ०८ तस्माद्दक्षिणमुदधानायतनम् भवति②

तस्माद् दक्षिणम् उदधानायतनं भवति ८

▼ Oldenberg

8. The place for the water-barrel is to the south of that spot.

तस्माद्दक्षिणमुदधानायतनं भवति।

१७ ०९ तस्मिन्विषूचीनाग्रान् दर्भान्②

तस्मिन् विषूचीन् आग्रान्(=सर्वतो-दिक्कान्) दर्भान् संस्तीर्य तेषूत्तरया ("अन्नपते"इत्येतया) व्रीहियवान् न्युष्य तत्रोदधानं प्रतिष्ठापयति ९

अन्नपते ऽन्नस्य नो देहि।

अनुमीवस्यं(=आरोग्यकरस्य) शुष्मिणः(=बलिनः) ।

प्रप्रं दातारं तारिषः।

ऊर्जनं(=अन्नं बलं वा) नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ।

▼ Oldenberg

9. He strews there Darbha grass, so that its points are turned in every direction, pours rice and barley-grains over the (grass) with the next (verse, II, 15, 15), and thereon he places the water-barrel.

तस्मिन्विषूचीनाग्रान् दर्भान् संस्तीर्य तेषूत्तरया व्रीहियवान् न्युष्य तत्रोदधानं प्रतिष्ठापयति।

१७ १० तस्मिन्नुत्तरेण यजुषा②

तस्मिन् उत्तरेण यजुषा("अरिष्टा अस्माकं"मित्यनेन) चतुर उद-कुम्भान् आनयति १०

अरिष्टा अस्माकं वीरास् संन्तु

मा परां सेचि मे धनंम् ।(२४)

▼ Oldenberg

10. With the next (Yajus, II, 15, 16) he pours four potfuls of water into it.

तस्मिन्नुत्तरेण यजुषा चतुर उदकुम्भानानयति।

१७ ११ दीर्घमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते अथ②

(यदि उदधानं दीर्घम्,) दीर्घम् उत्तरया ("भूमिभूमिम् अगात्"इत्येतया) ऽनुमन्त्रयते ११

भूमिर् भूमिम् अगान्

माता मातरम् अप्य् अगात् ।

भूयास्मं पुत्रैः पशुभिर्

यो नो द्वेष्टि स भिद्यताम् ।(२५)

▼ Oldenberg

11. If (the barrel) breaks, he recites the next (verse, II, 15, 17) over it.

दीर्घमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते।

१७ १२ अग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते②

अग्नेर् उपसमाधानाद्-आज्यभागान्ते उत्तरा आहुतीर् ("वास्तोष्पते प्रतिजानीहि, वास्तोष्पते शग्मया, वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि, अमीवहा वास्तोष्पत") हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते १२

वा"स्तोष्पते प्र"ति जानीह्य् अस्मा"न्त्
स्व-आवेशो" (=सुगमो) अनमीवो" (=आरोग्यकरः) भवा नः ।
य"त् त्वे"महे प्र"ति त"न् नो जुषस्व
शं" न एधि द्विप"दे शं" च"तुष्पदे ।

वा"स्तोष्पते शग्म"या (=सुखया) सँस"दा ते
सक्षीम"हि (=सच समवाये) रण्व"या (=रममाणया) गातुम"त्या (=गामिन्या) ।
आ"वः क्षे"म (=लब्धस्य रक्षणे) उत" यो"गे (=अलब्धस्य लाभे) व"रं नो
(हे विश्वेदेवाः) यूय"म् पात स्वस्ति"भिः स"दा नः ।

वा"स्तोष्पते प्रत"रणो न एधि
गो"भिर् अ"श्वेभिर् इन्दो (=इन्द्रिर् ऐश्वर्यकर्मा/ उदिर्वा क्लेदकर्मा) ।
अज"रासस् ते सख्ये" स्याम
पिते"व पुत्रा"न् प्र"ति नो जुषस्व ।

२१ अमीवहा वास्तोष्पते ⑥

अमीवहा" (=व्याधिहा) वास्तोष्पते
वि"श्वा रूपा"ण्य् आ विश"न् ।
स"खा सुशे"व (फ) एधि नः ।

▼ Oldenberg

12. After the ceremonies from the putting of wood on the fire down to the Ājyabhāga oblations have been performed, he offers the (four) oblations (indicated by the) next (Mantras; II, 15, 18-21); then he enters upon the performance of the Jaya and following oblations.

अग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते उत्तरा आहुतीर्हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते।

१७ १३ परिषेचनान्तङ् कृत्वोत्तरेण ②

परिषेचनान्तं कृत्वोत्तरेण ("शिवं शिव"मित्यनेन) यजुषोदकुम्भेन (न हस्तेन) त्रिः प्रदक्षिणम् अन्तरतो (=न बहिः) ऽगारं निवेशनं (=शयनदेशः) वा परिषिच्य
शिवं शिवम् ॥

अग्न्यन्तरानयनम् ⑤

(ततो ऽग्न्यन्तराण्य् अप्य् औपासनादीन्य् आनयति।)

ब्राह्मणभोजनम् ⑤

ब्राह्मणान् भोजयेद् अपूपैस् सक्तुभिर् ओदनेनेति १३

▼ Oldenberg

13. Having performed (the rites) down to the sprinkling (of water) round (the fire), he should sprinkle (water) with a water-pot around the house or the resting-place on the inside, with the next Yajus (II, 15, 22) three times from left to right; then he should serve cakes, flour, and boiled rice to the Brāhmaṇas.

परिषेचनान्तं कृत्वोत्तरेण यजुषोदकुम्भेन त्रिः प्रदक्षिणमन्तरतोऽगारं निवेशनं वा परिषिच्य ब्राह्मणान् भोजयेदपूपैस्सक्तुभिरोदनेनेति।

१९ बालग्रहगृहीतस्य कुमारस्य तन्निवर्तकं कर्म①

१८ ०१ श्वग्रहगृहीतङ् कुमारम्②

श्वग्रह(=श्वेव नदति, श्वद्वद्वा चेष्टते)गृहीतं कुमारं

तपोयुक्तो(=यावन्मनस्तोषमनशनादियुक्तः) जालेन प्रच्छाद्य कंसं किङ्किणिं(=लोहघण्टां) वा हृदयन्(=पुरुषान्तरेण ध्यानयन्)

अद्वारेण(=भित्त्यादिकमपसार्य मार्गं कृत्वा) सभां प्रपाद्य

सभाया मध्ये ऽधिदेवनम्(=दीवनं यत्र कुर्वन्ति कितवः) उद्धृत्य+अवोक्ष्य

+अक्षान्(=विभीतकफलानि, केचित्शारा इति) न्युष्य

अक्षेषूत्तानं(=शयानम्) निपात्य

दध्ना लवणमिश्रेणाञ्जलिनोत्तरैर्("कूर्कुरस्सुकूर्कुर"इत्यादिभिः "श्वानमिच्छवादन पुरुषं छत्"इत्यन्तैः) अवोक्षेत् प्रातर्मध्यन्दिने सायम् १

▼ Oldenberg

1. [f1] When a boy is attacked by the dog-demon (i.e. epilepsy), (the father or another performer of the ceremony), having devoted himself to austerities (such as fasting), covers him with a net. Then he causes a gong to be beaten or a bell to be rung, takes (the boy) by another way than the door into the gambling-hall, raises (the earth in the middle of the hall) at the place in which they gamble, sprinkles it (with water), casts the dice, lays (the boy) on his back on the dice, and besprinkles him with his joined hands with curds and salt, with the next (eleven) (formulas, II, 16, 1-11), in the morning, at noon, and at night.

[f1]: 18, 1. Comp. Pāraskara I, 16, 24; Hiraṇyakeśin II, 2, 7.

श्वग्रहगृहीतं कुमारं तपोयुक्तो जालेन प्रच्छाद्य कंसं किङ्किणिं वा हृदयन् अद्वारेण सभां प्रपाद्य सभाया मध्ये ऽधिदेवनमुद्धृत्यावोक्ष्याक्षान् न्युष्याक्षेषूत्तानं निपात्य दध्ना लवणमिश्रेणाञ्जलिनोत्तरैरवोक्षेत् प्रातर्मध्यन्दिने सायम् ।

१८ ०२ अगदो भवति②

अगदो(=अरोगो) भवति २

▼ Oldenberg

2. Then he will get well.

अगदो भवति।

१८ ०३ शङ्खिनङ् कुमारम्②

शङ्खिनं(=शङ्खवन्नदत्तं) कुमारं तपोयुक्तं(=यावन्मनस्तोषमनशनादियुक्तः)

उत्तराभ्याम् ("एते ते प्रतिदृश्येते"इत्येताभ्यां) अभिमन्त्र्य

("ऋषिर्बोधः प्रबोधः"इत्येतया) उत्तरयोदकुम्भेन शिरस्तो ऽवनयेत्

प्रातर् मध्यन्दिने सायम् ३

▼ Oldenberg

3. [f2] Over a boy who suffers from the 'Śaṅkha' disease, (the father, &c.) having devoted himself to austerities, should recite the next two (verses, II, 16, 12. 13), and should pour (water) on his head with a water-pot with the next (verse, II, 16, 14), in the morning, at noon, and at night.

[f2]: 'Sankhin is a person attacked by such a disease that he utters cries like the sound of a conch trumpet (śāṅkha).' Haradatta.

शङ्खिनं कुमारं तपोयुक्त उत्तराभ्यामभिमन्त्र्योत्तरयोदकुम्भेन शिरस्तोऽवनयेत्प्रातर्मध्यन्दिने सायम् ।

१८ ०४ अगदो भवति ②

अगदो (=अरोगो) भवति ४

▼ Oldenberg

4. Then he will get well.

अगदो भवति।

२० सर्पबलिः①

१८ ०५ श्रावण्याम्②

श्रावण्यां पौर्णमास्याम् अस्तमिते स्थालीपाकः ५

▼ Oldenberg

5. [f3] On the day of the full moon of (the month) Śrāvaṇa after sunset a Sthālīpāka (is offered).

[f3]: Here follows a description of the Sarpabali.

श्रावण्यां पौर्णमास्यामस्तमिते स्थालीपाकः ।

१८ ०६ पार्वणवदाज्यभागान्ते②

पार्वणवद् आज्यभागान्ते स्थालीपाकाद् +धुत्वा
ऽञ्जलिनोत्तरैः प्रतिमन्त्रं (३) किंशुकानि जुहोति ६

जुग्धो मशको, जुग्धा वितृष्टिर्, जुग्धो व्यंद्ध्वरः स्वाहा ।
जुग्धो व्यंद्ध्वरो, जुग्धो मशको, जुग्धा वितृष्टिस् स्वाहा ।
जुग्धा वितृष्टिर्, जुग्धो व्यंद्ध्वरो, जुग्धो मशकस् स्वाहा ॥ (२५ विन्यासे ऽत्र सर्पाकृतिः)

▼ Oldenberg

6. [f4] After the ceremonies down to the Ājyabhāga oblations have been performed in the same way as at the fortnightly sacrifices, he sacrifices of the Sthālīpāka, and with each of the next (formulas, II, 16, 15-17) he offers with his joined hands Kiṃśuka flowers.

[f4]: Comp. above, III, 7, 2-3.

पार्वणवदाज्यभागान्ते स्थालीपाकाद्धुत्वाञ्जलिनोत्तरैः प्रतिमन्त्रं किंशुकानि जुहोति ।

१८ ०७ उत्तराभिस्तिस्भिरारग्वधमय्यस्समिधः②

उत्तराभिस् तिसृभिर् आरग्वध-मय्यस् समिधः ७

इन्द्रं जहि दन्दशुकं
पक्षिणं यस् संरीसृपः ।
दक्ष्यन्तं च दशन्तं च
सर्वीस् तान् इन्द्रं जंभयु (=*स्तम्भय*) स्वाहा ।

अप्सु जातु सरै वृद्ध
देवानाम् अपि हस्त्य ।
त्वम् अग्न इन्द्र-प्रेषितस्
स नो मा हिंसीः स्वाहा ।

त्राणम् असि ।
परित्राणम् असि ।
परिधिर् असि ।
अन्नेन मनुष्याँस् त्रायसे, तृणैः पशून्, गुर्तेन सर्पान्, यज्ञेन देवान् स्वधया पितृन् स्वाहा ।

▼ Oldenberg

7. With the next (three) verses (II, 17, 1-3) (he offers) pieces of Āragvadha wood (Cathartocarpus fistula);

उत्तराभिस्तिसृभिरारग्वधमय्यस्समिधः ।

१८ ०८ आज्याहुतीरुत्तराः②

आज्याहुतीर् उत्तराः ८

(सर्पाधिपते!) तत् सुत्यं यत् ते ऽमावास्यायाञ् च पौर्णमास्याञ् च विषंब्रुलिं हरन्ति ।

सर्व उदर-सर्पिणः तत् (बलि) ते प्रेरते (=प्राप्तुवन्ति), त्वयि संविशन्ति ।

त्वयि नस् सुतस् (=आश्रितान्), त्वयि सुद्भ्यो (सर्पेभ्यो), वर्षाभ्यो नः परिदेहि ।

(वर्षक्रतौ सर्पबाहुल्यम्!)

नमो अस्तु सर्पेभ्यो
ये के च पृथिवीम् अनुं ।
ये अन्तरिक्षे दिवि
तेभ्यस् सर्पेभ्यो नमः ॥

ये ऽदो, रौचने दिवो,
ये वा सूर्यस्य रुश्मिषु ।
येषाम् अप्सु सदः कृतं
तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥

या इषवो यातुधानानां
ये वा वनस्पतीर् अनुं ।
ये वा ऽवृटेषु (→बिलेषु) शेरते
तेभ्यः सर्पेभ्यो नमः ॥

▼ Oldenberg

8. Then the Ājya oblations (indicated by the) next (Mantras, II, 17, 4-7).

आज्याहुतीरुत्तराः ।

१८ ०९ जयादि प्रतिपद्यते②

जयादि प्रतिपद्यते ९

▼ Oldenberg

9. Then he enters upon the performance of the Jaya and following oblations.

जयादि प्रतिपद्यते ।

१८ १० परिषेचनान्तङ् कृत्वा②

परिषेचनान्तं कृत्वा

बलिनिर्वापः ⑤

बलिहरण-सङ्कल्पः ⑥

वाग्यतस् संभारान् आदाय प्राचीम् उदीचीं वा दिशम् उपनिष्क्रम्य
स्थण्डिलं कल्पयित्वा

तत्र प्राचीर् उदीचीश् च तिस्रस् तिस्रो लेखा लिखित्वा

(तासां समीपे) ऽद्भिर् उपनिनीय (- सर्वदेवजनेभ्यो ददाति यथापितृभ्यः पिण्डदाने ।)

तासूत्तरया सक्तून् (=भृशयवादिचूर्णानि) निवपति (ताः सर्वा लेखाः यथा बलिव्याप्त्यात्) १०

नमो अस्तु सूर्येभ्यो

ये पार्थिवा य आन्तरिक्ष्यां ये दिव्यां ये दिश्याः ।

(उपक्रमे) तेभ्यं इमं बलिं हंरिष्यामि ।

(मार्गशीर्ष्यां तु) तेभ्यं इमं बलिम् अंहार्षम् ।

▼ Oldenberg

10. Having performed (the rites) down to the sprinkling (of water) round (the fire), he silently takes the objects required (for the rites which he is going to perform), goes out in an easterly or northerly direction, prepares a raised surface, draws on it three lines directed towards the east and three towards the north, pours water on the (lines), and lays (an offering of) flour (for the serpents) on them, with the next (formula, II, 17, 8).

परिषेचनान्तं कृत्वा वाग्यतस्संभारानादाय प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य स्थण्डिलं कल्पयित्वा तत्र प्राचीरुदीचीश्च तिस्रस्तिस्रो लेखा लिखित्वा ऽद्भिरुपनिनीय तासूत्तरया सक्तून्निवपति ।

१८ ११ तूष्णीं सम्पुष्का ②

तूष्णीं सम्पुष्का (=अक्षता) धाना, लाजान्, आज्जनाभ्यञ्जने, स्थगर (=गन्धविशेषः - betel?) + उशीरम् (=Vetiver grass) इति (६ द्रव्याणि) ११

▼ Oldenberg

11. Silently (he lays down) unground (?) grain, roasted grain, collyrium, ointment, (the fragrant substance called) Sthagara, and Uśīra root.

तूष्णीं सम्पुष्का धाना लाजानाञ्जनाभ्यञ्जने स्थगरोशीरमिति ।

१८ १२ उत्तरैरुपस्थायपः ②

उत्तरैर् उपस्थायपः परिषिच्याप्रतीक्षस् (→ पृष्ठतो ऽप्रतीक्षमाणस्) तूष्णीम् एत्य

"अपश्चेत पदेत्याभ्याम्" उद-कुम्भेन त्रिः प्रदक्षिणम् अन्तरतोऽगारं निवेशनं वा परिषिच्य

प्रत्येत्य गृहपरिषेचनमन्त्रौ ⑥

उपस्थानमन्त्राः ⑥

तक्षक, वैशालेय- धृतराष्ट्रैरावतस् ते जीवास्,
त्वयि नस् सुतस्, त्वयि सुदभ्यो (सर्पेभ्यो), वर्षाभ्यो नः परिदेहि ।
धृतराष्ट्रैरावत तक्षकस् ते वैशालेयो जीवास् ...।

(स्वरः शोधितः।)

अहिंसातिबलस्ते जीवास् ...।
अतिबलाहिंसस्ते जीवास् ...।

(व्यस्तप्रयोगे सम्बोधन इह स्वरव्यत्ययः।)

ये दन्दशूकाः पार्थिवास्- ताँस् त्वम् इतः पुरो गव्युंति निवेशय ।
सन्ति वै नश् शफिनस्, सन्ति दण्डिनस्, ते वो नेद् +धिनसान्, न्येद् यूयम् अस्मान् हिनसांत ।

(प्रतिदिशम् मन्त्रः।)

समीची नामांसि प्राची दिक्। तस्यास् ते ऽग्निर् अधिपतिर्, असितो रक्षिता।

यश् चाधिपतिर्, यश् च गोप्ता - ताभ्यां नमस्, तौ नो मृडयताम्।
ते यं द्विष्मो, यश् च नो द्वेष्टि - तं वां जंभे दधामि ।

मन्त्रः ⑥

ओजस्विनी नामांसि दक्षिणा दिक्।
तस्यास् ते इन्द्रोऽधिपतिः, पृदाकू रक्षिता

यश् चाधिपतिर्, यश् च गोप्ता - ताभ्यां नमस्, तौ नो मृडयताम्।
ते यं द्विष्मो, यश् च नो द्वेष्टि - तं वां जंभे दधामि ।

प्राची नामांसि प्रतीची दिक्।
तस्यास् ते सोमोऽधिपतिः स्वजो रक्षिता

यश् चाधिपतिर्, यश् च गोप्ता - ताभ्यां नमस्, तौ नो मृडयताम्।
ते यं द्विष्मो, यश् च नो द्वेष्टि - तं वां जंभे दधामि ।

अवस्थावा नामास्युदीची दिक्।
तस्यास् ते वरुणोऽधिपतिस् तिरश्चराजी रक्षिता

यश् चाधिपतिर्, यश् च गोप्ता - ताभ्यां नमस्, तौ नो मृडयताम्।
ते यं द्विष्मो, यश् च नो द्वेष्टि - तं वां जंभे दधामि ।

अधिपत्नी नामांसि बृहती दिक्।
तस्यास् ते बृहस्पतिर् अधिपतिः श्वित्रो रक्षिता

यश् चाधिपतिर्, यश् च गोप्ता - ताभ्यां नमस्, तौ नो मृडयताम्।
ते यं द्विष्मो, यश् च नो द्वेष्टि - तं वां जंभे दधामि ।

वशिनी नामांसीयं दिक्।
तस्यास् ते यमो ऽधिपतिः कल्माष-ग्रीवो रक्षिता

यश् चाधिपतिर्, यश् च गोप्ता - ताभ्यां नमस्, तौ नो मृडयताम्।
ते यं द्विष्मो, यश् च नो द्वेष्टि - तं वां जंभे दधामि ।

हेतयो नामं स्थु, तेषां वः पुरो गृहा, अग्निर् व इषवः, सलिलो वांत-नामम्।
(वाताशिनो हि सर्पाः। तस्य वातस्य नमयिता = उपस्थापयिता। नपुंसकलिङ्गं सामान्यविवक्षायाः।)

तेभ्यो वो नमस्, ते नो मृडयत।

▼ मूल-प्रस्तुति:

ते यन् द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि
तव्वो जम्भे दधामि ॥

▼ Keith

him whom we hate and him who hateth us, I place him within your jaws.

▼ सायण-टीका

ते च वयं नगस्कृतरुद्राः सन्तो यं वैरिणं तूष्णीमवस्थितमपि द्विष्मः, यश्च वैरी नोऽस्मांस्तुष्णीमवस्थितानपि द्वेष्टि तमुभयविधं वैरिणं हे रुद्रा वो युष्माकं जम्भे विदारितास्ये दधामि स्थापयामि।

निलिम्पा नामं स्थ, तेषां वो दक्षिणा गृहा, पितरो व इषवः, सगरो वात-नामम्।

तेभ्यो वो नमस्, ते नो मृडयत।

▼ मूल-प्रस्तुति:

ते यन् द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि
तव्वो जम्भे दधामि ॥

▼ Keith

him whom we hate and him who hateth us, I place him within your jaws.

▼ सायण-टीका

ते च वयं नगस्कृतरुद्राः सन्तो यं वैरिणं तूष्णीमवस्थितमपि द्विष्मः, यश्च वैरी नोऽस्मांस्तुष्णीमवस्थितानपि द्वेष्टि तमुभयविधं वैरिणं हे रुद्रा वो युष्माकं जम्भे विदारितास्ये दधामि स्थापयामि।

वज्रिणो नामं स्थ, तेषां वः पश्चाद् गृहा, स्वप्नो व इषवो, गह्वरो वात-नामम्।

तेभ्यो वो नमस्, ते नो मृडयत।

▼ मूल-प्रस्तुति:

ते यन् द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि
तव्वो जम्भे दधामि ॥

▼ Keith

him whom we hate and him who hateth us, I place him within your jaws.

▼ सायण-टीका

ते च वयं नगस्कृतरुद्राः सन्तो यं वैरिणं तूष्णीमवस्थितमपि द्विष्मः, यश्च वैरी नोऽस्मांस्तुष्णीमवस्थितानपि द्वेष्टि तमुभयविधं वैरिणं हे रुद्रा वो युष्माकं जम्भे विदारितास्ये दधामि स्थापयामि।

अवस्थावानो नामं स्थ, तेषां व उत्तरद् गृहा, आपो व इषवः, समुद्रो वातनामम्।

तेभ्यो वो नमस्, ते नो मृडयत।

▼ मूल-प्रस्तुतिः

ते यन् द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि
तव्वो जम्भे दधामि ॥

▼ Keith

him whom we hate and him who hateth us, I place him within your jaws.

▼ सायण-टीका

ते च वयं नगस्कृतरुद्राः सन्तो यं वैरिणं तूष्णीमवस्थितमपि द्विष्मः, यश्च वैरी नोऽस्मांस्तूष्णीमवस्थितानपि द्वेष्टि तमुभयविधं वैरिणं हे रुद्रा वो युष्माकं जम्भे विदारितास्ये दधामि स्थापयामि।

अधिपतयो नामं स्थ, तेषां व उपरि गृहा, वर्ष व इषवो, ऽवस्वान् वात-नामम्।

तेभ्यो वो नमस्, ते नो मृडयत।

▼ मूल-प्रस्तुतिः

ते यन् द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि
तव्वो जम्भे दधामि ॥

▼ Keith

him whom we hate and him who hateth us, I place him within your jaws.

▼ सायण-टीका

ते च वयं नगस्कृतरुद्राः सन्तो यं वैरिणं तूष्णीमवस्थितमपि द्विष्मः, यश्च वैरी नोऽस्मांस्तूष्णीमवस्थितानपि द्वेष्टि तमुभयविधं वैरिणं हे रुद्रा वो युष्माकं जम्भे विदारितास्ये दधामि स्थापयामि।

कृव्या नामं स्थ पार्थिवास्, तेषां व इह गृहा, अन्नं व इषवो, निमिषो वातनामम्।

तेभ्यो वो नमस्, ते नो मृडयत।

▼ मूल-प्रस्तुतिः

ते यन् द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि
तव्वो जम्भे दधामि ॥

▼ Keith

him whom we hate and him who hateth us, I place him within your jaws.

▼ सायण-टीका

ते च वयं नगस्कृतरुद्राः सन्तो यं वैरिणं तूष्णीमवस्थितमपि द्विष्मः, यश्च वैरी नोऽस्मांस्तूष्णीमवस्थितानपि द्वेष्टि तमुभयविधं वैरिणं हे रुद्रा वो युष्माकं जम्मे विदारितास्ये दधामि स्थापयामि।

अपं श्वेत (सर्पाधिपते) पुदा (वि३) जंहि (→हन)

पूर्वेण चापरेण च ।

सुप्त च मानुषीर् इमास् (सर्पजातीः- ब्राह्मणानां तिस्रः वैश्यानां द्वे, शूद्राणां च द्वे)

तिस्रश्च राजबन्धवीः ।

न वै श्वेतस्यांऽध्याचारे (=आधिपत्ये)

ऽहिर् जुघान् कञ्चन ।

श्वेतायं वैदुर्वायु (विदुर्बपुत्राय) नमो

नमः श्वेतायं वैदुर्वायं ॥ (17)

(युग्मान्) ब्राह्मणान् भोजयेत् (स्थालीपाक-शेषादिभिः सर्पिष्माद्भिः। उपनयनवद् भुक्तवद्भिर् आशीर्-वचनम्।) १२

▼ Oldenberg

With the next (formulas, II, 17, 9-26) he should worship (the serpents), should sprinkle water round (the oblations), should return (to his house) silently without looking back, should sprinkle (water) with a water-pot from left to right, thrice around the house or the resting-place on the inside, with the two verses, 'Beat away O white one, with thy foot' (II, 17, 27. 28), and should offer food to the Brāhmaṇas.

उत्तरैरुपस्थायापः परिषिच्याप्रतीक्षस्तूष्णीमेत्या "पश्वेत पदे"त्येताभ्यामुदकुम्भेन त्रिःप्रदक्षिणमन्तरतोऽगारं निवेशनं वा परिषिच्य ब्राह्मणान् भोजयेत् ।

१९ ०१ धानाः कुमारान् ②

धानाः कुमारान् प्राशयन्ति १

▼ Oldenberg

1. The unground grain (which is left over, see above, VII, 18, 11) they give to the boys to eat.

धानाः कुमारान् प्राशयन्ति।

१९ ०२ एवम् अत ②

एवम् अत ऊर्ध्वं यद् अशनीयस्य सक्तूनां वैतं बलिं हरेद् आमार्गशीर्ष्याः २

▼ Oldenberg

2. Let him repeat in the same way this Bali-offering of whatever food he has got or of flour, from that day to full moon of (the month) Mārgaśīrṣa.

एवम् अत ऊर्ध्वं यदशनीयस्य सक्तूनां वैतं बलिं हरेदामार्गशीर्ष्याः।

१९ ०३ मार्गशीर्ष्याम् ②

मार्गशीर्ष्यां पौर्णमास्याम् अस्तमिते स्थालीपाकः (उपक्रमवत्) ३

▼ Oldenberg

3. On the day of the full moon of Mārgaśīrṣa after sunset a Sthālīpāka (is offered as above, VII, 18, 5).

मार्गशीर्ष्या पौर्णमास्यामस्तमिते स्थालीपाकः।

१९०४ अहार्षमिति बलिमन्त्रस्य②

"अहार्षम्" इति बलिमन्त्रस्य सन्नामः (किंशुकहोमादिकम् अपि कृत्वा)।

▼ Oldenberg

4. In the Mantra for the Bali-offering he changes (the word 'I shall offer' into) 'I have offered.'

अहार्षमिति बलिमन्त्रस्य सन्नामः ।

१९०५ अत्रैनमुत्सृजति②

अत्रैनमुत्सृजति ५

▼ Oldenberg

5. Then he does not offer (the Bali) any longer.

अत्रैनमुत्सृजति ।

२१ आग्रयणस्थालीपाकः①

१९ ०६ अनाहिताग्नेराग्रयणम्②

अनाहिताग्नेर्(←कर्मधारयो ऽस्तु, सशेषाहिताग्नेश् चापि विवक्षया) आग्रयणम् (यथार्तुं पर्वणि)।

▼ Oldenberg

6. (Now follows) the Āgrayaṇa sacrifice (or partaking of the first-fruits) of one who has not set up the (Śrauta) fires.

अनाहिताग्नेराग्रयणम् ।

१९ ०७ नवानाँ स्थालीपाकँ②

नवानाँ (धान्यानां) स्थालीपाकं श्रपयित्वाग्रयणदेवताभ्यः (→ इन्द्राग्निभ्यां, विश्वेभ्यो देवेभ्यः, द्यावापृथिवीभ्याम्) स्विष्टकृच्चतुर्थाभ्यो हुत्वा (साधारणस्थालीपाकतन्त्रं वर्तते।)

तण्डुलानां(→पुलाकानां) मुखं पूरयित्वा

गीर्त्वा (जलम् पीत्वा) ऽऽचम्य

+ओदन-पिण्डं संवृत्य (यथा+उत्क्षेपे न विशीर्येत)

+उत्तरेण यजुषा (परमेष्ठ्य् असिं परमां माँ श्रियं गमय ।) ऽऽगार-स्तूप उद्विद्धेत् (=उद्-विध्येत्) ७

(अगारस्तूपे स्थितः) परमेष्ठ्य् असिं।

परमां माँ श्रियं गमय ।

▼ Oldenberg

7. He prepares a Sthālīpāka of the fresh fruits, sacrifices to the deities of the (Śrauta) Āgrayaṇa sacrifice with (Agni) Sviṣṭakṛt as the fourth, fills his mouth with grains, swallows them, sips water, forms a lump of the boiled (sacrificial) food, and throws it up with the next Yajus (II, 18, 1) to the summit of the house.

नवानाँ स्थालीपाकँ श्रपयित्वाऽऽग्रयणदेवताभ्यः स्विष्टकृच्चतुर्थाभ्यो हुत्वा तण्डुलानां मुखं पूरयित्वा गीर्त्वाचम्यौदनपिण्डं संवृत्योत्तरेण यजुषागारस्तूप उद्विद्धेत् ।

२२ हेमन्तप्रत्यवरोहणम्①

१९ ०८ हेमन्तप्रत्यवरोहणम्②

हेमन्तप्रत्यवरोहणम् (खट्वायाः)८

▼ Oldenberg

8. [f1] (Now follows) the 'redescent' in the winter.

[f1]: Comp. the note on Śāṅkhāyana IV, 17, 1.

हेमन्तप्रत्यवरोहणम्।

१९ ०९ उत्तरेण यजुषा②

उत्तरेण यजुषा ("प्रत्यवरूढो नो हेमन्तः"इत्यनेन) प्रत्यवरुह्य

प्रत्यवरूढो नो हेमन्तः ।

संवेशनमन्त्राः⑤

उत्तरेर् ("प्रतिक्षत्र"इत्यादिभिः पञ्चभिः) दक्षिणैः पार्श्वैः नवस्वस्तरे (=तृणशय्यायाम्) संविशन्ति ९

(नवस्वस्तरे संविशन्)

प्रति क्षत्रे, प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे ।

प्रत्य् अश्वेषु, प्रति तिष्ठामि गोषु ।

प्रति प्रजायां, प्रति तिष्ठामि भव्ये (=मङ्गले) ।

इह (स्वस्तरे) धृतिर्, इह विधृतिः ।

इह रन्तिर्, इह रमतिः ।

▼ Oldenberg

9. With the next Yajus (II, 18, 2) they 'redescent' (or take as their sleeping-place a layer of straw instead of the high bedsteads which they have used before). With the next Yajus formulas (II, 18, 3-7) they lie down on a new layer (of straw) on their right sides,

उत्तरेण यजुषा प्रत्यवरुह्योत्तरेर्दक्षिणैः पार्श्वैर्नवस्वस्तरे संविशन्ति ।

१९ १० दक्षिणतः पितोत्तरा②

दक्षिणतः पितोत्तरा मातैवम् अवशिष्टानां ज्येष्ठो ज्येष्ठो ऽनन्तरः १०

▼ Oldenberg

10. The father to the south, the mother to the north (of him), and so the others, one after the other from the eldest to the youngest.

दक्षिणतः पितोत्तरा मातैवमवशिष्टानां ज्येष्ठो ज्येष्ठोऽनन्तरः ।

१९ ११ सँहायोत्तराभ्याम् ②

(किञ्चित्सुप्त्वा) सं-हाय

उत्तराभ्यां ("स्योना पृथिवि" "बडित्थे"त्येताभ्यां) पृथिवीमभिमृशन्ति ११

०८ स्योना पृथिवि ⑥

स्योना" (=सुखरूपा) पृथिवि भव+
अनुक्षरा" (=कण्टकादिरहिता) निवे"शनी ।
य"च्छा नश् श"र्म सप्र"थाः (=सकीर्तिः) ।

बड् इत्था (त्थं) पर्वतानाड् (→मेघानाम्)
खिद्रम् (=छिद्रं →छेदनम्) बिंभर्षि पृथिवि ।
प्र या भूमि प्रवत्वति (=प्रवणवति)
मुह्ना (=महिम्ना) (देवादीन्) जिंनोषि (=तर्पयसि) मुहिनि (=महति) । (२४)
(अत्र देवप्रीत्या वृष्टिरिति चक्रम् उच्यते।)

▼ Oldenberg

11. After he has arisen, he touches the earth with the next two (verses, II, 18, 8. 9).

सँहायोत्तराभ्यां पृथिवीमभिमृशन्ति ।

१९ १२ एवं संवेशनादि ②

एवं संवेशनादि त्रिः १२

▼ Oldenberg

12. In the same way the lying down, &c., is repeated thrice.

एवं संवेशनादि त्रिः ।

२३ ईशानबलिः①

१९ १३ ईशानाय स्थालीपाकम्②

ईशानाय स्थालीपाकं श्रपयित्वा, क्षेत्रपत्यं च,
प्राचीमुदीचीं वा दिशम् उपतिष्क्रम्य (ग्रामात्)
स्थण्डिलं कल्पयित्वा
ऽग्नेर् उपसमाधानादि १३

▼ Oldenberg

13. [f2] Having prepared a Sthālīpāka for Lana and one for Kṣetrapati, he goes out in an easterly or northerly direction, prepares a raised surface, (and then follow the ceremonies) beginning with the putting of wood on the fire.

[f2]: The description of the śūlagava sacrifice, which here follows, agrees in most points with the statements of Hiraṇyakeśin II, 3, 8.

ईशानाय स्थालीपाकं श्रपयित्वा क्षेत्रपत्यं च प्राचीमुदीचीं वा दिशमुपनिष्क्रम्य स्थण्डिलं कल्पयित्वाऽग्नेरुपसमाधानादि ।

१९ १४ अपरेणाग्निं द्वे②

अपरेणाग्निं द्वे कुटी कृत्वा १४

▼ Oldenberg

14. To the west of the fire he builds two huts.

अपरेणाग्निं द्वे कुटी कृत्वा ।

२० ०१ उत्तरया②

उत्तरया दक्षिणस्याम् ईशानम् आवाहयति १

आ त्वां वहन्तु हरंयसु (=हरितवर्णाश्वाः) सचैतसश्
श्वेतैर् अश्वैस् सह केंतुमद्भिः ।
वाताजिरैर् (=वातगतिभिः) मम हव्यायं शर्व (←शृ हिंसायाम्) ।

▼ Oldenberg

1. [f1] With the next (verse, II, 18, 10) he has the Īśāna led to the southern (hut),

[f1]: 20, 1-3. Comp. Hiraṇyak. II, 3, 8, 2-4. Haradatta explains the Īśāna, the mīḍhuṣī, and the jayanta as images of the three gods.

उत्तरया दक्षिणस्यामीशानमावाहयति ।

२० ०२ लौकिक्या वाचोत्तरस्याम्②

लौकिक्या वाचोत्तरस्यां मीढुषीम् २

▼ Oldenberg

2. With worldly words the 'bountiful goddess' to the northern (hut),

लौकिक्या वाचोत्तरस्यां मीढुषीम्।

२० ०३ मध्ये जयन्तम्②

मध्ये जयन्तम्(=स्कन्दः, इन्द्रसूनुर् वा) ३

▼ Oldenberg

3. To the middle (between the two huts) the 'conqueror.'

मध्ये जयन्तम् ।

२० ०४ यथोढमुदकानि प्रदाय②

यथोढम् उदकानि प्रदाय

त्रीन् ओदनान्(→ओदनभागान्) कल्पयित्वा

ऽग्निम् अभ्यानीयोत्तरेर् उपस्पर्शयित्वा

उत्तरेर् यथास्वम् ओदनेभ्यो हुत्वा

सर्वतस् समवदायोत्तरेण यजुषाग्निं स्विष्टकृतम् ।

उपस्पृशतु मीढ्वान्, मीढुषे स्वाहा।

उपस्पृशतु मीढुषीं मीढुष्यै स्वाहां ।

ज्यन्तोपस्पृश जयन्ताय(=स्कन्दाय) स्वाहां ।

हवनम्⑥

भुवायं देवायु स्वाहां।

शुर्वायं देवायु स्वाहा।

ईशानाय देवायु स्वाहां।

पशुपतये देवायु स्वाहां।

रुद्राय(=रोदयित्रे) देवायु स्वाहा।

उग्रायं देवायु स्वाहां।

भीमायं देवायु स्वाहां।

महते देवायु स्वाहां ।

भुवस्यं देवस्यु पत्न्यै स्वाहां।

शुर्वस्यं देवस्यु पत्न्यै स्वाहा।

ईशानस्य देवस्यु पत्न्यै स्वाहां।

पशुपतेर्देवस्यु पत्न्यै स्वाहां।

रुद्रस्यं देवस्यु पत्न्यै स्वाहां।

उग्रस्यं देवस्यु पत्न्यै स्वाहां।

भीमस्यं देवस्यु पत्न्यै स्वाहां।

महतो देवस्यु पत्न्यै स्वाहां ।

ज्यन्तायु स्वाहां ।

अग्नये स्विष्टकृते सुहंतुत आहुतीनां कामानां समर्द्धयित्री स्वाहा ।

▼ Oldenberg

4. He gives them water to drink in the same order in which they have been led (to their places), takes three portions of boiled rice (from the Sthālīpāka prepared for Īśāna), takes (these portions of rice) to the fire, makes (the three gods) touch them with the next (formulas, II, 18, II-13), sacrifices of these portions, to each god of the portion which belongs to him, with the next (formulas, II, 18, 14-30), cuts off (Avadānas) from all (portions), and sacrifices with the next Yajus (II, 18, 31) to Agni Sviṣṭakṛt.

यथोढमुदकानि प्रदाय त्रीनोदनान् कल्पयित्वाऽग्निमभ्यानीयोत्तरैरुपस्पर्शयित्वा उत्तरैर्यथास्वमोदनेभ्यो हुत्वा सर्वतस्समवदायोत्तरेण यजुषामिं स्विष्टकृतम् ।

२० ०५ उत्तरेण②

उत्तरेण यजुषोपस्थाय

स्वस्ति नः पूर्णमुखः परिक्रामतु ।

उत्तरैस् सहोदनानि पर्णान्य् एकैकेन द्वे द्वे दत्त्वा
देवसेनाभ्यो दशोत्तराभ्यः ५

- उत्तरस्याम्
  - गृहपोपस्पृश। गृहपायु स्वाहा ।
  - गृहप्युपस्पृश। गृहप्यै स्वाहा ।
- मध्ये ।
  - घोषिणु उपस्पृशत। घोषिभ्यः स्वाहा ।
- दक्षिणस्याम् ।
  - श्वासिनु उपस्पृशत। श्वासिभ्यः स्वाहा ।
- उत्तरस्याम्
  - विचिन्वन्तु उपस्पृशत। विचिन्वद्भ्यः स्वाहा ।
- मध्ये ।
  - प्रपुन्वन्तु उपस्पृशत। प्रपुन्वद्भ्यः स्वाहा ।
- दक्षिणस्याम् ।
  - समुश्रन्तु उपस्पृशत। समुश्रद्भ्यः स्वाहा ।
- दश देवसेनाभ्यः दश
  - देवसेना उपस्पृशत। देवसेनाभ्यः स्वाहा ।
  - या आख्याता याश् चानाख्याता देवसेना उपस्पृशत। देवसेनाभ्यः स्वाहा ।

▼ Oldenberg

5. Having worshipped (the god Īśāna) with the next Yajus (II, 18, 32), he distributes with the next (formulas, II, 18, 33-39) leaves together with portions of boiled rice, two (leaves) with each (Yajus), then ten to the divine hosts (II, 18, 40), and ten to the (divine hosts) that follow (and are referred to in the next Yajus, II, 18, 41).

उत्तरेण यजुषोपस्थायोत्तरैस्सहोदनानि पर्णान्येकैकेन द्वे द्वे दत्त्वा दश देवसेनाभ्यो दशोत्तराभ्यः ॥

२० ०६ पूर्ववदुत्तरैः②

पूर्ववद् उत्तरैः ६

- द्वारापोपंस्पृश। द्वारापायु स्वाहा ।
- द्वाराप्युपंस्पृश द्वाराप्यै स्वाहा ।
- (देव्या) अन्वासारिणु उपंस्पृशत। अन्वासारिभ्युस् स्वाहा (→मध्ये द्वे)।
- निषङ्गिन् (जयन्त!) उपंस्पृश। निषङ्गिणे स्वाहा (→दक्षिणस्यां द्वे)।

▼ Oldenberg

6. With the next (formulas, II, 18, 42-45) he does the same as before (i.e. he distributes two leaves with each Mantra).

पूर्ववदुत्तरैः ।

२० ०७ ओदनपिण्डं संवृत्य ②

(होमबलिशेषेभ्यः त्रिभ्यः ओदनेभ्य उपादाय - केचित्जयन्तस्योदनादिति)

ओदनपिण्डं संवृत्य

पर्ण-पुटे ऽवधायोत्तरेण यजुषा वृक्ष आसजति (=अवलम्बयति) ७

नमो निषङ्गिणे (→ इषुव्यतिरिक्तानां शस्त्राणाम् आवासस्थानवते ।)

▼ Oldenberg

7. Having formed a lump of boiled rice, he puts it into a basket of leaves, and with the next Yajus (II, 18, 46) hangs it up on a tree.

ओदनपिण्डं संवृत्य पर्णपुटेऽवधायोत्तरेण यजुषा वृक्ष आसजति ।

२० ०८ अत्र रुद्रान् ②

अत्र रुद्रान् जपेत् ८

▼ Oldenberg

8. Here he should murmur the Rudra texts (Taitt. Samh. IV, 5),

अत्र रुद्रान् जपेत्।

२० ०९ प्रथमोत्तमौ वा ②

प्रथमोत्तमौ वा ९

▼ Oldenberg

9. Or the first and last (Anuvāka).

प्रथमोत्तमौ वा ।

२० १० अभित एतमग्निम् ②

अभित एतमग्निं गास् स्थापयति
यथैता धूमः प्राप्नुयात् १०

▼ Oldenberg

10. He places his cows around the fire so that the smoke (of the sacrifice) may reach them.

अभित एतमग्निं गास्स्थापयति यथैना धूमः प्राप्नुयात् ।

२० ११ ता२

ता गन्धैर् दर्भ-गु(=गुरु)-मुष्टिनावोक्षति
वृषाणम्(=वृषभं) एवाग्रे ११

▼ Oldenberg

11. [f2] With his firmly shut fist full of Darbha grass he besprinkles (them) with scents; the bull first.

[f2]: On grumuṣṭi, see the notes of the commentators, p. 93 of Dr. Winternitz's edition, and the commentary on Taitt. Saṃhitā V, 4, 5, 3 (Indische Studien, XII, 60).

ता गन्धैर्दर्भगुमुष्टिनावोक्षति वृषाणमेवाग्रे ।

२० १२ गवाम् मर्गेऽनग्नौ२

गवां मर्गेऽनग्नौ क्षेत्रस्य पतिं जयते १२

▼ Oldenberg

12. He should perform a sacrifice to Kṣetrapati, without a fire, in the path used by his cows.

गवां मर्गेऽनग्नौ क्षेत्रस्य पतिं यजते ।

२० १३ ईशानवदावाहनम्२

ईशानवद् आवाहनम् १३

आ त्वां वहन्तु हरयस्(=हरितवर्णाश्वाः) सचैतसश्
श्वेतैर् अश्वैस् सह कैतुमद्भिः ।
वाताजिरैर्(=वातगतिभिः) मम हव्यायं शर्व(←शृ हिंसायाम्) ।

▼ Oldenberg

13. He has (the Kṣetrapati) led to his place in the same way as the Īśāna (see above, Sūtra 1).

ईशानवदावाहनम् ।

२० १४ चतुर्षु सप्तसु२

चतुर्षु सप्तसु वा पर्णेषु (स) नामादेशं ("क्षेत्रस्य पतये त्वां ददामि" इति) दधाति १४

▼ Oldenberg

14. He puts (portions of boiled rice) into four or seven leaves, naming (the god).

चतुर्षु सप्तसु वा पर्णेषु नामादेशं दधाति ।

२० १५ क्षिप्रं यजेत②

क्षिप्रं यजेत पाको देवः १५

▼ Oldenberg

15. [f3] Let him sacrifice quickly; the god has a strong digestion (?).

[f3]: I have translated here as in Hiraṇyak. II, 3, 9, 11. Haradatta and Sudarśanārya give another explanation of the words 'pāko devaḥ;' see p. 93 of the edition.

क्षिप्रं यजेत पाको देवः ।

२० १६ उत्तराभ्यामुपतिष्ठते②

उत्तराभ्याम् उपतिष्ठते १६

क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनेव जयामसि ।

गाम् अश्वम् पोषयित्व् (=पोषयिताता) आ स नः मृडा (=सुखय)तीदृशं (कर्मणि)।

क्षेत्रस्य पते मधुमन्तम् (गोयूथ-ऊर्मिन् - धेनुर् इव पर्यो अस्मासुं धुक्व - मधुश्-चुतंङ्, घृतम् इव सुपूतम्।

ऋतस्यं नु पतयो मृडयन्तु (=सुखयन्तु) ।

▼ Oldenberg

16. With the next two (verses, II, 18, 47. 48) he does worship (to Kṣetrapati).

उत्तराभ्यामुपतिष्ठते ।

२० १७ स्थालीपाकम् ब्राह्मणान्②

स्थालीपाकं ब्राह्मणान् भोजयेत् १७

▼ Oldenberg

17. The Sthālīpāka (belonging to Īśāna) he gives to the Brāhmaṇas to eat;

स्थालीपाकं ब्राह्मणान् भोजयेत् ।

२० १८ क्षेत्रपत्यम् प्राश्रन्ति②

क्षेत्रपत्यं प्राश्रन्ति ये (←दौहित्रादीनामपि सम्बन्धिनां प्रतिग्रहार्थम् प्रयोगः) सनाभयो (→पुत्राः भ्रातरश्च) भवन्ति १८

▼ Oldenberg

18. That belonging to Kṣetrapati his uterine relations eat,

क्षेत्रपत्यं प्राश्नन्ति ये सनाभयो भवन्ति ।

२० १९ यथा वैषाम् ②

यथा वैषां कुल-धर्मस् स्यात् १९

▼ Oldenberg

19. Or as is the custom in their family.

यथा वैषां कुलधर्मस्स्यात् ।

२४ मासिश्राद्धप्रकरणम्①

२१ ०१ मासिश्राद्धस्यापरपक्षे②

मासि श्राद्धस्यापरपक्षे यथोपदेशं कालाः १

▼ Oldenberg

1. [f1] The times for the monthly Śrāddha are in the second fortnight (of the month), as they are stated.

[f1]: 21, 1. Comp. Dharmaśāstra II, 7, 16, 8 seq.; Sacred Books, vol. ii, p. 139. Comp. Professor Bühler's remarks, vol. ii, p. xiv.

मासिश्राद्धस्यापरपक्षे यथोपदेशं कालाः ।

२१ ०२ शुचीन् मन्त्रवतो②

शुचीन् मन्त्रवतो योनि-गोत्र-मन्त्रासम्बन्धान् अयुग्माँस् त्रयवरान् अनथविक्षो भोजयेत् २

▼ Oldenberg

2. Let him feed, without regard of (worldly) purposes, pure Brāhmaṇas, versed in the Mantras, who are not connected with himself by consanguinity or by their Gotra or by the Mantras (such as his teacher or his pupils), an odd number, at least three.

शुचीन् मन्त्रवतो योनिगोत्रमन्त्रासम्बन्धानयुग्माँस्त्रयवराननथविक्षो भोजयेत्।

२१ ०३ अन्नस्योत्तराभिर्जुहोति②

अन्नस्योत्तराभिर् जुहोति ३

यन् मे माता प्रलुलोभु चरत्य् अननुव्रता,
तन् मे रेतः पिता वृङ्क्ताम् (=आच्छिद्य स्वीकरोतु)।
आभुर् (=आभवतीति) अन्यो (बलेर् दूरम्) ऽवंपद्यताम्। (२५)
अमुष्मै (=नामनिर्देशः) स्वाहा।

यास् तिष्ठन्ति, या धावन्ति,
या आर्द्रोघ्नीः (=कूलादिघ्नीः) परितुस्थुषीः ।
अद्भिर् विश्वस्य भर्त्रीभिर्
अन्तर् अन्यं पितुर् दधे, (२५)
ऽमुष्मै (=नामनिर्देशः) स्वाहा ।

पितामहाय⑥

यन् मे पितामही प्रलुलोभु चरत्य् अननुव्रता,
तन् मे रेतः पितामहो वृङ्क्ताम् (=आच्छिद्य स्वीकरोतु)।

आभुर्(←आभवतीति) अन्यो (बलेर् दूरम्) ऽवपद्यताम्।
अमुष्मै(←नामनिर्देशः) स्वाहा।

अन्तर् दधे पर्वतैर्
अन्तर् मद्यां पृथिव्या ।
आभिर् दिग्भिर् अनन्ताभिर्
अन्तर् अन्यं पितामहाद् दधे
ऽमुष्मै स्वाहा ।

प्रपितामहाय ७

यन् मे प्रपितामही प्रलुलोभु चरत्य् अननुव्रता,
तन् मे रेतः प्रपितामहो वृङ्क्ताम्(=आच्छिद्य स्वीकरोतु)।
आभुर्(←आभवतीति) अन्यो (बलेर् दूरम्) ऽवपद्यताम्।
अमुष्मै(←नामनिर्देशः) स्वाहा।

अन्तर्दध ऋतुभिर्
अहोरात्रैश् चं (काल)सन्धिभिः ।
अर्धमासैश् च मासैश् च+
अन्तर् अन्यं प्रपितामहाद् दधे
अमुष्मै(←नामनिर्देशः) स्वाहा।

अन्येभ्यः ७

ये चेह पितरो ये च नेह
याँश् चं विद्म याँ उं च न प्रं विद्म ।
अग्ने तान् वेत्थ यदि
ते जातवेदस् तयां प्रुत्तँ(→प्रत्तया = प्रदत्तया) स्वधयां मदन्तु
स्वाहा ।

▼ Oldenberg

3. He makes oblations of the food (prepared for the Brāhmaṇas) with the next (verses, II, 19,1-7);

अन्नस्योत्तराभिर्जुहोति ।

२१ ०४ आज्याहुतीरुत्तराः ७

आज्याहुतीरुत्तराः ४

- स्वाहा पित्रे
- पित्रे स्वाहा
- स्वाहा पित्रे
- पित्रे स्वाहा ।

- स्वधा स्वाहा
- अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा स्वाहा ।

▼ Oldenberg

4. Then the Ājya oblations (indicated by the) next (Mantras, II, 19, 8-13).

आज्याहुतीरुत्तराः।

२१ ०५ एतद्वा विपरीतम्②

एतद्वा विपरीतम् ५

▼ Oldenberg

5. Or invertedly (i.e. he offers Ājya with the verses referred to in Sūtra 3, and food with those referred to in Sūtra 4).

एतद्वा विपरीतम् ।

२१ ०६ सर्वमुत्तरैरभिमृशेत्②

सर्वमुत्तरैरभिमृशेत् ६

एष ते तत् (स्वधासमुद्रः) मधुमाँ ऊर्मिस् सरंस्वान्।

यावान् अग्निश् चं पृथिवी च तावत्य् अस्य मात्रा।

तावतीन् त एतां मात्रान् ददामि।

यथा ऽग्निर् अक्षितो ऽनुपदस्त (=उपक्षयरहितः), एवं मह्यँ (→मम) पित्रे ऽक्षितो ऽनुपदस्तः स्वधा भव तां त्वँ स्वधां तैस् सहोपंजीव, +र्चस् ते महिमा।

एष ते प्रपितामह (स्वधासमुद्रः) मधुमाँ ऊर्मिस् सरंस्वान्।

यावान् वायुश् चान्तरिक्षञ् च तावत्य् अस्य मात्रा।

तावतीन् त एतां मात्रान् ददामि।

यथा वायुर् अक्षितो ऽनुपदस्त (=उपक्षयरहितः), एवं मह्यँ (→मम) पितामहायाक्षितोऽनुपदस्तः स्वधा भव।

तां त्वँ स्वधां तैस् सहोपंजीव, सामानि ते महिमा।

एष ते प्रपितामह (स्वधासमुद्रः) मधुमाँ ऊर्मिस् सरंस्वान्।

यावान् आदित्यश्च द्यौश्च तावत्यस्य मात्रा।

तावतीन् त एतां मात्रान् ददामि।

यथा ऽऽदित्यो ऽक्षितो ऽनुपदस्त (=उपक्षयरहितः), एवं मह्यँ प्रपितामहायाक्षितोऽनुपदस्तः स्वधा भव।

तां त्वँ स्वधां तैस् सहोपंजीव, यजूषि ते महिमा ॥ (19)

▼ Oldenberg

6. Let him touch the whole (food) with the next (formulas, II, 19, 14-16).

सर्वमुत्तरैरभिमृशेत् ।

२१ ०७ कृप्तान्वा प्रतिपूरुषम्②

कृप्तान्वा प्रतिपूरुषम् ७

7. Or the (single) prepared (portions of food destined) for the single Brāhmaṇas.

कृप्तान्वा प्रतिपूरुषम् ।

२१ ०८ उत्तरेण यजुषोपस्पर्शयित्वा②

उत्तरेण यजुषोपस्पर्शयित्वा ८

(हे अन्न -) पृथिवी ते पात्रं,
 द्यौर् अपिधानम्।
 ब्रह्मणस् त्वा मुखे जुहोमि।
 ब्राह्मणानान् त्वा प्राणापानयोर् जुहोमि।

भुक्तवतो ऽनुव्रज्य प्रदक्षिणीकृत्य
 द्वैधं दक्षिणाग्रान् दर्भान् संस्तीर्य
 (भुञ्जानानामपि तृप्तिरस्त्वित्याह -) अक्षितम् असि।
 मैषां क्षेष्ठा (←क्षी क्षये) अमुत्रा (→परलोके) ऽमुष्मिँल्लोके (च ब्राह्मणानाम्) ।

8. Having caused them with the next (formula, II, 20, 1) to touch (the food, he gives it to them to eat).

उत्तरेण यजुषोपस्पर्शयित्वा।

२१ ०९ भुक्तवतोऽनुव्रज्य②

तेषूत्तरैरपो दत्त्वा

(दर्भेष्व् अपो ददाति)

मार्जयन्तां मम पितरों, मार्जयन्तां मम पितामहा मार्जयन्तां मम प्रपितामहाः ।

मार्जयन्तां मम मातरों, मार्जयन्तां मम पितामह्यों, मार्जयन्तां मम प्रपितामह्यः ।

उत्तरैर्दक्षिणापवर्गान् पिण्डान्दत्त्वा⑥

उत्तरैर् दक्षिणापवर्गान् पिण्डान्दत्त्वा

एतत्तै तताऽसौ (←नामनिर्देशः), ये च त्वाम् अनुं (जीवन्ति)।
 एतत्तै पितामहाऽसौ (←नामनिर्देशः), ये च त्वाम् अनुं (जीवन्ति)।
 एतत्तै प्रपितामहाऽसौ (←नामनिर्देशः), ये च त्वाम् अनुं (जीवन्ति)।
 एतत्तै मातर् असौ (←नामनिर्देशः), याश् च त्वाम् अनुं (जीवन्ति)।
 एतत्तै पितामह्य् असौ (←नामनिर्देशः), याश् च त्वाम् अनुं (जीवन्ति)।
 एतत्तै प्रपितामह्य् असौ (←नामनिर्देशः), याश् च त्वाम् अनुं (जीवन्ति)।

उत्तरैरुपस्थानम्⑥

पूर्ववदुत्तरैरपो दत्त्वा
उत्तरैरुपस्थाय

ये च वो (पितरः) ऽत्र, ये चास्मास्व आशंसन्ते (→ प्रार्थयन्ते स्वधाम्)
याश् च वो ऽत्र याश् चास्मास्व आशंसन्ते,
ते च (स्वधां) वहन्तां,
ताश्च (स्वधां) वहन्ताम्।
तृष्यन्तु भवन्तः,
तृष्यन्तु भवत्यः।
तृष्यंत तृष्यंत तृष्यंत ।

उभयान् पिण्डान् परिषिञ्चति ⑥

उत्तरयोदपात्रेण त्रिः प्रसव्यं परिषिच्य

पुत्रान् पौत्रान् अग्निं तृपयन्तीर् आपो मधुमतीर् इमाः
स्वधां (मातृसहित) पितृभ्यो अमृतं दुहांना आपो देवीर् उभयोस् तृपयन्तु ।
तृष्यंत तृष्यंत तृष्यंत ।

शेष-प्राशनम् ⑦

न्युब्ज्य पात्राण्य्
उत्तरं यजुरनवानं त्र्यवरार्धमावर्तयित्वा
प्रोक्ष्यपात्राणि
द्वन्द्वमभ्युदाहृत्य
सर्वतस् समवदायोत्तरेण यजुषाशेषस्य ग्रासवरार्धं प्राश्नीयात् ।

प्राणे निर्विष्टो ऽमृतं (→ अमरणहेतुमन्त्रं) जुहोमि, ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय ।

▼ Oldenberg

9. When they have eaten (and gone away), he goes after them, circumambulates them, turning his right side towards them, spreads out southward-pointed Darbha grass in two different layers, pours water on it with the next (formulas, II, 20, 2-7), distributes the Piṇḍas, ending in the south, with the next (formulas, II, 20, 8-13), pours out water as before with the next (formulas, 14-19), worships (the ancestors) with the next (formulas, II, 20, 20-23), sprinkles with the next (verse, 24) water three times from right to left round (the Piṇḍas) with a water-pot, besprinkles the vessels, which are turned upside down, repeating the next Yajus (25) at least three times without taking breath, sets up the vessels two by two, cuts off (Avadānas) from all (portions of food), and eats of the remains at least one morsel with the next Yajus (26).

भुक्तवतोऽनुब्रज्य प्रदक्षिणीकृत्य द्वैधं दक्षिणाग्रान् दर्भान् संस्तीर्य तेषूत्तरैरपो दत्त्वोत्तरैर्दक्षिणापवर्गान् पिण्डान्दत्त्वा पूर्ववदुत्तरैरपो दत्त्वोत्तरैरुपस्थायोत्तरयोदपात्रेण त्रिः प्रसव्यं परिषिच्य न्युब्ज्य पात्राण्युत्तरं यजुरनवानं त्र्यवरार्धमावर्तयित्वा प्रोक्ष्यपात्राणि द्वन्द्वमभ्युदाहृत्य सर्वतस्समवदायोत्तरेण यजुषा शेषस्य ग्रासवरार्धं प्राश्नीयात् ।

२५ अष्टकाश्राद्धम्①

२१ १० या माध्याः②

या माध्याः पौर्णमास्या उपरिष्टाद(=कृष्णपक्षे) व्यष्टका
तस्यामष्टमी ज्येष्ठया सम्पद्यते तामेकाष्टकेत्याचक्षते १०

▼ Oldenberg

10. Of the dark fortnight that follows after the full moon of Māgha, the eighth day falls under (the constellation of) Jyeṣṭhā: this day is called Ekāṣṭakā.

या माध्याः पौर्णमास्या उपरिष्टाद्व्यष्टका तस्यामष्टमी ज्येष्ठया सम्पद्यते तामेकाष्टकेत्याचक्षते ।

२१ ११ तस्यास्सायमौपकार्यम्②

तस्यास्सायमौपकार्यम् ११

▼ Oldenberg

11. In the evening before that day (he performs) the preparatory ceremony.

तस्यास्सायमौपकार्यम्।

२१ १२ अपूपञ् चतुश्शरावम्②

अपूपं चतुश्शरावं श्रपयति १२

▼ Oldenberg

12. [f2] He bakes a cake of four cups (of rice).

[f2]: 12, 13. Comp. Hiranyak. II, 5, 14, 3 seq.

अपूपं चतुश्शरावं श्रपयति।

२१ १३ अष्टकपाल इत्येके②

अष्टकपाल इत्येके १३

▼ Oldenberg

13. (The cake is prepared) in eight dishes (like a Puroḍāśa), according to some (teachers).

अष्टकपाल इत्येके ॥

२२ ०१ पार्वणवदाज्यभागान्तेऽञ्जलिनोत्तरयाऽपूपोज्जुहोति②

पार्वणवदाज्यभागान्ते ऽञ्जलिनोत्तरया ऽपूपोज्जुहोति १

यां जनाः प्रति-नन्दन्ति
रात्रिं धेनुम् इवायतीम् ।
संवत्सरस्य या पत्नी (एकाष्टका)
सा नो अस्तु सुमङ्गली
स्वाहा ।

▼ Oldenberg

1. [f1] After the ceremonies down to the Ājyabhāga oblations have been performed in the same way as at the fortnightly sacrifices, he makes with his joined hands oblations of the cake with the next (verse, II, 20, 27).

[f1]: 22, 1. Comp. above, VII, 18, 6.

पार्वणवदाज्यभागान्तेऽञ्जलिनीत्तरयाऽपूपाज्जुहोति।

२२ ०२ सिद्धशेषस्तमष्टधा कृत्वा②

सिद्धश् शेषस् तमष्टधा कृत्वा ब्राह्मणेभ्य उपहरति २

▼ Oldenberg

2. [f2] The rest (of the cake) he makes ready, divides (it) into eight parts and offers it to the Brāhmaṇas.

[f2]: I believe that śeṣaḥ means the rest of the cake. The word 'siddhaḥ' possibly refers to such preparations of the food as are indicated in Hiranyak. II, 5, 14, 7. Haradatta understands śeṣaḥ as the rest of the rites (tantrasya śeṣaḥ): 'The rest of the rites is p. 294 the regular one, without alterations:' it must be admitted that the expressions used by Hiranyak. II, 5, 14, 10 would agree well with this explanation.

सिद्धशेषस्तमष्टधा कृत्वा ब्राह्मणेभ्य उपहरति ।

२२ ०३ श्वोभूते दर्भेण②

श्वोभूते दर्भेण गामुपाकरोति पितृभ्यस्त्वा जुष्टामुपाकरोमीति ३

▼ Oldenberg

3. On the following day he touches a cow with a Darbha blade, with the words, 'I touch thee agreeable to the Fathers.'

श्वोभूते दर्भेण गामुपाकरोति पितृभ्यस्त्वा जुष्टामुपाकरोमीति ।

२२ ०४ तूष्णीम् पञ्चाज्याहुतीर्हुत्वा②

तूष्णीं पञ्चाज्याहुतीर् हुत्वा

श्वोभूते वपाहोममन्त्रः⑤

तस्यै वपां श्रपयित्वोपस्तीर्णाभिघारितां मध्यमेनान्तमेन वा पलाशपर्णेनोत्तरया जुहोति ४

वहं वपां जातवेदः पितृभ्यो
यत्रैनान् वेत्थु निहितान् पराके (=दूरे) ।
मेदंसः कूल्या (=नद्या) उप तान् क्षरन्तु
सत्या एषाम् आशिषंस सन्तु कामैस्
स्वाहा ।

▼ Oldenberg

4. [f3] Having silently offered five Ājya oblations, and having cooked, the omentum of the (cow), and performed the 'spreading under' and the sprinkling over (of Ājya), he sacrifices (the omentum) with the next (verse, II, 20, 28) with a Palāśa leaf from the middle or the end (of the stalk).

[f3]: See above, V, 13, 16.

तूष्णीं पञ्चाज्याहुतीर्हुत्वा तस्यै वपां श्रपयित्वोपस्तीर्णाभिघारितां मध्यमेनान्तमेन वा पलाशपर्णेनोत्तरया जुहोति ।

२२ ०५ माँसौदनमुत्तराभिः ②

माँसौदनमुत्तराभिः ५

यां जनाः प्रति-नन्दन्ति
रात्रिं धेनुम् इवायतीम् ।
संवत्सरस्य या पत्नी (एकाष्टका)
सा नो अस्तु सुमङ्गली ॥

इयम् (उषाः) एव सा या प्रथुमा व्यौच्छद (← उच्छीं विवासे)
अन्तर् अस्याञ् (पृथिव्यां) चरति (आदित्यम्) प्रविष्टा ।
वधूर् जंजान नव-गज (गा) जनित्री
त्रयं (← अग्निर् एकः अश्विनौ द्वौ वपादेवाः) एनाम् महिमानंस् सचन्ते (=भजन्ते) ॥

(मध्यमस्थाना द्युस्थाना चेति द्वे उषसौ)

छन्दस्वती उषसा (सौ) पेपिंशाने (=दीप्यमाने)
समानयँ योनिम् (आदित्यं) अनु सञ्चरन्ती ।
सूर्यपत्नी वि चरतः प्र-जानुती
केतुङ् कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा (सौ) ॥

ऋतस्य पन्थाम् अनु (कार्यभेदात्) तिस्र आगुस्
त्रयो घुर्मासो अनु ज्योतिषा ऽगुः ।
प्रजाम् एका रक्षत्य्, ऊर्जम् एका
व्रतम् एका रक्षति देवयू (=याजका) नाम् ॥

एकाष्टकां पश्यत् दोहमानाम्
अन्नं माँसवद् घृतवत् स्वधावत् ।
तद् ब्राह्मणैर् अतिपूतम् अनन्तम् अक्षय्यम्
अमुष्मिँ लोके स्फीतिं गच्छतु मे पितृभ्यः
स्वाहा ।

औलूखला (=उलूखलाः) ग्रावाणो घोषम् अक्रत
हृविः कृण्वन्तः परिवत्सुरीणम् ।
एकाष्टके सुप्रजा वीरवन्तो
वर्ये स्याम् पतयो रयीणाम्॥

एकाष्टका तपसा तप्यमाना
संवत्सरस्य पत्नीं दुदुहे प्रपीना । (४)
तं दोहम् उपजीवाथ (=उपजीवत) पितरंस्
सहस्रं-धारम् अमुष्मिँल्लोके
स्वाहा ॥ (20)

▼ Oldenberg

5. (He sacrifices) boiled rice together with the meat (of the cow) with the next (verses, II, 20, 29-35),

माँसौदनमुत्तराभिः ।

२२ ०६ पिष्टान्नमुत्तरया पिष्टेन ②

पिष्टान्नमुत्तरया ६

(एकाष्टके!) उक्थ्यंश् चास्य अतिरात्रंश् च
साद्यस्त्रीश् (=सद्यस्क-क्रतुः) छन्दसा सह ।
अपूप-घृताहुते नमंस् ते
अस्तु माँस-पिप्पले (=फले)
(तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्ति इति दर्शनात्)
स्वाहा ।

▼ Oldenberg

6. Food prepared of meal with the next (verse, II, 21, 1),

पिष्टान्नमुत्तरया ।

२२ ०७ आज्याहुतीरुत्तराः ②

आज्याहुतीरुत्तराः ७

भूः- पृथिव्य् (=व्या) अग्निनां + ऋचा ऽमुं मयि कामं नियुनज्मि स्वाहा ।
भुवो- वायुना ऽन्तरिक्षेण साम्ना ऽमुं मयि कामं नियुनज्मि स्वाहा ।
स्वर्- दिवां ऽऽदित्येन यजुषा ऽमुं मयि कामं नियुनज्मि स्वाहा । (५)

जुनद् (=व्याहृतिविशेषो यस्य सामस्वपि श्रूयते। नारायणानुवाके तु जनः इति विसर्जनीयान्तं पठ्यते ॥)
अद्भिर् अथर्वाङ्गिरोभिर् अमुं मयि कामं नियुनज्मि स्वाहा ।

रोचनायं + अजिराय (=अज गतिकेपणयोः) + अग्नये देव-जातवे (=ज्ञात्रे) स्वाहा ।
केतवे (=ज्ञात्रे) मनवे ब्रह्मणे देव-जातवे (=ज्ञात्रे) स्वाहा ।

स्वधा स्वाहा ।

अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा स्वाहा ।

▼ Oldenberg

7. Then the Ājya oblations (indicated by the) next (Mantras, II, 21, 2-9).

आज्याहुतीरुत्तराः।

२२ ०८ स्विष्टकृत्प्रभृति②

स्विष्टकृत्प्रभृति समानमापिण्डनिधानात् ८

▼ Oldenberg

8. (The rites) from the Sviṣṭakṛt down to the offering of the Piṇḍas are the same (as at the Śrāddha).

स्विष्टकृत्प्रभृति समानमापिण्डनिधानात् ।

२२ ०९ अन्वष्टकायामेवैके②

अन्वष्टकायामेवैके पिण्डनिधानमुपदिशन्ति ९

▼ Oldenberg

9. Some (teachers) prescribe the Piṇḍa offering for the day after the Aṣṭakā.

अन्वष्टकायामेवैके पिण्डनिधानमुपदिशन्ति ।

२२ १० अथैतदपरन् दध्न②

अथैतदपरं दध्न एवाञ्जलिना जुहोति यया (ऋचा) ऽपूपम् १०

▼ Oldenberg

10. Here (follows) another (way for celebrating the Aṣṭakā sacrifice). He sacrifices curds with his joined hands in the same way as the cake.

अथैतदपरं दध्न एवाञ्जलिना जुहोति ययाऽपूपम् ।

२२ ११ अत एव②

अत (=अष्टकागाव) एव यथार्थं मासं शिष्ट्वा श्वोभूतेऽन्वष्टकाम् ११

▼ Oldenberg

11. Having left over from the meat of the (cow, see above, 3. 4) as much as is required, on the day after (the Aṣṭakā) (he performs) the rite of the Anvaṣṭakā.

अत एव यथार्थं मासं शिष्ट्वा श्वोभूतेऽन्वष्टकाम् ।

२२ १२ तस्या मासिश्राद्धेन②

तस्या मासिश्राद्धेन कल्पो व्याख्यातः १२

▼ *Oldenberg*

12. This rite has been explained in the description of the monthly Śrāddha.

तस्या मासिश्राद्धेन कल्पो व्याख्यातः ।

२६ प्रकीर्णकर्माणि ①

२२ १३ सनिमित्वोत्तरान् जपित्वाऽर्थम् ②

सनिम् (=भिक्षणम्) इत्वोत्तरान् ("अन्नमिव ते दृशे भूयास"मित्यादीन् सप्त) जपित्वाऽर्थम् (=अपेक्षाम्) ब्रूयात् १३

▼ Oldenberg

13. If he goes out in order to beg for something, let him murmur the next (Mantras, II, 21, 10-16) and then state his desire.

सनिमित्वोत्तरान् जपित्वाऽर्थम् ब्रूयात्।

२२ १४ रथं लब्ध्वा ②

रथं लब्ध्वा योजयित्वा प्राञ्चमवस्थाप्योत्तरया ("अङ्कौ न्यङ्कौ"इत्येतया) रथचक्रे अभिमृशति पक्षसी वा १४

▼ Oldenberg

14. If he has obtained a chariot, he has the horses put to it, lets it face the east, and touches with the next (verse, II, 21, 17) the two wheels of the chariot or the two side-pieces.

रथं लब्ध्वा योजयित्वा प्राञ्चमवस्थाप्योत्तरया रथचक्रे अभिमृशति पक्षसी वा।

२२ १५ उत्तरेण यजुषाऽधिरुह्योत्तरया ②

उत्तरेण यजुषा ("अध्वनामध्व" इत्यनेन) ऽधिरुह्योत्तरया ("अयं वामश्विमा रथ"इत्येतया) प्राचीमुदीचीं वा दिशमभिप्रयाय यथार्थं यायात् १५

▼ Oldenberg

15. With the next Yajus (II, 21, 18) he should mount, and drive with the next (verse, II, 21, 19) towards the east or north, and should then drive off on his business.

उत्तरेण यजुषाऽधिरुह्योत्तरया प्राचीमुदीचीं वा दिशमभिप्रयाय यथार्थं यायात् ।

२२ १६ अश्वमुत्तरैरारोहेत् ②

अश्वमुत्तरैर् (ऽअश्वोऽसि हयोऽसिऽइत्यादिभिः) आरोहेत् १६

▼ Oldenberg

16. Let him mount a horse with the next (formulas, II, 21, 20-30),

अश्वमुत्तरैरारोहेत् ।

२२ १७ हस्तिनमुत्तरया ②

हस्तिनमुत्तरया (ऽहस्तिशसमसीऽत्येतया) १७

▼ Oldenberg

17. An elephant with the next (formula, II, 21, 31).

हस्तिनमुत्तरया ।

२२ १८ ताभ्याँ रेषणे②

ताभ्याँ (भूमौ पतितस्य) रेषणे (=शरीरोपमर्दे) पूर्ववत् ("स्योना पृथिवी" इत्येताभ्यां) पृथिवीम् अभिमृशेत् १८

०८ स्योना पृथिवि⑥

स्योना" (=सुखरूपा) पृथिवि भव+
अनृक्षरा" (=कण्टकादिरहिता) निवे"शनी ।
य"च्छा नश् श"र्म सप्र"थाः (=सकीर्तिः) ।

बड् इत्था (त्थं) पर्वतानाड् (→मेघानाम्)
खिद्रम् (=छिद्रं →छेदनम्) बिंभर्षि पृथिवि ।
प्र या भूमि प्रवत्वति (=प्रवणवति)
मुह्ना (=महिम्ना) (देवादीन्) जिनीषि (=तर्पयसि) मुहिनि (=महति) । (२४)
(अत्र देवप्रीत्या वृष्टिरिति चक्रम् उच्यते।)

▼ Oldenberg

18. [f4] If any harm is done him by these two (beasts), let him touch the earth as indicated above.

[f4]: See VII, 19, 11. On reṣaṇe, comp. below, 23, 9.

ताभ्याँ रेषणे पूर्ववत् पृथिवीमभिमृशेत्।

२२ १९ संवादमेष्यन् सव्येन②

संवादम् (=ऋणादानादिव्यवहारः) एष्यन्सव्येन पाणिना छत्रं दण्डञ् चादत्ते १९

▼ Oldenberg

19. If he is going to a dispute, he takes the parasol and the staff in his left hand.

संवादमेष्यन् सव्येन पाणिना छत्रं दण्डं चादत्ते ॥

२३ ०१ दक्षिणेन फलीकरणमुष्टिमुत्तरया②

दक्षिणेन फलीकरणमुष्टिमुत्तरया (ऽअव जिह्वकेऽत्येतया) हुत्वा
गत्वोत्तरां ("आ ते वाचमास्यां" इत्येताम्) जपेत् १

▼ Oldenberg

1. Having sacrificed, with his right hand, a fist full of chaff with the next (verse, II, 21, 32), he should go away and murmur the next (verse, 33).

दक्षिणेन फलीकरणमुष्टिमुत्तरया हुत्वा गत्वोत्तरां जपेत् ।

२३ ०२ क्रुद्धमुत्तराभ्यामभिमन्त्रयेत् ②

क्रुद्धमुत्तराभ्याम् ("या त एषा रराट्या"इत्येताभ्याम्) अभिमन्त्रयेत् विक्रोधो भवति २

▼ Oldenberg

2. Over an angry person let him recite the two next (formulas, II, 22, 1. 2); then his anger will be appeased.

क्रुद्धमुत्तराभ्यामभिमन्त्रयेत् विक्रोधो भवति ।

२३ ०३ असम्भवेप्सुः परेषाँ ②

असम्भवेप्सुः (=मैथुनं विवारयिषुः) परेषाँ (=परनराणाम्) स्थूलाऽऽढारिका (=गौलिका सरीसृपविशेषः, या शतचरणा नाम) जीवचूर्णानि कारयित्वोत्तरया ("अव ज्यामिव धन्वन"इत्येतया) सुप्तायास् सम्बाध (=योनी) उपवपेत् ३

▼ Oldenberg

3. [f1] One who wishes that his wife should not be touched by other men, should have big living centipedes ground to powder, and should insert (that powder) with the next (formula, II, 22, 3), while she is sleeping, into her secret parts.

[f1]: 23, 3. Comp. Hiraṇyak. I, 4, 14, 7.

असम्भवेप्सुः परेषाँ स्थूलाढारिकाजीवचूर्णानि कारयित्वोत्तरया सुप्तायास्सम्बाध उपवपेत्।

२३ ०४ सिद्धयर्थे बभ्रुमूत्रेण ②

(सम्भोगयोग्यता) सिद्धयर्थे बभ्रु(गो)मूत्रेण (योनि) प्रक्षालयीत् ४

▼ Oldenberg

4. For success (in the generation of children) let him wash (his wife) with the urine of a red-brown cow.

सिद्धयर्थे बभ्रुमूत्रेण प्रक्षालयीत् ।

२३ ०५ सिद्धयर्थे यदस्य ②

सिद्धयर्थे यदस्य गृहे पण्यं स्यात् तत उत्तरया (ऽयदहं धनेनेऽत्येतया) जुहुयात् ५

▼ Oldenberg

5. For success (in trade) let him sacrifice with the next (verse - II, 22, 4 - some portion) from the articles of trade which he has in his house.

सिद्धयर्थे यदस्य गृहे पण्यं स्यात्तत उत्तरया जुहुयात् ।

२३ ०६ यङ् कामयेत②

यं कामयेत नायम् अविच्छिद्येतेति जीव(गो)विषाणे (पूरयितुम्) स्वं मूत्रमानीय सुप्तमुत्तराभ्यां (ऽपरि त्वा गिरेरऽमित्येताभ्यां) त्रिः प्रसव्यं परिषिञ्चेत् ६

▼ Oldenberg

6. [f2] If he wishes that somebody be not estranged from him, let him pour his own urine into the horn of a living animal, and sprinkle (it) with the next two (verses, II, 22, 5. 6) three times from right to left around (the person) while he is sleeping.

[f2]: 6, 7. Comp. Pāraskara III, 7; Hiraṇyak. I, 4, 13, 19 seqq.

यं कामयेत नायं मच्छिद्येतेति जीवविषाणे स्वं मूत्रमानीय सुप्तमुत्तराभ्याँस्त्रिः प्रसव्यं परिषिञ्चेत् ।

२३ ०७ येन पथा②

येन पथा दासकर्मकराः पलायेरन् तस्मिन् इण्वान्यु (दारुमयानि निगलानि) उपसमाधायोत्तरा (ऽआवर्तन वर्तयेऽत्येताः) आहुतीर् जुहुयात् ।

▼ Oldenberg

7. In a path which servants or labourers use to run away, he should put plates (used for protecting the hands when holding a hot sacrificial pan) on (a fire), and should offer the oblations (indicated by the) next (Mantras, II, 22, 7-10).

येन पथा दासकर्मकराः पलायेरन् तस्मिन्निण्वान्युपसमाधायोत्तरा आहुतीर्जुहुयात् ।

२३ ०८ यद्येन②

यद्येन वृक्षात् फलमभिनिपतेद् वयो (=पक्षी) वा ऽभिविक्षिपेद् अवर्षतर्क्ये वा बिन्दुर अभिनिपतेत् तदुत्तरैर् (ऽयदि वृक्षादिऽत्यादिभिः) यथालिङ्गं प्रक्षालयीत ८

▼ Oldenberg

8. If a fruit falls on him from a tree, or a bird befouls him, or a drop of water falls on him when no rain is expected, he should wipe that off with the next (Mantras, II, 22, 11-13), according to the characteristics (contained in these Mantras).

यद्येन वृक्षात्फलमभिनिपतेद्द्वयो वाऽभिविक्षिपेदवर्षतर्क्ये वा बिन्दुरभिनिपतेत्तदुत्तरैर्यथालिङ्गं प्रक्षालयीत ।

२३ ०९ आगारस्थूणाविरोहणे मधुन②

आगारस्थूणाविरोहणे (=अङ्कुरजनने), (अगारे) मधुन उपवेशने, कुप्त्वां (चुल्ल्यां, अम्बरीषे) कपोतपददर्शने, ऽमात्यानां (अमा सह वसन्तीति पुत्रभ्रात्रादयः, तेषाम् बहूनाम्) शरीर-रेषणे (=व्याधौ मरणे वा), ऽन्येषु चाद्भुतोत्पातेष्व् अमावास्यायां निशायां (= चतुर्धाविभक्तायां रात्रेः द्वितीये भागे) यत्रापां न शृणुयात् तदग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्त उत्तरा ("इमं मे वरुण, तत्त्वामि"इत्येकादश) आहुतीर् हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते ९

▼ Oldenberg

9. If a post of his house puts forth shoots, or if honey is made in his house (by bees), or if the footprint of a dove is seen on the hearth, or if diseases arise in his household, or in the case of

other miracles or prodigies, let him perform in the new-moon night, at dead of night, at a place where he does not hear the noise of water, the rites from the putting (of wood) on the fire down to the Ājyabhāga oblations, and let him offer the oblations (indicated in the) next (Mantras, II, 22, 14-23), and enter upon the performance of the Jaya and following oblations.

आगारस्थूणाविरोहणे मधुन उपवेशने कुप्त्वां कपोतपददर्शनेऽमात्यानां शरीररेषणेऽन्येषु चाद्भुतोत्पातेष्वमावास्यायां निशायां यत्रापां न शृणुयात्तदग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्त उत्तरा आहुतीर्हुत्वा जयादि प्रतिपद्यते ।

२३ १० परिषेचनान्तङ् कृत्वाऽभिमृतेभ्यः②

परिषेचनान्तं कृत्वा

ऽभिमृतेभ्य उत्तरया (ऽइमं जीवेभ्यऽ इत्येतया) दक्षिणतो ऽश्मानम् (मृत्युवारणार्थम्) परिधिं दधाति १०

▼ Oldenberg

10. Having performed (the ceremonies) down to the sprinkling (of water) round (the fire), he puts up towards the south with the next (verse, II, 22, 24) a stone as a barrier for those among whom a death has occurred.

End of the Āpastambīya-Gr̥hya-sūtra.

परिषेचनान्तं कृत्वाऽभिमृतेभ्य उत्तरया दक्षिणतोऽश्मानं परिधिं दधाति ।

Appendix - +Dyugangā द्युगङ्गा①

Goals ध्येयानि②

Dyugangā is a work group dedicated to the promotion of ever-victorious Hindu ideals and arts. It's current focus is in presenting important texts for easy study. Long term goal (<https://rebrand.ly/dg-archive>) is to save texts to last for millennia into the coming post-electronic/ industrial age.

The texts may be presented as

- audio files (eg: [MahAbhArata audio book project](#)),
- as web pages (eg. [Apastamba-gRhya-sUtra](#), [Apastamba-dharma-sUtra](#), [EkAgnikANDa commentary](#), [manu-smRti](#), [raghuvaMsha](#), more [kalpa-texts](#), [tattva-texts](#), [universal subhAShita DB](#)),
- as dictionaries (eg: [stardict](#))
- ebooks distributed on various platforms - (eg: [vishvasa.github.io/book-pub](#), amazon, google play - [SVK SVT क्रा](#)). Formats include md, pdf (A4, A5), epub, azw3, html, etc.

We distribute these for free, and under a CC BY 4.0 license. (Platforms may levy their fees.) You may subscribe to mail-streams for past and future announcements ([dg](#), [hv](#), [san](#)).

The choice of material heavily depends on the special interests of its current lead (vedas, kalpa, purANa-s).

संस्कृतानुवादः③

द्युगङ्गा नाम कार्यसंस्था - अजेयानां भारतीयपुरुषार्थपरिकल्पनानाञ्च, हिन्दुककलानाञ्च प्रसारणाय वर्तते। तदीयस् स्थूलोद्देशोऽधुना प्रमुखग्रन्थानाम् अध्ययनसौकर्याय प्रस्तुतिः। ततो ग्रन्थ-सङ्कलन-केन्द्रम् इति वक्तुम् अलम्। दूरोद्देशस् तु (<https://rebrand.ly/dg-archive>) आधुनिक-शिला-तैल-युगात् परम् अपि सहस्राधिक-वर्षाणि यावद् ग्रन्थ-रक्षा।

ग्रन्थानाम् प्रस्तुतिर् ध्वनिसञ्चिकाभिस् स्यात् (यथा [महाभारतपारायणप्रसारणे](#)), जाल-क्षेत्र-पृष्ठैर् वा (यथा [विश्वसस्य मन्त्रटिप्पणीषु](#), [एकानिकाण्डटीका](#)), शब्द-कोशैर् वाऽपि ([stardict](#))। इमे ऽस्मत्-पक्षतो मुक्त-रीत्या प्रसार्यन्ते। सद्यश्च ग्रन्थाः संस्थाग्रण्या रुचिविशेषम् अनुसृत्य चिताः - वेदाः, इतिहास-पुराणानि, कल्प-वेदाङ्ग-ग्रन्थाश् चेति।

Contribution, contact③

अस्मत्-सम्पर्को जालसुलभः (Contact website) - <https://rebrand.ly/dyuganga> । Serious volunteering, donations and sponsorship are welcome (use [contact page on our website](#)) - they help offset operating costs (eg. worker payments mainly ~1L/mo, book distribution) and plan further projects. Project-specific sponsorship opportunities are occasionally advertised on our social media accounts and on certain mailing lists.

वन्दनीय-वन्दना②

(अनेनोद्यमेन नैषां महतां साक्षात् सम्बन्ध ऊह्यः ।)

इज्जिमेडु-यति-सिंह-रक्षितो
राजगोप--बुध-गोप-चारितः।

सिंह-लक्ष्म-नर-नाम-भाग् **बभौ**
दिव्य-सूक्ति-वन-मार्ग-**नायकः** ॥

यद्-आचार-स्वभावाभ्यां
"जेयम् अस्त्य् अत्र वैष्णवे"।
इति निष्कर्ष-जिज्ञासे,
नौमि तं श्री-नृसिंहकम् ॥

Table of Contents

ॐ	13
०१ सामान्यपरिभाषा:	14
०१ ०१ अथ कर्माण्य्	14
०१ ०२ उदगयन-पूर्वपक्षाहः-पुण्याहेषु	14
०१ ०३ यज्ञोपवीतिना कार्याणि	14
०१ ०४ प्रदक्षिणम् प्रदक्षिणम्	14
०१ ०५ पुरस्तादुदगवोपक्रमः अनियमे	14
०१ ०६ तथाऽपवर्गः तेषामपवर्गोऽपि	15
०१ ०७ अपरपक्षे पित्र्याणि	15
०१ ०८ प्राचीनावीतिना	15
०१ ०९ प्रसव्यम्	15
०१ १० दक्षिणतोऽपवर्गः	15
०१ ११ निमित्तावेक्षाणि नैमित्तिकानि	16
०२ अग्निमुखनिरूपणम्	17
०१ १२ अग्निमिध्वा	17
०१ १३ प्रागुदगग्रैर्वा उक्ताः	17
०१ १४ दक्षिणाग्रैः पित्र्येषु	17
०१ १५ दक्षिणाप्रागग्रैर्वा तत्र	17
०१ १६ उत्तरेणाग्निन्	17
०१ १७ सकृदेव मनुष्यसंयुक्तानि	18
०१ १८ एकैकशः पितृसंयुक्तानि	18
०१ १९ पवित्रयोस्संस्कार आयामतः	18
०१ २० अपरेणाग्निम् पवित्रान्तर्हिते	19
०१ २१ ब्राह्मणन् दक्षिणतो	19
०१ २२ आज्यं विलाप्यापरेणाग्निम्	19
०२ ०१ येन जुहोति	20
०२ ०२ शम्याः परिध्यर्थे	20
०२ ०३ अग्निम्	20
०२ ०४ पैतृकेषु समन्तमेव	21
०२ ०५ इध्ममाधायाघारावाधारयति	21
०२ ०६ अथाज्यभागौ जुहोत्यग्नये	21
०२ ०७ यथोपदेशम् प्रधानाहुतीर्हुत्वा	21
०२ ०८ पूर्ववत् परिषेचनमन्वमँस्थाः	22
०२ ०९ लौकिकानाम् पाकयज्ञशब्दः	22
०२ १० तत्र ब्राह्मणावेक्षो	23
०२ ११ द्विर्जुहोति द्विर्निमार्ष्टि	23
०३ वैवाहिकविषयाः	24
०२ १२ सर्व-ऋतवो विवाहस्य	24
०२ १३ सर्वाणि पुण्योक्तानि	24

०२ १४ तथा मङ्गलानि	24
०२ १५ आवृतश्चास्त्रीभ्यः प्रतीयेरन्	24
०२ १६ इन्वकाभिः प्रसृज्यन्ते	24
०३ ०१ मघाभिर्गावो गृह्यन्ते	25
०३ ०२ फल्गुनीभ्यां व्यूह्यते	25
०३ ०३ याङ् कामयेत	25
०३ ०४ इन्वकाशब्दो मृगशिरसि	25
०३ ०५ निष्ठ्याशब्दस्वातौ छन्दसि	26
०३ ०६ विवाहे गौः	26
०३ ०७ गृहेषु गौः	26
०३ ०८ तथा वरमतिथिवदर्हयेत्	26
०३ ०९ योऽस्यापचितस्तमितरया	27
०३ १० एतावद्गोरालम्भस्थानमतिथिः	27
०३ ११ सुप्तां रुन्दन्तीम्	27
०३ १२ दत्ताङ् गुप्ताम्	27
०३ १३ नक्षत्रनामा नदीनामा	28
०३ १४ सर्वाश्च रेफलकारोपान्ता	28
०३ १५ शक्तिविषये द्रव्याणि	28
०३ १६ नाना बीजानि	28
०३ १७ पूर्वेषामुपस्पर्शने	29
०३ १८ उत्तमम् परिचक्षते	29
०३ १९ बन्धुशीललक्षणसम्पन्नामरोगामुपयच्छेत	29
०३ २० बन्धुशीललक्षणसम्पन्नश्रुतवानरोग	29
०३ २१ यस्याम्	29
०४ विवाहप्रकरणम्	31
०४ ०१ सुहृदस्समवेतान् मन्त्रवतो	31
०४ ०२ तानादितो द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत	31
०४ ०३ स्वयन् दृष्ट्वा	31
०४ ०४ चतुर्थ्या समीक्षेत	32
०४ ०५ अङ्गुष्ठेनोपमध्यमया चाङ्गुल्या	32
०४ ०६ प्राप्ते निमित्त	32
०४ ०७ युग्मान् समवेतान्	32
०४ ०८ उत्तरेण यजुषा	33
स्नानम्	33
अहतस्य वाससः परिधानम्	34
योक्त्रबन्धनम्	34
०४ ०९ अथैनामुत्तरया दक्षिणे	35
०४ १० अग्नेर्	35
०४ ११ अथास्यै दक्षिणेन	35
०४ १२ यदि कामयेत	36
०४ १३ यदि कामयेत	36
०४ १४ गृभ्णामि त	36

०४ १५ अथैनामुत्तरेणाग्निन् दक्षिणेन	37
०४ १६ सखेति सप्तमे	37
०५ ०१ प्राग्घोमात् प्रदक्षिणमग्निम्	38
षोडश प्रधानाहुतिमन्त्राः	38
मन्त्रः	38
१४ त्वन्नो अग्ने	39
०५ ०२ अथैनामुत्तरेणाग्निन् दक्षिणेन	40
०५ ०३ अथास्या अज्जलावुपस्तीर्य	40
०५ ०४ तस्यास्सोदर्यो	40
०५ ०५ जुहोतीयन् नारीति	40
०५ ०६ उत्तराभिस्तिस्त्रिभिः	41
०५ ०७ होमश्चोत्तरया यथा	41
०५ ०८ पुनः परिक्रमणम्	41
०५ ०९ आस्थापनम् पुनरपि	42
०५ १० होमश्चोत्तरया उत्तरया	42
०५ ११ पुनः परिक्रमणम्	42
०५ १२ जयादि प्रतिपद्यते	43
०५ १३ परिषेचनान्तङ्	43
०५ १४ समोष्यैतमग्निमनुहरन्ति एतम्	43
०५ १५ नित्यः	44
०५ १६ धार्यः एष	44
०५ १७ अनुगतो मन्थ्यः	44
०५ १८ श्रोत्रियागाराद्वाहार्यः	44
०५ १९ उपवासश्चान्यतरस्य भार्यायाः	45
०५ २० अनुगतेऽपि वोत्तरया	45
०५ २१ उत्तरा रथस्योत्तम्भनी	45
०५ २२ वाहावुत्तराभ्यां युनक्ति	45
०५ २३ आरोहतीमुत्तराभिरभिमन्त्रयते अथ	46
०५ २४ सूत्रे	46
०५ २५ ते उत्तराभिरभियाति	47
०५ २६ तीर्थस्थाणुचतुष्पथव्यतिक्रमे	47
तीर्थादिव्यतिक्रमे जपः	47
०६ ०१ नावमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते अथ	47
०६ ०२ न च	48
०६ ०३ तीर्वोत्तराज् जपेत्	48
०६ ०४ श्मशानादिव्यतिक्रमे भाण्डे	48
०६ ०५ क्षीरिणामन्येषां वा	49
नद्याद्यतिक्रमे जपः	49
०६ ०६ गृहानुत्तरया सङ्काशयति	49
०६ ०७ वाहावुत्तराभ्यां विमुञ्चति	50
०६ ०८ लोहितञ् चर्मानडुहम्	50
०६ ०९ न च	51

०६ १० उत्तरपूर्वे	51
मन्त्रः	51
उपवेषनम्	52
०६ ११ अथास्याः पुँस्वोर्जीवपुत्रायाः	52
मन्त्रः	53
०६ १२ उदितेषु नक्षत्रेषु	53
०७ ०१ अथैनाम् आग्नेयेन	54
०७ ०२ पत्न्यवहन्ति	54
०७ ०३ श्रपयित्वाभिघार्य	54
०७ ०४ सकृदुपस्तरणाभिघारणे	55
०७ ०५ अग्निर्देवता स्वाहाकारप्रदानः	55
०७ ०६ अपि वा	55
०७ ०७ अग्निस्विष्टकृद् द्वितीयः	55
०७ ०८ सकृदुपस्तरणावदाने	56
०७ ०९ मध्यात् पूर्वस्यावदानम्	56
०७ १० मध्ये होमः	56
०७ ११ उत्तरार्धादुत्तरस्य	56
०७ १२ उत्तरार्धपूर्वार्धे होमः	56
०७ १३ लेपयोः प्रस्तरवत्	57
०७ १४ सिद्धमुत्तरम् परिषेचनम्	57
०७ १५ तेन सर्पिष्मता	57
०७ १६ योऽस्यापचितस्तस्मा ऋषभम्	57
०७ १७ एवमत ऊर्ध्वम्	58
०७ १८ पूर्णपात्रस्तु दक्षिणेत्येके	58
०७ १९ सायम् प्रातरत	58
०७ २० स्थालीपाकवहैवतम् देवतैव	58
०७ २१ सौरी पूर्वाहुतिः	58
०७ २२ उभयतः परिषेचनम्	59
०७ २३ पार्वणेनातो ऽन्यानि	59
०७ २४ यथोपदेशन् देवताः	59
०७ २५ अग्निं स्विष्टकृतम्	59
०७ २६ अविकृतमातिथ्यम्	59
०७ २७ वैश्वदेवे विश्वे	60
०७ २८ पौर्णमास्याम् पौर्णमासी	60
०८ ०१ उपाकरणे समापने	60
०८ ०२ सदसस्पतिर्द्वितीयः	61
०८ ०३ स्त्रियाऽनुपेतेन	61
०८ ०४ यथोपदेशङ् काम्यानि	61
०८ ०५ सर्वत्र स्वयम्	61
०८ ०६ आपन्माश्रीः श्रीर्मागादिति	62
०८ ०७ एतदहर्विजानीयाद्यदहर्भार्यामावहते	62
०८ ०८ त्रिरात्रमुभयोरधश्शय्या	62

०८ ०९ तयोश्शय्यामन्तरेण दण्डो	62
०८ १० तज् चतुर्थ्याऽपररात्र	63
शेष-होम-मन्त्राः	63
वध्वाश् शिरस्य् आज्यशेषानयनम्	64
परस्परवीक्षणम्	64
अथ जपः	65
०८ ११ अन्यो वैनामभिमन्त्रयेत	66
०८ १२ यदा मलवद्वासाः	66
०५ ऋतुसमवेशनम्	68
०८ १३ रजसः प्रादुर्भावात्	68
०९ ०१ चतुर्थीप्रभृत्याषोडशीमुत्तरामुत्तरां	68
०६ कर्मान्तराणि	69
०९ ०२ अर्थप्राध्वस्य परिक्षवे	69
०९ ०३ एवमुत्तरैर्यथालिङ्गञ्	69
०९ ०४ उभयोर्हृदयसंसर्गोऽप्सुस्त्रिरात्रावरम्	69
०९ ०५ श्वस्तिष्येणेति	70
०९ ०६ श्वोभूते	70
०९ ०७ वश्यो भवति	70
०९ ०८ सपत्नीबाधनञ्च	70
०९ ०९ एतेनैव कामेनोत्तरेणानुवाकेन	71
०९ १० यक्ष्मगृहीतामन्यां वा	71
०९ ११ वधूवास उत्तराभिरेतद्विदे	71
०७ उपनयनप्रकरणम्	72
१० ०१ उपनयनं व्याख्यास्यामः	72
१० ०२ गर्भाष्टमेषु ब्राह्मणमुपनयीत	72
१० ०३ गर्भैकादशेषु राजन्यम्	72
१० ०४ वसन्तो ग्रीष्मश्	72
१० ०५ ब्राह्मणान् भोजयित्वाशिषो	72
१० ०६ त्रींस्त्रीन्	73
१० ०७ वपन्तमुत्तरयानुमन्त्रयते	74
१० ०८ आनडुहे शकृत्पिण्डे	74
१० ०९ स्नातम् अग्नेर्	74
१० १० वासः	75
वासः-परिधापनम्	75
१० ११ मौञ्जीम् मेखलाम्	76
मौञ्जी	76
अजिनमन्त्रः	76
११ मित्रस्य चक्षुर्धरुणम्	76
१० १२ उत्तरेणाग्निन् दर्भान्	77
हस्तग्रहणम्	77
परिदानम्	77
उपनयनम्	78

११ ०१ ब्रह्मचर्यमागामिति कुमार	78
११ ०२ प्रष्टम् परस्य	79
११ ०३ शेषम् परो	79
११ ०४ प्रत्यगाशिषञ् चैनम्	79
११ ०५ उक्तमाज्यभागान्तम्	80
११ ०६ अत्रैनमुत्तरा आहुतीर्हावयित्वा	80
१६ त्वमग्ने अयाऽस्यया	81
११ ०७ परिषेचनान्तङ्	81
११ ०८ पुरस्तात्प्रत्यङ्डासीनः कुमारो	82
११ ०९ तस्मा अन्वाह	82
११ १० पच्छोऽर्धर्चशस्ततस्सर्वाम्	82
११ ११ व्याहृतीर्विहृताः	83
पादशः	83
अर्धशः पूर्णश्च	83
पुनः पूर्णाच्यते कैश्चित्	83
११ १२ कुमार उत्तरेण	84
११ १३ कर्णावुत्तरेण	84
११ १४ दण्डमुत्तरेणाऽऽदत्ते	84
११ १५ पालाशो दण्डो	85
११ १६ वाक्षो दण्ड	85
११ १७ स्मृतञ् च	85
वरदानम्	85
उत्थापनमन्त्रः	86
आदित्योपस्थानम्	86
११ १८ यङ् कामयेत	86
११ १९ त्र्यहमेतमग्निन् धारयन्ति	87
११ २० क्षारलवणवर्जनञ् च	87
११ २१ 'परित्वे' ति	87
समिदाधानम्	87
११ २२ एवमन्यस्मिन्नपि	88
११ २३ उत्तरया संशास्ति	88
११ २४ वासश्चतुर्थीमुत्तरयादत्तेऽन्यत्परिधाप्य	89
०८ उपाकर्मोत्सर्जनप्रकरणम्	90
११३ ०१	90
११३ ०२	90
११३ ०३	90
११३ ०४	90
११३ ०५	91
११३ ०६	91
११३ ०७	91
११३ ०८	91
११३ ०९	91

मन्त्राः	91
११३ १०	94
११३ ११	95
११३ १२	95
११३ १३	95
११३ १४	96
११३ १५	96
११३ १६	96
११३ १७	96
११३ १८	96
११३ १९	96
११३ २०	96
११३ २१	97
११३ २२	97
११३ २३	97
११३ २४	97
११३ २५	97
११३ २६	97
०९ समावर्तनम्	98
१२ ०१ वेदमधीत्य स्नास्यन्	98
१२ ०२ नैनमेतदहरादित्योऽभितपेत्	98
१२ ०३ मध्यन्दिनेऽग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते	98
१२ ०४ जघनार्धे ब्रजस्योपविश्य	98
१२ ०५ तां स	99
१२ ०६ एवं	99
१२ ०७ स्नानीयोच्छादितस्नातः	99
१२ ०८ उत्तरेण यजुषाऽहतमन्तरम्	99
१२ ०९ तस्य दशायाम्	100
१२ १० परिषेचनान्तङ् कृत्वताभिरेव	100
१२ ११ एवमुत्तरैर्यथालिङ्गं	100
१२ १२ वाचं यच्छत्यानक्षत्रेभ्यः	101
१२ १३ उदितेषु नक्षत्रेषु	101
१२ १४ रातिना सम्भाष्य	101
१० मधुपर्कः	102
१३ ०१ अथैतदपरन् तूष्णीमेव	102
१३ ०२ यत्रास्मा अपचितिम्	102
१३ ०३ एवमुत्तराभ्यां यथालिङ्गम्	102
१३ ०४ आपः पाद्या	102
१३ ०५ उत्तरयाऽभिमन्त्र्य दक्षिणम्	102
१३ ०६ प्रक्षालयितारमुपस्पृश्योत्तरेण	103
१३ ०७ कूर्चाभ्याम् परिगृह्य	103
१३ ०८ उत्तरयाऽभिमन्त्र्याञ्जलावेकदेश	103

१३ ०९ शेषम्	103
१३ १० दधि मध्विति	104
१३ ११ त्रिवृतमेके घृतम्	104
१३ १२ पाङ्क्तमेके धानास्सक्तुंश्च	104
१३ १३ उत्तराभ्यामभिमन्त्र्य	104
१३ १४ प्रतिगृह्यैव राजा	105
१३ १५ गौरिति गाम्	105
१३ १६ उत्तरयाभिमन्त्र्य तस्यै	105
१३ १७ यद्युत्सृजेदुपांशूत्तराञ्	105
१३ १८ अन्नम्	105
१३ १९ आचार्यायित्विजे श्वशुराय	106
१३ २० सकृत्प्रवक्त्रे चित्राय	106
११ सीमन्तोन्नयनम्	107
१४ ०१ सीमन्तोन्नयनम् प्रथमे	107
१४ ०२ ब्राह्मणान् भोजयित्वाऽऽशिषो	107
१४ ०३ परिषेचनान्तद् कृत्वा	108
१४ ०४ 'गायतम्' इति	108
१४ ०५ उत्तरयोः पूर्वा	108
१४ ०६ नदीनिर्देशश्च यस्याम्	109
१४ ०७ यवान् विरूढानाबध्य	109
१४ ०८ उदितेषु नक्षत्रेषु	109
१२ पुंसुवनम्	111
१४ ०९ पुंसवनं व्यक्ते	111
१४ १० न्यग्रोधस्य या	111
१४ ११ अनवस्नातया कुमार्या	111
१४ १२ पुमाँसञ् जनयति	111
१४ १३ क्षिप्रं सुवनम्	112
१४ १४ अनाप्रीतेन	112
मन्त्रः	112
१४ १५ यदि जरायु	112
१३ जातकर्म	114
१५ ०१ जातं वात्सप्रेणाभिमृश्योत्तरेण	114
उपस्थ आधानम्	115
अभिमन्त्रणम्	115
मूर्धन्यवघ्नाणम्	115
दक्षिणकर्णो-जपः	115
१५ ०२ नक्षत्रनाम च	116
१५ ०३ तद्रहस्यम् भवति	116
१५ ०४ मधु घृतमिति	116
स्नापनम्	116
प्रतिज्ञा	116
शान्तिवचनम्	117

अवर्तिनिवारणम्	117
सूर्यग्रहणमोक्षनिदर्शनम्	117
दधि-घृत-प्राशनम्	117
१५ ०५ उत्तरया मातुरुपस्थ	118
दक्षिणे स्तने प्रतिधाप्य	118
पृथिव्या अभिमर्शः	118
संविष्टस्याभिमर्शनम्	118
१५ ०६ उत्तरेण यजुषा	119
सूतकहोमः	119
१५ ०७ एवमहरहरानिर्दशतायाः	120
१४ नामकरणम्	121
१५ ०८ दशम्यामुत्थितायां स्नातायाम्	121
१५ ०९ द्व्यक्षरञ् चतुरक्षरम्	121
१५ १० अपि वा	121
१५ ११ अयुजाक्षरङ् कुमार्याः	121
१५ १२ प्रवासादेत्य	122
कर्णे जपः	122
१५ १३ कुमारीमुत्तरेण	123
१५ अन्नप्राशनम्	124
१६ ०१ जन्मनोऽधि षष्ठे	124
१६ ०२ तैत्तिरेण माँसेनेत्येके	124
१६ चौलम्	125
१६ ०३ जन्मनोऽधि तृतीये	125
१६ ०४ ब्राह्मणानाम् भोजनम्	125
१६ ०५ सीमन्तवद् अग्नेर्	125
१६ ०६ अपरेणाग्निम् प्राञ्चमुपवेश्य	125
१६ ०७ यथा वैषाम्	126
१६ ०८ अपाँ	126
१६ ०९ क्षुरँ प्रक्षाल्य	126
१६ १० तेन त्र्यहम्	126
१६ ११ वरन् ददाति	127
१६ १२ एवङ् गोदानम्	127
१६ १३ अग्निगोदानो वा	127
१६ १४ संवत्सरङ् गोदानव्रत(२)मेक	127
१६ १५ एतावन्नाना सर्वान्	128
१६ १६ उदकोपस्पर्शनमिति छन्दोगाः	128
१७ गृह्यनिर्मणम्	129
१७ ०१ दक्षिणाप्रत्यक्प्रवणमगारावकाशमुद्धृत्य	129
१७ ०२ एवन् त्रिः	129
१७ ०३ कृप्तमुत्तरयाभिमृश्य	129
०२ स्योना पृथिवि	129

मन्त्रः - द्वारस्थूणामन्त्रणम्	129
१७ ०४ एवमितराम् एताभ्यामेव	130
१७ ०५ यथाखातमितरा अन्ववधाय	130
१७ ०६ सम्मितमुत्तरैर्यथालिङ्गम्	130
१८ गृहप्रवेशविधिः	132
१७ ०७ पालाशं शमीमयम्	132
अगारप्रतिपादनम्	132
प्रतिष्ठापनम्	132
१७ ०८ तस्माद्दक्षिणमुदधानायतनम् भवति	132
१७ ०९ तस्मिन्विषूचीनाग्रान् दर्भान्	133
१७ १० तस्मिन्नुत्तरेण यजुषा	133
१७ ११ दीर्घमुत्तरयाऽनुमन्त्रयते अथ	133
१७ १२ अग्नेरुपसमाधानाद्याज्यभागान्ते	133
२१ अमीवहा वास्तोष्पते	134
१७ १३ परिषेचनान्तङ् कृत्वोत्तरेण	134
अग्न्यन्तरानयनम्	134
ब्राह्मणभोजनम्	134
१९ बालग्रहगृहीतस्य कुमारस्य तन्निवर्तकं कर्म	136
१८ ०१ श्वग्रहगृहीतङ् कुमारम्	136
१८ ०२ अगदो भवति	136
१८ ०३ शङ्खिनङ् कुमारम्	136
१८ ०४ अगदो भवति	137
२० सर्पबलिः	138
१८ ०५ श्रावण्याम्	138
१८ ०६ पार्वणवदाज्यभागान्ते	138
१८ ०७ उत्तराभिस्तिसृभिरारग्वधमय्यस्समिधः	138
१८ ०८ आज्याहुतीरुत्तराः	139
१८ ०९ जयादि प्रतिपद्यते	139
१८ १० परिषेचनान्तङ् कृत्वा	139
बलिनिर्वापः	140
बलिहरण-सङ्कल्पः	140
१८ ११ तूष्णीं सम्पुष्का	140
१८ १२ उत्तरैरुपस्थायापः	140
प्रत्येत्य गृहपरिषेचनमन्त्रौ	140
उपस्थानमन्त्राः	140
मन्त्रः	141
१९ ०१ धानाः कुमारान्	144
१९ ०२ एवम् अत	144
१९ ०३ मार्गशीर्ष्याम्	144
१९ ०४ अहार्षमिति बलिमन्त्रस्य	145
१९ ०५ अत्रैनमुत्सृजति	145
२१ आग्रयणस्थालीपाकः	146

१९ ०६ अनाहिताग्नेराग्रयणम्	146
१९ ०७ नवानाँ स्थालीपाकं	146
२२ हेमन्तप्रत्यवरोहणम्	147
१९ ०८ हेमन्तप्रत्यवरोहणम्	147
१९ ०९ उत्तरेण यजुषा	147
संवेशनमन्त्राः	147
१९ १० दक्षिणतः पितोत्तरा	147
१९ ११ सँहायोत्तराभ्याम्	148
०८ स्योना पृथिवि	148
१९ १२ एवं संवेशनादि	148
२३ ईशानबलिः	149
१९ १३ ईशानाय स्थालीपाकम्	149
१९ १४ अपरेणाग्निन् द्वे	149
२० ०१ उत्तरया	149
२० ०२ लौकिक्या वाचोत्तरस्याम्	149
२० ०३ मध्ये जयन्तम्	150
२० ०४ यथोढमुदकानि प्रदाय	150
हवनम्	150
२० ०५ उत्तरेण	151
२० ०६ पूर्ववदुत्तरैः	151
२० ०७ ओदनपिण्डं संवृत्य	152
२० ०८ अत्र रुद्रान्	152
२० ०९ प्रथमोत्तमौ वा	152
२० १० अभित एतमग्निम्	152
२० ११ ता	153
२० १२ गवाम् मर्गेऽनग्नौ	153
२० १३ ईशानवदावाहनम्	153
२० १४ चतुर्षु सप्तसु	153
२० १५ क्षिप्रं यजेत	154
२० १६ उत्तराभ्यामुपतिष्ठते	154
२० १७ स्थालीपाकम् ब्राह्मणान्	154
२० १८ क्षेत्रपत्यम् प्राश्रन्ति	154
२० १९ यथा वैषाम्	155
२४ मासिश्राद्धप्रकरणम्	156
२१ ०१ मासिश्राद्धस्यापरपक्षे	156
२१ ०२ शुचीन् मन्त्रवतो	156
२१ ०३ अन्नस्योत्तराभिर्जुहोति	156
पितामहाय	156
प्रपितामहाय	157
अन्येभ्यः	157
२१ ०४ आज्याहुतीरुत्तराः	157

२१ ०५ एतद्वा विपरीतम्	158
२१ ०६ सर्वमुत्तरैरभिमृशेत्	158
२१ ०७ कृप्तान्वा प्रतिपूरुषम्	158
२१ ०८ उत्तरेण यजुषोपस्पर्शयित्वा	159
२१ ०९ भुक्तवतोऽनुव्रज्य	159
उत्तरैर्दक्षिणापवर्गान् पिण्डान्दत्त्वा	159
उत्तरैरुपस्थानम्	159
उभयान् पिण्डान् परिषिञ्चति	160
शेष-प्राशनम्	160
२५ अष्टकाश्राद्धम्	161
२१ १० या माध्याः	161
२१ ११ तस्यास्सायमौपकार्यम्	161
२१ १२ अपूपज् चतुश्शरावम्	161
२१ १३ अष्टाकपाल इत्येके	161
२२ ०१ पार्वणवदाज्यभागान्तेऽञ्जलिनोत्तरयाऽपूपाज्जुहोति	161
२२ ०२ सिद्धश्लेषस्तमष्टधा कृत्वा	162
२२ ०३ श्वोभूते दर्भेण	162
२२ ०४ तूष्णीम् पञ्चाज्याहुतीर्हुत्वा	162
श्वोभूते वपाहोममन्त्रः	162
२२ ०५ माँसौदनमुत्तराभिः	163
२२ ०६ पिष्टान्नमुत्तरया पिष्टेन	164
२२ ०७ आज्याहुतीरुत्तराः	164
२२ ०८ स्विष्टकृत्प्रभृति	165
२२ ०९ अन्वष्टकायामेवैके	165
२२ १० अथैतदपरन् दध्न	165
२२ ११ अत एव	165
२२ १२ तस्या मासिश्राद्धेन	165
२६ प्रकीर्णकर्माणि	167
२२ १३ सनिमित्वोत्तरान् जपित्वाऽर्थम्	167
२२ १४ रथं लब्ध्वा	167
२२ १५ उत्तरेण यजुषाऽधिरुह्योत्तरया	167
२२ १६ अश्वमुत्तरैरारोहेत्	167
२२ १७ हस्तिनमुत्तरया	167
२२ १८ ताभ्याँ रेषणे	168
०८ स्योना पृथिवि	168
२२ १९ संवादमेष्यन् सव्येन	168
२३ ०१ दक्षिणेन फलीकरणमुष्टिमुत्तरया	168
२३ ०२ क्रुद्धमुत्तराभ्यामभिमन्त्रयेत्	169
२३ ०३ असम्भवेप्सुः परेषाँ	169
२३ ०४ सिद्धयर्थे बभ्रुमूत्रेण	169
२३ ०५ सिद्धयर्थे यदस्य	169
२३ ०६ यद् कामयेत्	170

२३ ०७ येन पथा	170
२३ ०८ यद्येनं	170
२३ ०९ आगारस्थूणाविरोहणे मधुन	170
२३ १० परिषेचनान्तङ् कृत्वाऽभिमृतेभ्य	171
Appendix - +Dyugangā द्युगङ्गा	172
Goals ध्येयानि	172
संस्कृतानुवादः	172
Contribution, contact	172
वन्दनीय-वन्दना	172